

KARLOVA UNIVERSITA

Filosofická fakulta

ZÁPISKY

KATEDRY ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN
A ARCHIVNÍHO STUDIA

VI

*Kolokvium o dějinách cen a mezd
v 16. a 17. století*

NÁKLADEM UNIVERSITY KARLOVY

PRAHA 1962

Rediguje

VÁCLAV HUSA

s kolektivem pracovníků katedry

Tento svazek obsahuje rozšířené texty referátů, přednesených na kolokviu o dějinách cen a mezd v 16. a 17. století, konaném dne 20.—21. září 1962 na filosofické fakultě UK v Praze. Kolokvium bylo uspořádáno pracovní skupinou pro dějiny cen a mezd, jež od r. 1958 rozvíjí svou činnost při katedře čs. dějin a archivního studia.

Skupina klade velký důraz především na kritické zhodnocení dosavadních pracovních výsledků mezinárodního bádání o dějinách cen a mezd a usiluje o vyjasnění základních metodologických hledisek, z nichž je třeba k realizaci tohoto úkolu přistupovat. Členové skupiny se shodují v mínění, že studium dějin cen a mezd nelze podnikat samoučelně a izolovaně od strukturního zkoumání hospodářského a společenského vývoje. Studium jevů v oblasti směny produktů a trhu pracovní síly je třeba rozvíjet v neodlučných souvislostech s celkovým vývojem výroby na jedné straně a životních podmínek a sociálních zápasů pracujících tříd na straně druhé. Pracovní skupina věnuje rovněž pozornost teoretickému objasnění základních pojmů a přihlíží k výsledkům bádání numismatického, metrologického a historickodemografického. Účastníci kolokvia se shodují v názoru, že označení „cenová revoluce“ pro vývoj cenové hladiny na sklonku 16. a v prvních desetiletích 17. století je vědecky nepřesné a že by mělo být nahrazeno výstižnější charakteristikou. Uznávají však, že tento termín se v historickoekonomické literatuře již příliš vžil, než aby bylo možné jej vymýtit.

Na vypracování referátů otištěných v tomto svazku se kromě interních členů katedry podíleli: externí členka katedry československých dějin a archivního

studia prof. Dr. Sc. Em. Nohejlová-Prátová, externí aspirantka prom. hist. Alena Malá (Státní ústřední archiv, Praha), externí aspirant prom. hist. Vlad. Bystrický (Státní archiv Plzeň, odd. Klatovy) a další externí členové pracovní skupiny — většinou absolventi filosofické fakulty UK. Jsou to: dr. Miloslav Bělohávek (Městský archiv Plzeň), dr. Jaroslav Honc (Státní ústřední archiv Praha), prom. hist. Zdeněk Jelínek (ZDŠ Kutná Hora), dr. Štefan Kazimír (Historický ústav SAV), dr. Miloslav Košťál (Státní archiv Litoměřice, odd. Děčín), Lubomír Nemeškal C. Sc. (ved. numismatického odd. Národního muzea v Praze) a dr. Jindřich Tomas (Okresní archiv Litoměřice). Referát J. Petráně C. Sc. k problému tzv. „cenové revoluce“ ve střední Evropě nemohl být pro svůj rozsah uveřejněn na tomto místě; vyjde v 8. sv. Numismatického sborníku, který je v tisku.

MEZINÁRODNÍ STUDIUM DĚJIN CEN A MEZD 16. A 17. STOLETÍ

Václav Husa — Josef Petráň

O cenovém vývoji 16. a 17. století existuje rozsáhlá mezinárodní literatura. Snad žádný jiný ze starších úseků cenového a mzdového vývoje nebyl předmětem tak živého zájmu jako toto období. Zvláště druhá polovina 16. a první polovina 17. věku se staly, možno říci, klasickým polem cenových a mzdových výzkumů.

Co vedlo cenové bádání k tak výraznému zaostření pozornosti na tento dějinný úsek? Nepochybně již samy heuristické předpoklady činí studium cenového a mzdového vývoje od 16. století mnohem schůdnější než v obdobích starších. Zatím co v předcházejících stáletích narážíme na nedostatek a mezerovitost pramenů, dochovaly se od 16. století namnoze již velmi dlouhodobé a souvislé řady cenových a mzdových údajů, jež mají pro hospodářské a sociální dějiny hodnotu seismografických záznamů, registrujících všechny záchvěvy cenové i mzdové hladiny.

Ale bohatší a přesnější pramenná základna nebyla jedinou ani hlavní příčinou zvýšeného badatelského zájmu o toto období. Bylo to především poznání, že sklonek 16. a první desetiletí 17. století jsou dobou prudkého vzestupu a výkyvů v cenovém vývoji, nad jejichž příčinami se zamýšleli již současníci i potom někteří z pozdějších společenských myslitelů počínaje Jeanem Bodinem přes Williama Stafforda až k Ch. de Montesquieu a k Davidu Humeovi. Jejich úvahy položily základy k tzv. kvantitativní teorii, podle níž rozhodující a jedinou příčinu náhlého vzestupu cenové hladiny od druhé poloviny 16. století je třeba hledat v dovozu obrovských kvant drahých kovů z latinskoamerického zámoří do Evropy.

Kvantitativní teorii cenového vzestupu otrásl však již v 18. století

Adam Smith a v polovině 19. věku ji podrobil pronikavé kritické analýze Karel Marx.¹ Na důkladném rozboru základních hledisek nejvýznamnějšího představitele této teorie Davida Humea, odhalil Marx nesprávnost této teorie a objasnil základní teoretická východiska, z nichž je třeba při studiu pohybů cenové hladiny v 16. a 17. století postupovat. Marx dokázal, že růst cen nelze vyložit z pouhého zvětšení množství oběživa, ale že rozhodujícím činitelem tu bylo působení zákona hodnoty. Marxův přesvědčivý výklad nebyl však buržoazním historicko-ekonomickým badáním přijat a kvantitativní teorie zůstala a namnoze dosud zůstává východiskem úvah většiny buržoazních hospodářských historiků o tomto tématu.

S rozvojem historické statistiky a hospodářského dějepisectví od sedmdesátých let 19. století zájem o otázky cenového vývoje v 16. a 17. století rychle vzrůstal. V širších dějinných souvislostech k němu obracela pozornost řada historiků anglických, francouzských i německých (např. Luschin v. Ebengreuth, Lamprecht, Inama-Sternegg, Soetbeer aj.). Od sklonku 19. věku se pak cenový vývoj 16. a 17. století stal předmětem i samostatného studia monografického, k němuž položila základy podnětná práce G. Wiebeho.² Wiebe razil pro označení rychlého vzestupu cen v druhé polovině 16. a na počátku 17. století název „cenová revoluce“, který se přes svou nepřesnost rychle zžil a nabyl v ekonomicko-historické literatuře všeobecného rozšíření. Wiebeho výklad příčin cenového vzestupu se sice kriticky vypořádává s některými z nesprávných názorů zastánců kvantitativní teorie, ale vcelku je rovněž této teorii poplatný. Wiebeho monografie přinesla však zejména pro středoevropskou oblast mnohé závažné podněty, jež ve značné míře určily směr dalšímu badání. Na Wiebeho navazovala např. práce polského hospodářského historika A. Szelaĝowského z roku 1902 o „revoluci cen“ v Polsku aj.³

V té době mohlo se již cenové a mzdové badání opřít i o některé

---

¹ Adam Smith, *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (český překlad z anglického originálu z r. 1776), sv. I., Praha 1958, zvl. str. 195 n. — Karel Marx, *Ke kritice politické ekonomie* (český překlad něm. originálu z r. 1859), Praha 1953, str. 127 a n.

² Georg Wiebe, *Zur Geschichte der Preisrevolution des XVI. u. XVII. Jahrhunderts*, Staats- u. Sozialwissenschaftliche Beiträge II. 2, Leipzig 1895.

³ A. Szelaĝowski, *Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII w. w Polsce*, Lwów 1902.

velké ediče pramenného materiálu. Jejich řadu zahájily Rogersovy rozsáhlé dějiny zemědělství a cen v Anglii, jež se staly na sklonku 19. a na počátku 20. století vzorem mnoha dalších prací.⁴ Tak od roku 1894 počal vydávat francouzský historik Georges d'Avenel osmivazkové hospodářské dějiny vlastnictví, mezd, daní a cen od roku 1200 do 1800⁵ a roku 1902 vydal Hubert van Houtte první svazek dokumentů k dějinám cen 14.—18. století ve Flandrech.⁶

Brzy se však počalo ukazovat, že prosté vydávání náhodně shromážděných údajů, bez nezbytné kritičnosti a bez zřetele k mnoha dalším okolnostem a činitelům, nemůže přinést vědě valný užitek. V kritických recenzích a polemikách se již diskutovalo o nutnosti dokonalejší metodologické výzbroje při dalším vydávání dokumentů k dějinám cen a mezd a byly vyslovovány pochybnosti, zda má vůbec smysl takovýmto způsobem pokračovat.⁷

Velká část údajů, uveřejněných v těchto starších pracích, je vskutku pro vědecké bádání nepoužitelná. Nanejvýše je možno se podle nich orientovat po některých z hlavních archivních fondů, obsahujících cenové a mzdové údaje; vždy však je třeba tyto údaje znovu kriticky ověřovat a hodnotit. Proto také první autoři velkých materiálových publikací o dějinách cen a mezd nenašli bezprostřední následovníky a bádání v této oblasti před první světovou válkou na čas značně ochablo.

*

Teprve po první světové válce se zvedla nová vlna zájmu buržoazní historiografie a historické statistiky o zkoumání cenového a mzdového vývoje. A není jistě náhodou, že vyvrcholení tohoto zájmu spadá v jedno s obdobím světové hospodářské krize v první

---

⁴ James Edwin Thorold Rogers, *A History of Agriculture and Prices in England*, I—VII, Oxford 1866—1902. O výsledku Rogersova bádání se nejednou opírá Karel Marx v I. dílu *Kapitálu*, český překlad Praha 1954, str. 700, 715, 769.

⁵ Georges d'Avenel, *Histoire économique de la propriété, des salaires, des denrées et de tous les prix en général, depuis l'an 1200 jusqu'en l'an 1800*, I.—VIII., Paříž 1894—1931.

⁶ Hubert van Houtte, *Documents pour servir à l'histoire des prix de 1381 à 1794*, Brusel 1902.

⁷ Srov. zejména kritické připomínky Ch. Seignobose k prvním svazkům díla G. d'Avenela v *Revue critique d'histoire et de la littérature* XXI, 1896, str. 106 n.

polovině třicátých let, kdy potřeba hlubšího poznání mechanismu mzdových i cenových pohybů se stala velmi aktuální.

Tedy však se už k úkolu přistupovalo na relativně vyšší metodologické úrovni. Heuristická naivnost a primitivní editorská technika prvních vydavatelů cenových pramenů byla již odvržena a nahrazena promyšlenějšími pracovními postupy, které počínaly přihlížet k mnoha faktorům a okolnostem, jež starší bádání vůbec nebralo v úvahu.

Na přelomu dvacátých a třicátých let došlo i k prvním pokusům o vytvoření mezinárodních badatelských center pro dějiny cen a mezd. Z podnětu sira Williama H. Beveridge, ředitele Londýnské školy ekonomických věd a prof. Edwina F. Gaye z Harvardské university v USA byl roku 1930 založen Mezinárodní vědecký komitét pro dějiny cen, jehož předsedou se stal Beveridge a jehož členy se kromě prof. Gaye stali Henri Hauser za Francii, Alfred Francis Pribram za Rakousko, prof. Posthumus za Holandsko, Earl John Hamilton za oblast Španělska a Moritz J. Elsas za Německo. Komitétu se dostalo od počátku významné finanční podpory ze Spelman-Rockefellerovy nadace, jejímž zástupcem v Komitétu byl prof. Arthur Harrison Cole.

Mezinárodní komitét si postavil za úkol vydat především důkladné materiálové práce o cenovém a mzdovém vývoji těch zemí, jež měly v Komitétu své představitele. Tyto materiálové práce, k nimž byly mobilizovány štáby spolupracovníků, se měly stát pramennou základnou ke konečnému cíli, jímž mělo být zjištění sekulárního pohybu cen a mezd v mezinárodním měřítku od středověku až do nové doby.

Mezinárodní komitét poskytl záštitu i dalšímu badatelskému středisku, jež se již dříve vytvořilo v Polsku z podnětu prof. Františka Bujaka a jež již od roku 1925 počalo vydávat monografie z oblastí hospodářsko-sociálních dějin v ediční řadě *Badania z dziejów społecznych i gospodarczych*.

V této řadě vyšel již roku 1928 první svazek, věnovaný dějinám cen. Byla to pozoruhodná monografie mladého žáka Bujakova Stanislava Hoszowského, věnovaná cenám ve Lvově v 16. a v 17. století, jež se stala prototypem řady dalších obdobných prací, věnovaných cenovému vývoji jednotlivých polských měst.⁸

Polská škola hospodářských historiků rozvinula neobyčejně živou činnost na poli cenového bádání a do druhé světové války vydala ještě řadu dalších svazků, věnovaných cenovému vývoji 16. a 17. století v nejdůležitějších polských městech a čtyři svazky letopisných zpráv o přírodních kalamitách na polském území, jež s problematikou cenového a mzdového vývoje úzce souvisí.⁹

Ještě dříve než se objevily vlastní výsledky práce Mezinárodního komitétu pro dějiny cen, vyšly monografické studie k dějinám cen a mezd v 16. a 17. století, vydané z jiných podnětů a také s jiným celkovým zaměřením i metodickým přístupem. Téměř současně s Mezinárodním komitétem byla z iniciativy francouzského sociologa a statistika François Simianda roku 1930 ustavena při Mezinárodním statistickém institutu Komise pro historickostatistické výzkumy, jež vedle bádání historicko-demografického si kladla za cíl i studium dějin cen a mezd. Simiand sám se pustil na počátku třicátých let do smělých sociologickostatistických generalizací, v nichž se zčásti na podkladě starších materiálových prací Rogersových, d'avenelových aj. pokoušel o postihu dlouhodobých, sekulárních vývojových směrů cen a kupní síly peněz v měřítku mezinárodním. Jeho úvahy, uložené v jeho hlavních dílech „Staré a nové výzkumy o obecném pohybu cen od 16. do 19. století“ a „Mzda, sociální vývoj a měna“, vydané v letech 1930—1932 daly podnět k neobyčejně živým polemikám metodologického rázu, jež se pak rozvíjely ve Francii téměř po celá třicátá léta.¹⁰

Brzy na to počaly vycházet první práce, vzešlé z programu Mezinárodního komitétu pro dějiny cen. Roku 1934 vydal Earl J. Ha-

---

⁸ Stanisław Hoszowski, *Ceny we Lwówie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1928; francouzský překlad Paříž 1954. Srov. též souhrnné informativní pojednání téhož autora k mezinárodnímu studiu dějin cen: *Historyczne badania cen*, *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych* I. 1931, str. 53—77.

⁹ E. Tomaszewski, *Ceny w Krakowie w l. 1601—1795*, Lwów 1934 — J. Pelc, *Ceny w Krakowie w l. 1369—1600*, Lwów 1935. — Od téhož autora: *Ceny w Gdańsku w XVI a XVII w.*, Lwów 1937 — W. Adamczyk, *Ceny w Warszawie w XVI i XVII w.* Lwów 1938.

¹⁰ François Simiand, *Recherches anciennes et nouvelles sur le mouvement général des prix du XVIe au XIXe siècle*, Paříž 1930—1932; od téhož autora: *Le salaire, l'évolution sociale et la monnaie. Essai de théorie expérimentale du salaire*, I.—III., Paříž 1932 — O metodických polemikách ve Francii před druhou světovou válkou viz podrobněji Witold Kula, *Nowsza literatura do dziejów fluktuacyj gospodarczych w Europie*, *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych* X, 1948, str. 205—254.

milton v Harvardských ekonomických studiích svou monografii o amerických pokladech a cenové revoluci ve Španělsku, zahrnující období let 1501—1650.¹¹ Za dva roky na to vyšla v téže ediční řadě jeho práce o měně, cenách a mzdách ve Valencii, Aragonii a Navarre v letech 1351—1500 a později (v roce 1947) studie o cenách ve Španělsku v období 1651—1800.¹²

V roce 1936 byla vydána materiálová práce Henri Hausera „Výzkumy a dokumenty k dějinám cen ve Francii od r. 1500 do roku 1800“, k níž autor předeslal rozsáhlý metodologický úvod, vyznívající značně skepticky, zvláště pokud jde o možnosti širších zobecnění velkého množství statistických údajů většinou různorodé povahy.¹³

V téže době vyšel první svazek rozsáhlé edice Elsasovy, věnované vývoji cen a mezd v Německu. Toto dílo, započaté s dvanácti spolupracovníky ještě před příchodem Hitlerovým k moci, musel již Elsas dokončit v emigraci a vydal je — jako i další dva svazky — v Leydenu.¹⁴ První svazek Elsasovy edice je věnován cenovému vývoji tří jihoněmeckých měst, Mnichova, Augsburgu a Würzburgu a je doprovázen důkladnými komentáři a exkursy jak o povaze jednotlivých pramenných fondů, tak i o metodice jejich zpracování, o problémech měnových, metrologických ap. Po této stránce je Elsasova edice nejdůkladnější ze všech publikací, vydaných Mezinárodním komitétem pro dějiny cen. V tom je také její hodnota — daleko spíše než ve vlastních cenových a mzdových řadách, jejichž způsob převádění je namnoze pochybený a činí po této stránce Elsasovu práci těžko použitelnou.

Elsas zamýšlel zpracovat v dalších svazcích jiné oblasti Německa. Ale uskutečnil ze svého záměru jen II. svazek, věnovaný třem městům středoněmeckým: Frankfurtu, Lipsku a Špýru. A protože

---

¹¹ J. Hamilton, *American Treasure and the price Revolution in Spain 1501—1650*, Harvard Economic Studies XVIII, Cambridge (Mass.) 1934.

¹² J. Hamilton, *Money, Prices and Wages in Valencia, Aragon and Navarra 1351—1500*, Harvard Econ. Studies LI, Cambridge (Mass.) 1936; od téhož autora: *War and Prices in Spain 1651—1800*, Cambridge (Mass.) 1947.

¹³ Henri Hauser: *Recherches et documents sur l'histoire des prix en France de 1500 à 1800*, Paříž 1936.

¹⁴ M. J. Elsas, *Umriss einer Geschichte der Preise u. Löhne in Deutschland vom ausgehenden Mittelalter bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*, I, II A, II B, Leiden 1936—1949.

druhá světová válka mu nedovolila dokončení celého díla, byla roku 1940 vytištěna z druhého svazku jen první část (IIA), jež na titulním listě má datum vydání Leyden 1940. Okupace Holandska však zmařila distribuci tohoto díla a tak svazek IIA nese jako bibliografické datum vydání teprve rok 1946. A až o tři roky později, 1949, vyšla druhá část druhého svazku (IIB) uzavírající celé dílo, jež zůstalo torzem, neboť nesplnilo z původního programu edici pramenného materiálu k cenovému vývoji dalších německých oblastí, hlavně severoněmeckých. Jedna z příčin přerušení prací tkvěla nepochybně v tom, že v době nacistického režimu nebylo Elsasovi možno pokračovat v práci v německých archivech.

Avšak i ostatní monumentálně plánované edice Mezinárodního komitétu zůstaly torzy, neboť uvázly vesměs na prvních svazcích. Tak především práce Pribramova, věnovaná dějinám cen a mezd v Rakousku,¹⁵ dále Beveridgeovy *Ceny a mzdy od 12. do 19. století* — dílo rozvržené původně na čtyři svazky, z nichž vyšel toliko jeden roku 1939.¹⁶ A konečně Posthumovy *Dějiny cen v Holandsku*, jejichž první díl, věnovaný cenám na amsterodamské burze od sklonku 16. století do počátku první světové války byl vytištěn roku 1943, ale na trh se dostal teprve s bibliografickým datem vydání 1946.¹⁷

A tak téměř všechny velkorysé ediční záměry Mezinárodního komitétu pro dějiny cen zůstaly po prvních svazcích na písku. Přispěla k tomu především skutečnost, že kapitalistická podpora z nadace Spelman-Rockefellerovy, přislíbená nejprve předběžně na pět let, byla v důsledku světové hospodářské krize podstatně redukována. Přesto však i to, co Mezinárodní komitét pro dějiny ve třicátých letech vykonal, je po stránce editorské pozoruhodné.

Přihlédneme-li ještě k řadě dalších monografických studií i časopiseckých statí, jež vyšly v tomto období, můžeme říci, že třicátá léta našeho století byla dobou největšího rozmachu ve vývoji mezi-

---

¹⁵ A. F. Pribram (za spolupráce R. Geyera ad.), *Materialien zur Geschichte der Preise u. Löhne in Österreich (XV.–XVIII. Jahrh.)*, I., Vídeň 1938.

¹⁶ William Beveridge, *Prices and Wages in England from the XIIth to XIXth century*, I. Mercantile Era, London—New York—Toronto 1939.

¹⁷ N. W. Posthumus, *Inquiry into the History of Prices in Holland. I. Wholesale Prices at the Exchange of Amsterdam 1585–1914. Rates of Exchange at Amsterdam 1609–1914*, Leiden 1946; od téhož autora: *Nederlandsche Prijsgeschiedenis. Amsterdamsche Beursprijzen*, Leiden 1946.

národního bádání o dějinách cen a mezd.¹⁸ Avšak souběžně s oživeným badatelským zájmem počaly v této době s rostoucí silou oživat kritické a pochybovačné hlasy, zda všechna ta rozsáhlá badatelská a ediční práce, jež se v mezinárodním měřítku podniká, není v samých základech pochybená a marná.

*

Okolo zásadních teoretických a metodologických otázek cenového výzkumu se rozhořely prudké spory, jejichž kolbištěm se stala především Francie, kde studium dějin cen a mezd našlo v kruzích hospodářských a sociálních historiků nejživější ohlas.

Diskuse se točily především okolo otázek, možno-li se vůbec prodrat obrovskou houští spletených problémů měnových a metrologických, dále nestejností kvality výrobků a množstvím regionálních zvláštností, jež se staví historiku při hledání objektivního vývoje cen do cesty. Ale ještě závažnějším předmětem sporů se staly otázky, do které míry jsou přípustné statistické abstrakce a generalizace při subsumování velikých kvant číselných údajů o cenách a mzdách, zvláště v dlouhých časových úsecích. Byla brána v pochybnost užitečnost cenových a mzdových průměrů, zvláště dlouhodobých a bylo dokazováno, že pro historika jsou pozoruhodné i výkyvy a anomálie, jež pod nivelizujícími dlouhodobými průměry ne-

---

¹⁸ Z další monografické literatury je třeba uvést studie belgického historika Paula Harsina, *L'afflux des métaux précieux au XVIe siècle et la théorie de la monnaie chez les auteurs français*, *Revue d'Histoire Économique et Sociale* 1927, str. 321–350; od téhož autora: *Les doctrines monétaires et financières en France du XVIe au XVIIIe siècle*, Paříž 1928. — Z francouzských prací regionální studie Paula Raveau, vztahující se k oblasti Poitou, zvl. *La crise des prix au XVIe siècle en Poitou*, *Revue historique* LIV, sv. 162, 1929, str. 268 až 293. Dále Léopold Nottin, *Essai de contribution à l'étude du mouvement général des prix. Recherches sur les variations des prix dans le Gatinais du XVIe au XIXe siècle*, Paříž 1935 — Soupis časopiseckých studií J. Hamiltona k cenovému vývoji v 16. a 17. století ve Španělsku uvádí W. Kula, l. c., str. 230 až 231. Tamtéž (str. 232) i odkazy na studie italských historiků A. Fanfaniho, G. Parentiho a S. Caterriniho a na práce André E. Sayouse, vztahující se k latinsko-americké oblasti. — Z německé ekonomické literatury tohoto období věnuje v širších souvislostech pozornost cenovému a mzdovému vývoji 16. a 17. století v západní a střední Evropě monografie Wilhelma Abela, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa vom 13. bis zum 19. Jahrh.*, Berlín 1935. Abelovy konstrukce dlouhodobých ekonomických trendů jsou však většinou metodicky pochybené a vratké.

jednou úplně unikají pozornosti. Z obdobných důvodů bylo také otráasáno důvěrou v cenové a mzdové údaje úřední povahy, podle nichž si nelze učinit věrohodný obraz o skutečném stavu a rozmezí hladin cen a mezd. Bylo zdůrazňováno, že po této stránce jsou pro historika mnohem cennějšími dokumenty prameny soukromé povahy, jako např. osobní účetní záznamy podnikatelů, obchodníků, konzumentů ap.

V těchto sporcích nešlo nakonec jen o otázky studia dějin cen a mezd — projevovaly se tu na konkrétních příkladech zásadní rozpory v názorech na pojetí historiografie vůbec. V metodologických polemikách o otázkách studia dějin cen a mezd se sráželo staré tradiční pojetí historiografie „historizující“, orientované především na studium jedinečných a neopakovatelných faktů s novější koncepcí buržoazní historiografie, orientované sociologicky a směřující k zobecňující syntéze.

Bylo do určité míry paradoxem, že bojovnějším představitelem skepticismu vůči možnostem širšího statistického zobecnění výsledků studia cenového a mzdového vývoje se stal právě Henri Hauser, jemuž připadl úkol redigovat souborné materiálové dílo o vývoji cen a mezd ve Francii. Hauserovy skeptické připomínky k návrhu programu, jež roku 1930 vypracoval François Simiand pro Mezinárodní komisi pro historicko-statistické výzkumy, daly první podnět k rozsáhlé zásadní diskusi o možnostech využívání statistické metody v historiografii.¹⁹

Naproti tomu Hauserovy téze a editorské metody byly podrobeny kritice v revui „Annales d'Histoire économique et sociale“, kolem níž se od roku 1929 soustřeďovali sociologicky i sociálně psychologicky orientovaní historici, statistikové a ekonomové v čele s Marcem Blochem a Lucienem Febvrem. Revue „Annales d'Histoire économique et sociale“ [jejímž pokračovatelem se staly později Annales d'Histoire sociale (1939—1941), potom Mélanges d'Histoire sociale (1942—1944) a nakonec od roku 1946 Annales Économie-Société-Civilisation“], věnovala od svého založení stálou a živou pozornost teoretickým a metodologickým otázkám studia dějin cen a mezd a přinášela na svých stránkách nejen zanícené polemiky a kritické posudky o nové literatuře, ale i ukázky nových pracovních

¹⁹ O tom podrobněji W. Kula, l. c., str. 233 nn.

postupů, demonstrováné na konkrétním pramenném materiálu. Rubriku věnovanou problematice dějin cen a mezd vedl v prvních ročnících „Annales“ François Simiand. Kromě polemik otiskovaných v časopise „Annales“ stala se živým diskusním forem pro sporné otázky i měsíční vědecká zasedání Société d'Histoire Moderne, jejichž protokoly byly zveřejněny v samostatném bulletinu, jež tato společnost vydává.²⁰

Tyto diskuse, jichž se zúčastnila řada předních jmen francouzské a belgické historiografie — kromě Henri Hausera i Georges Lefebvre, Charles Seignobos, Lucien Febvre, Henri Berr, Marc Bloch, Léon Cahen, Paul Bonenfant, Henri Pirenne aj. — měly nesporně velký význam nejen pro další vývoj bádání o dějinách cen a mezd, nýbrž i pro vyjasnění některých základních metodologických otázek o možnostech a mezích používání statistické metody v historiografii a nakonec i pro řešení některých zásadních gnozeologických problémů historického bádání.

Závažné slovo v těchto teoretických diskusích připadlo úvahám francouzského historika C.-E. Labrousse, jenž na pečlivé analýze pramenů 18. století ukázal, kterak je třeba překonávat mnohá z úskalí, jež se staví v cestu při používání úředních materiálů; Labrousse zásadně obhájil jejich relativní použitelnost i možnost statistických generalizací při přísné kritičnosti a respektování časových teritoriálních zvláštností.²¹ Labroussův přínos považuje i dnešní francouzské dějepiscevtví za jeden z důležitých mezníků ve vývoji metod studia dějin cen a mezd.²²

Na druhé straně však i mnohé ze skeptických připomínek Hausarových nebyly bez užitku pro další rozvoj cenového bádání, neboť varovaly před skutečnými obtížemi a v mnohém ohledu byly i zdravým korektivem některých schematizujících tendencí, jichž se buržoazní sociologie nedokázala oprostít.

Francouzská diskuse rozvířila i v mezinárodním měřítku zájem o metodologickou stránku cenových a mzdových výzkumů. V této

---

²⁰ Bulletin de la Société d'Histoire Moderne — srov. zvl. ročníky 29 (1931) a 35 (1936/37).

²¹ Srov. zvl. C. E. Labrousse, Recherches sur l'histoire des prix en France de 1500 à 1800. Revue d'Économie Politique LIII, 1939, str. 828–841.

²² Jean Meuvret, Les données démographiques et statistiques en histoire moderne et contemporaine, v díle L'histoire et ses méthodes, Encyclopédie de la Pléiade sv. XI, Paříž 1961.

souvislosti je třeba zvláště upozornit na mezinárodní význam teoretických poznatků o nemožnosti přepočítávání starých cenových a mzdových údajů na dnešní cenové systémy a o relativně omezených možnostech dlouhodobého srovnávání vývoje kupní síly peněz, k nimž již na počátku třicátých let dospěl český historik Gustav Skalský.²³ Jak významný byl tento zásadní metodický poznatek je patrné z toho, že ještě v třicátých letech nebylo v těchto otázkách v mezinárodní literatuře jasno.²⁴

*

Druhá světová válka, jež rozrušila a zpřetrhala mnohé tradiční formy mezinárodní vědecké spolupráce, přinesla změny i v mezinárodní organizaci studia dějin cen a mezd. Od konce druhé světové války se cenové a mzdové výzkumy v 16. a 17. století rozvíjejí uvážlivěji než v období předválečném. Pracuje se na podkladě metodických zkušeností i výstrah, k nimž dospělo starší bádání. Nejednou se otázky cenového a mzdového vývoje zkoumají v širších ekonomicko-sociálních a demografických souvislostech než tomu bylo v úzce vymezených materiálových studiích starších. V některých zemích se na výzkumech pracuje kolektivně.

Hlavním forem mezinárodních diskusí o otázkách cenového a mzdového vývoje se staly mezinárodní kongresy historických věd. Problémy pohybů cen a mezd 16. a 17. století byly na pořadu IX. mezinárodního historického kongresu v Paříži roku 1950, X. kongresu v Římě roku 1955²⁵ a zejména XI. kongresu ve Stockholmu roku 1960, kde bylo před zahájením hlavního kongresového jednání uspořádáno (20. VII. 1960) mezinárodní kolokvium o dějinách cen před rokem 1750.²⁶ Od ustavení Mezinárodní asociace hospodářských historiků v roce 1962 budou nepochybně výsledky cenových a mzdových výzkumů předkládány především na konferencích této organizace.²⁷

---

²³ Gustav Skalský, O převodech starých cen s hlediska numismatického. Od pravěku k dnešku (Pekařův sborník) I. Praha 1930, str. 445–460.

²⁴ S pochybeným přepočítáváním starých cenových údajů na moderní cenové systémy se setkáváme ojediněle i v dílech současných hospodářských historiků, např. u W. Achillese (srov. níže, pozn. 41).

²⁵ Srov. zejména Fernand Braudel—Frank C. Spooner, Les métaux monétaires et l'économie du XVIe siècle. X. Congresso Internazionale di Scienze Storiche. Relazioni IV, Storia Moderna, Firenze 1955, str. 233–264.

Pokud jde o jednotlivé země, zachovává si v bádání o cenovém vývoji 16. a 17. století i nadále vedoucí postavení Francie, kde se dnes práce v této oblasti soustřeďuje hlavně ve výzkumném historickém středisku při VI. sekci École Pratique des Hautes Études v Paříži pod vedením Fernanda Braudela a za účasti řady francouzských i některých zahraničních historiků.²⁸ Stálou pozornost otázkám cenových a mzdových výzkumů věnuje tradičně revue *Annales*, jejímž je Fernand Braudel vedoucím redaktorem.²⁹ Z nejnovějších francouzských prací edičních je třeba upozornit především na vzorné vydání pařížských mercurialii, evidujících úředně ceny všech druhů

²⁸ Text hlavního referátu Earla J. Hamiltona *The history of prices before 1750* otištěn ve sborníku sjezdových referátů (XIe Congrès International des Sciences Historiques, Rapports I, str. 144–164, Göteborg-Stockholm-Uppsala 1960). Koreferát St. Hoszowského *The Revolution of Prices in Central Europe in the 16th and 17th centuries*, který nemohl být na stockholmském kolokviu pro autorovo onemocnění přednesen, vyšel jednak polsky *Revolucja cen w sródkowej Europie w XV i XVII w.*, *Kwartalnik Historyczny* 1961, str. 297 n., jednak ve francouzském překladu v *Annales* XVI, 1961, str. 461n., viz také pozn. 46). Protokol o stockholmském kolokviu otištěn ve sborníku *Actes du Congrès (XIe Congrès Intern. des Sciences Historiques) Göteborg—Stockholm—Uppsala 1962*, str. 266–273.

²⁷ Na II. mezinárodní konferenci hospodářských historiků v Aix-en-Provence ve dnech 29. srpna až 3. září 1962 se diskutovalo ve zvláštní sekci o dlouhodobých trendech v cenovém vývoji a o hospodářských fluktuacích. Protokol o těchto zasedáních vyjde v aktech aixské konference v roce 1963.

²⁸ Srov. zejména Fernand Braudel-Ruggero Romano, *Navires et marchands à l'entrée du port de Livourne (1547–1611)* Paříž 1951. — Étienne Trocmé—Marcel Delafosse, *Le commerce rochelais de la fin du XVe siècle au début du XVIIe*. S předmluvou F. Braudela, Paříž 1953. — Huguette et Pierre Chaunu, *Séville et l'Atlantique (1504 à 1650) I.–VIII.* Paříž 1955 až 1960. — Frank C. Spooner, *L'économie mondiale et les frappes monétaires en France (1493–1680)*, Paříž 1956. — Jean Tanguy, *Le commerce de Nantes au milieu du XVIe siècle*. S předmluvou H. Frévilla, Paříž 1956. — José Gentil da Silva, *Stratégie des affaires à Lisbonne entre 1595 et 1607. Lettres marchandes des Rodrigues d'Evora et Veiga*, Paříž 1956; též, *Marchandises et finances I–III*, Paříž 1950–1960. — Pierre Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle*, Paříž 1960; srov. zejména metodicky závažnou závěrečnou kapitolu o konjunkturách a hospodářských, sociálních a demografických fluktuacích, kde se autor obšírně zabývá i problematikou cenového a mzdového vývoje v 17. století.

²⁹ K metodologickým otázkám cenových a mzdových výzkumů v 16. a 17. století se vztahují zejména tyto studie: C. M. Cipolla, *La prétendue „Révolution des prix“: réflexions sur l'expérience italienne*, *Annales* X, 1955, str. 513n. — A. Chabert, *Encore la révolution des prix au XVIe siècle*, tamtéž XII, 1957, str. 269n. — Witold Kula, *Histoire et économie: la longue durée*, tamtéž XV, 1960, str. 294–313.

obilí na týdenních městských trzích v téměř nepřetržitých řadách od roku 1520 až do sklonku 17. století.³⁰

Další velmi aktivní badatelská střediska rozvíjejí činnost v Belgii a Holandsku. Tak na universitě v Gentu vyrostla ze semináře prof. Ch. Verlindena pracovní skupina, jež r. 1959 vydala objemný svazek dokumentů k dějinám cen a mezd ve Flandrech a v Brabantsku v 15.—18. století.³¹ Většina z Verlindenových žáků a spolupracovníků, kteří se na tomto svazku podíleli, upozornila na sebe již dříve pozoruhodnými časopiseckými studiemi, uveřejněnými v pařížských *Annales* a v belgických historických periodikách.³² Gentská pracovní skupina věnuje pozornost zejména též mzdovým a životním podmínkám dělnictva v 15.—18. století a spojuje úzce studium dějin cen a mezd s výzkumy historickodemografickými. K nejpozoruhodnějším badatelským výsledkům vzešlým z tohoto okruhu náleží obsáhlá monografie Scholliersova, věnovaná rozboru životní úrovně námezdního dělnictva v 15. a v 16. století v Antverpách.³³

---

³⁰ Micheline Baulant—Jean Meuvret, *Les prix des céréales extraits de la mercuriale de Paris (1520—1698)*, sv. I. (1520—1620), Paříž 1960; sv. II. (1620—1698), Paříž 1962.

³¹ Charles Verlinden, *Dokumenten voor geschiedenis van prijzen en lonen*, Rijksuniversitet te Gent, werken uitgegeven door de Faculteit van de letteren en wijsbegeerte, 125e aflevering, Brugge 1959 (s francouzským úvodem a vysvětlivkami).

³² Viz zvl.: Ch. Verlinden—J. Craeybeckx—E. Scholliers: *Mouvements des prix et des salaires en Belgique au XVIe siècle*, *Annales* X, 1955, str. 173 až 192. — E. Scholliers: *De levensstandaard der arbeiders op het einde der XVIe eeuw te Antwerpen*. Tijdschrift voor Geschiedenis 1955, str. 80—103. — P. Deprez, *Uitbatingen en grondbezit in Meigem (1571—1787)* Een methodologisch artikel, *Oostvlaams Verbond Van de Kringen voor Geschiedenis, Voorlichtingsreeks nr 17*, Gent 1956; týž, *Loonsverhoudingen en arbeidsmarkt*, *Cahiers d'histoire des prix* II, 1957, str. 56—59. — A. Wyffels: *De prijzen van de grafelijke spijker in Vlaanderen. Reëel of misvormd beeld? Tamtéž*, str. 49—55; týž: *Het kwalitatief en kwantitatief aspekt van het graanverbruik in Vlaanderen in de 16de en 17de eeuw*, *Cahiers d'histoire des prix* III, 1958, str. 113—120. — P. Deprez *De verkopprijs van akkergrond in de heerlijkheid Nevele*, *Cahiers d'histoire des prix* III, 1958, str. 121—132. — J. Craeybeckx: *Brood en levensstandaard. Kritische nota betreffende de prijs van het brood te Antwerpen te Brussel in de XVIIe in de XVIIIe eeuw*, *Cahiers d'histoire des prix* III, 1958, str. 133—162.

³³ E. Scholliers, *Loonarbeid en honger. De levensstandaard in de XVe en XVIe eeuw te Antwerpen. Avec un résumé français: Le salariat et la faim. Le niveau de vie à Anvers aux XVe et XVIe siècles*, Antwerpen 1960.

Cenové bádání se rozvíjí i na universitách v Bruselu, v Liège a v Lovani. Roku 1954 vzniklo dokonce Meziuniversitní centrum pro dějiny cen a mezd v Belgii, jež v letech 1956—1958 vydalo ve francouzské a holandské verzi tři sešity samostatného sborníčku *Cahiers d'histoire des prix*.³⁴

V Holandsku pokračuje v cenových výzkumech škola Posthumova na amsterodamské universitě. Dějinám „cenové revoluce“ věnuje velkou pozornost ve svých přehledných dějinách zemědělství v západní Evropě v období 500—1850 prof. Bernard H. Slicher van Bath.³⁵

V Anglii, kde tradice cenových studií jsou zvláště dávné, pokračují v nich lord W. Beveridge, prof. H. J. Habakkuk v Oxfordu aj. Na starší pokusy Usherovy o zjištění dlouhodobých cenových trendů obilí navazují E. H. Phelps Brown a Sheila V. Hopkins, zkoumající vývoj poměru cen životních potřeb ke mzdám.³⁶ Problémy cenového a mzdového vývoje na přechodu od feudalismu ke kapitalismu jsou soustavně sledovány pokrokovými, většinou marxisticky orientovanými historiky a ekonomii seskupenými kolem časopisu *Past and Present*.³⁷ Také v Anglii se cenové výzkumy dnes namnoze prolínají

---

³⁴ *Cahiers d'histoire des prix — Bijdragen tot de prijzengeschiedenis, I—III, Lovan 1956—1958.* — Kromě příspěvků citovaných v předešlé poznámce zasluhuje v I. svazku pozornosti zejména stať H. van der Wee, *Prix et Salaires. Introduction méthodologique* (str. 5—42) a v II. svazku seznam témat, na nichž se v Belgii pracuje (str. 109—110).

³⁵ B. H. Slicher van Bath, *De agrarische geschiedenis van West-Europa (500—1850), Utrecht-Antwerpen, 1960* (o „cenové revoluci“ zvl. str. 216n.).

³⁶ A. P. Usher, *The General Course of Wheat Prices in France 1350—1788, The Review of Economic Statistics XII, 1930*; týž, *Prices of Wheat and Commodity Price Indexes for England, 1259—1930, tamtéž XIII, 1931*, str. 103 až 113. — E. H. Phelps Brown—Sheila V. Hopkins, *Seven Centuries of Building Wages. Economica, New Series XXII, 1955*, str. 195—205; titíž, *Seven Centuries of the Prices of Consumables, compared with Builders' Wage-Rates, tamtéž, XXIII, 1956*, str. 296—314; titíž, *Wage-Rates and Prices; Evidence for Population Pressure in the Sixteenth Century, tamtéž XXIV, 1957*, str. 289 až 306. — Srov. též J. Schreiner, *Wages and Prices in England in the later Middle Ages, The Scandinavian Economic History Review II 2, 1954*, str. 61n. H. J. Habakkuk, *The Long Term Rate of Interest and the price of Land in the 17th Century, Economic History Review 1952, 2 ser, vol. V, ro 1, str. 26—45.*

³⁷ Maurice Dobb, *Studies in the Development of Capitalism, Londýn 1946.* — Eric J. Hobsbawm, *The general crisis of the European Economy in the 17th century, Past and Present 1954, č. 5, str. 33n.*; týž, *The crisis of the 17th century, tamtéž 1954, č. 6, str. 44n.* — H. R. Trevor-Roper, *The general crisis of the 17th century, tamtéž 1959, č. 11.*

s bádáním historickodemografickým. K populacionistickému výkladu „cenové revoluce“ se kloní J. S. Brenner, který ve dvou studiích se nejnověji pokusil shrnout a zhodnotit bádání o cenovém vývoji Anglie v 16. a v první polovině 17. století.³⁸

Ve skandinávských zemích je hlavním orgánem cenových výzkumů skandinávská revue pro hospodářské dějiny (Scandinavian economic history review). Na XI. mezinárodním kongresu historických věd v r. 1960 vystoupila s pozoruhodným diskusním příspěvkem k referátu Hamiltonova docentka uppsalské university Ingrid Hammarströmová.³⁹ Skandinávská škola spojuje někdy studium cen a „cenové revoluce“ i krize 17. století s problematikou klimatických změn a populačních poměrů, jak je patrné zejména ze studií G. Utterströma aj.⁴⁰

Z novější německé historiografie si zasluhuje pozornost studie západoněmeckého hospodářského historika z Abelovy školy W. Achillese o cenách obilí a obilním obchodu v Evropě v 16. a 17. století, jež si všímá širších ekonomických souvislostí.⁴¹ Tato práce není však bez některých povážlivých metodických nedostatků (zejména naprosto pochybené je přepočítávání starých nominálních měnových jednotek na zlatou marku aj.).

V Itálii náleží dnes k předním představitelům cenového bádání o 16. a 17. století profesor turinské university Carlo M. Cipolla, jež ve svých pracích důsledně spojuje studium dějin cen a mezd s problémy měnového vývoje,⁴² dále Ruggiero Romano (žijící v Paříži), prof. Aldo de Maddalena v Miláně, G. Cognilio v Neapoli, A. Petini aj.⁴³

---

³⁸ Y. S. Brenner, *The Inflation of Prices*, *Economic History Review* 1961, str. 225n.; též, *The Inflation of Prices in England 1551–1650*, tamtéž 1962, str. 266n.

³⁹ Viz pozn. 26. — Srov. také studii téže autorky: *The Price Revolution of the Sixteenth Century, Some Swedish Evidence*, *Scand. Econ. Hist. Review* V, 1957, str. 118–154.

⁴⁰ G. Utterström, *Climatic Fluctuations and Populations Problems in early Modern History*, *Scandinavian Economic History Review* III, 1955, str. 3n.

⁴¹ W. Achilles, *Getreidepreise und Getreidehandelsbeziehungen europäischer Räume im 16. und 17. Jahrhundert*, *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* 1959, str. 32n.

⁴² Carlo M. Cipolla, *Mouvements Monétaires dans l'Etat de Milan (1580 až 1700)*, překlad z italštiny, Paříž 1952; též, *Money, Prices and civilization in the Mediterranean world*. Princeton, New Jersey 1956; viz též pozn. 29.

Je přirozené, že problémy „cenové revoluce“ přitahují také španělské a iberoamerické historiky, kteří se snaží především kriticky zhodnotit starší materiálové studie Hamiltonovy a doplnit mnohé z jejich mezer. Pozoruhodný kritický pohled na dosavadní teorie o příčinách „cenové revoluce“ v západní Evropě ve vztahu ke Španělsku přináší přehledná studie Jorge Nadal Ollera.⁴⁴ Metodicky slabá je studie W. Boraha a S. F. Cooka o cenovém vývoji ve středním Mexiku v období 1531—1750; její cena spočívá především v tom, že podává částečně přehled o pramenných materiálech a že nás informuje o starší literatuře.⁴⁵

V zemích socialistického tábora se rozvíjí cenové bádání stále nejživěji v Polsku, kde navazuje na bohaté předválečné tradice a zkušenosti. Dnes jsou v čele polských výzkumů prof. Stanislaw Hoszowski v Krakově a prof. Marian Malowist a prof. Witold Kula ve Varšavě.⁴⁶ Teoretickými otázkami ekonomického vývoje v souvislosti s problematikou cen a mezd zabývají se ve svých studiích také J. Topolski, A. Wyczański a M. Wolański.⁴⁷ Současná polská historiografie v širších pohledech na cenový a ekonomický vývoj 16. a 17. století čerpá hlavně ze vzpomenutých již starších materiálových studií.

Význam cenového a mzdového bádání se zdůrazňuje i v pracích sovětských historiků. Pokud jde o 16. století opírá se sovětská historická věda především o studii A. G. Maňkova vydanou v r. 1951.⁴⁸

⁴⁴ Ruggiero Romano, *Tra XVI e XVII secolo. Una crisi economica: 1619—1622*. Rivista storica Italiana LXXIV, sv. 3, 1962, str. 480—531. — A. de Maddalena, *Prezzi e aspetti di mercato in Milano durante il secolo XVII*, Milano 1949.

⁴⁵ Jorge Nadal Oller, *La Revolucion de los precios españoles en el siglo XVI, Hispania*, Revista española de historia 1959, str. 503n.

⁴⁶ W. Borah—S. F. Cook, *Price trends of some basic commodities in central Mexico, 1531—1570*, Berkeley—Los Angeles 1958.

⁴⁷ Srovn. přehled u St. Hoszowského, *Rewolucja cen w Polsce w XVI až XVII w.*, Historia gospodarcza Polski. Varšava 1960, 105n., dále diskusní příspěvky v témž sborníku. Dále srovn. pozn. 27. — K tomu diskusní příspěvek M. Malowista, *Polska i przewrót cen w Europie w XVI i XVII w.*, *Kwartalnik Historyczny* 1961, str. 315n.; — W. Kula, *Teoria ekonomiczna ustroju feudalnego*, Varšava 1962.

⁴⁸ J. Topolski, *O tak zwanym kryzysie gospodarczym XVII w. w Europie*, *Kwartalnik historyczny* 1962, str. 364n.; A. Wyczański, *W sprawie kryzysu XVII stulecia*, *Kwartalnik Historyczny* 1962, str. 656n.; M. Wolański, *Związky handlowe Śląska z Rzeczpospolitą w 17. w.*, Wrocław 1961.

Také v Maďarsku, kde se problematikou „cenové revoluce“ zabývá zejména Tibor Wittman, vychází bádání spíše z porůznu shromážděných dat než ze soustavného výzkumu cenových řad. Wittmanovy studie jsou závažným teoretickým příspěvkem k otázkám příčin i důsledků „cenové revoluce“ ve střední Evropě.⁴⁹ V Jugoslávii ze současných historiků věnuje soustavnou pozornost cenovému vývoji zejména prof. Jorjo Tadić z Bělehradu, který čerpá především z fondů dubrovnického městského archivu, obsahujících nepřehledné množství cenových údajů pro období 16. a 17. století.⁵⁰

*

Přehled mezinárodního bádání ukazuje, že zásadní skepse k možnostem cenových a mzdových výzkumů v minulosti byla již překonána, při čemž staré metody založené na hromadění zvláště cenových údajů byly opuštěny a nové výzkumy pokračují v šíře založených pracích z dějin hospodářských a sociálních. Po metodické stránce se ukazuje, že třeba při statistickém zpracování dbát zejména na poměrné ukazatele a spíše na dlouhodobé trendy, než krátkodobé výkyvy cenové a mzdové hladiny.

Dosavadní bádání, které bylo převážně teritoriálně omezeno, přineslo jednak souborná zjištění o obecném vývojovém trendu, ale zároveň objasnilo řadu specifických faktorů, vyplývajících ze zvláštních podmínek různých oblastí a zemí. Z obecných poznatků je

---

⁴⁸ A. G. Maňkov, *Ceny i ich dviženije v ruskom gosudarstve XVI v.*, Moskva—Leningrad 1951; francouzský překlad pod názvem *Le mouvement des prix dans l'État russe du XVIe siècle*, Paříž 1957. Srovn. též S. G. Strumilin, *K voprosu o genezise kapitalizma v Rosii*, *Voprosy istorii* 1961, č. 9, str. 61n.; D. P. Makovskij, *Razvitije tovarno-denežnych otnoženij v sel'skom chozjajstve Russkogo gosudarstva v XVI v.*, Smolensk 1960. — Na potřebu soustavného studia dějin cen a mezd upozorňuje V. K. Jacunskij v úvaze *O nekotorych otstajuščich učastkach našej istoričeskoj nauki*, *Istorija SSSR III*, 1959, č. 3, str. 28—29; tam i odkazy na některé starší ruské práce.

⁴⁹ T. Wittmann, *Az „Árforradalom“ és a világgpiaci kapesolatok kezdeti mozzanatai (1566—1618)* Budapešť 1957; týž „Revolucija cen“ i jejo vlijanije na Vengriju vo vtoroj polovine XVI v., *Srednije veka XX*, Moskva 1961, str. 166n.

⁵⁰ Jorjo Tadić, *Les archives de Dubrovnik (Raguse) comme source pour l'histoire générale des prix*. Sdělení na Mezinárodním kolokviu o dějinách cen před r. 1750 ve Stockholmu 1960. Výťah viz ve sborníku *Résumés des communications*. XI. Congrès International des Sciences Historiques, Göteborg—Stockholm—Uppsala 1960, str. 213—234.

důležité zjištění, že v západní a střední Evropě — východoevropské problémy nejsou zatím dostatečně prostudovány — charakterizuje ekonomiku dlouhodobý vzestup cen ve druhé polovině 16. a počátkem 17. století (období haussy), který se mění před polovinou 17. století v dlouhodobý pokles. Dále lze na základě těchto studií ukázat některé etapy, kdy vzestupná tendence byla zvláště výrazná. Pro střední Evropu a některé země západoevropské je patrný silnější vzestup zvláště od 70. let 16. století a na přelomu 16. a 17. století. Obecně se konstatuje rovněž rychlejší vzrůst cen zboží nezbytné spotřeby (hlavně surovin a potravin) před stoupáním cen ostatního zboží a zaostávání vzestupu mezd (pokud byly v těchto souvislostech studovány) za cenami nezbytných životních potřeb. Výklad příčin tohoto jevu, známého historikům již dávno, nejsou ovšem jednotné a ani otázka důsledků tzv. „cenové revoluce“ není jednoznačně řešena.

Mnoho zastánců v historicko-ekonomické literatuře má stále ještě *kvantitativní teorie*, jejímiž nejvýznačnějším představitelem zůstává J. Hamilton. Tato teorie vychází z předpokladu, že rychlý růst cenové hladiny ve druhé polovině 16. století byl vyvolán kvantitativním přírůstkem drahých kovů přivezených z Ameriky do Evropy. Touto teorií je do značné míry ovlivněna i středoevropská historiografie. Tato teorie přehlíží, jak ukázal již K. Marx, že hlavní příčinou poklesu hodnoty drahých kovů ovšem nebylo jejich množství, přivážené do Evropy, ale zvýšení produktivity práce při těžbě a hutnění drahých kovů v bohatých amerických nalezištích.

Kritikou kvantitativní teorie se v poslední době zabýval ve svém teoretickém příspěvku k „cenové revoluci“ ve střední Evropě T. Wittman a v referátu na kolokviu jí věnoval podrobně pozornost Josef Petráň.⁵¹ Ukazuje se, že při působení zákona hodnoty v cirkulaci se v souvislosti s rozvojem zprostředkovatelské směny postupně vyrovnávají hodnoty drahých kovů v různých částech Evropy, což nepředpokládalo vždy bezprostřední dovoz amerických drahých kovů, který nelze ve velkém rozsahu dokázat např. ve střední Evropě. Drahé kovy se ovšem dostávaly do střední Evropy mimo jiné též přetavováním západoevropských mincí a ražbou středoevropských mincí z takto získaného kovu.

⁵¹ J. Petráň, K problémům tzv. „cenové revoluce“ ve střední Evropě, Numismatický sborník VIII (v tisku).

Pozornost historiků zaujala dále disproporce mezi trendem důležitých životních potřeb a ostatního zboží, což vykládá řada historiků zvyšováním populace. *Populační teorie* ovšem nevysvětluje obecné stoupání cenové hladiny. Nevidí kořeny, podstatu populačního vývoje Evropy, ale pouze projev obecného růstu zalidnění. Nejde tolik o absolutní tempo růstu počtu obyvatel, jako především o jeho skladbu, související s pokrokem výrobních sil a dělbou práce. Pokrok výrobních sil v řemeslných a průmyslových odvětvích přispěl k relativnímu i absolutnímu zvětšení společenské složky, zabývající se průmyslovou výrobou a obchodem a k relativnímu snížení složky výrobců činných v základní feudální výrobě — zemědělství. Změny společenské struktury — velký přírůstek absolutní i relativní té části obyvatelstva, která byla zčásti nebo úplně odtržena od zemědělské prvovýroby zvětšil spotřební potenci zemědělských výrobců. V důsledku toho docházelo i k územní dělbě práce, jak mezi západní a východní Evropou, tak např. i mezi jednotlivými středoevropskými krajinami.

Pokud jde o otázky státní mincovní politiky v různých zemích, zvláště znehodnocování mince, snižování obsahu drahých kovů, většina literatury správně ukazuje, že vzrůst hladiny cen byl vesměs ve druhé polovině 16. století větší, než trend kvantitativního zmenšování obsahu drahých kovů v minci. Většina moderních studií zcela právem odmítá *inflační teorii* při výkladu „cenové revoluce“ (vysvětlení cenového pohybu v Itálii inflací se přidržuje Cipolla). Na druhé straně historikové správně zdůrazňují prvořadou nutnost přihlížet při studiu cenového a mzdového vývoje k obecným inflačním tendencím ve druhé polovině 16. století a na počátku století 17. Bez takových studií nelze zpravidla průběh „cenové revoluce“ vůbec zkoumat.

Řada historiků (v poslední době zejména F. C. Spooner, R. Romano aj.) si všímá změn vzájemných poměrů mincovního zlata a stříbra, ze kterých lze vyvodit závěry a důkazy skutečných změn hodnoty drahých kovů, zejména stříbra. V tom směru mají velký význam i studie, zabývající se zejména těžbou drahých kovů, jejího objemu a technických pokroků.

Ukazuje se, že problém cenové revoluce je nutno zkoumat v širších konkrétních souvislostech, je třeba si všímat i mnoha různých příčin změn cenové hladiny v různých zemích a oblastech. Ve střed-

ní Evropě to byly např. turecké války a také dobytčí mor v letech 1599—1601, jež měly vliv na zdražení zvláště hovězího masa a jiných výrobků. Dále je třeba přihlížet ke zvyšování daní z potravin, k celní politice států aj. Cenový a mzdový vývoj v 16. a v 17. století je třeba studovat v nerozlučných souvislostech se vznikáním a narůstáním kapitalistických vztahů a k uplatňování zákona hodnoty. Lze mluvit o střetání zákona hodnoty, který byl podmíněn volností směnných vztahů a zákona feudální renty, který bylo možno uplatnit jedině v podmínkách mimoekonomického přinucení.

Je třeba vidět, že „cenová revoluce“ sama o sobě nebyla prvořadým faktorem v hospodářském vývoji Evropy, nýbrž že vyrůstala z celkových ekonomicko-sociálních změn, souvisejících s rozvojem kapitalistických forem výroby, výrobních vztahů a zprostředkovatelského obchodu. Jedině tak je zřejmé, že projevy „cenové revoluce“ souvisely s vyhocením rozporů evropské společnosti v krizi, jejíž podstatou byl základní rozpor v nerovnoměrném vývoji výrobních sil a výrobních vztahů. Z tohoto hlediska je nutné posuzovat i důsledky tohoto složitého jevu. „Cenová revoluce“ posílila pozice kapitalistů vůči feudálům v západní Evropě a umožnila jim zvýšit zisky větším vykořisťováním pracujících (v důsledku nerovnováhy mezi stoupáním cen a pomalejším růstem mezd). Důsledky „cenové revoluce“ přispěly k hegemonii západoevropského obchodního kapitálu ve východoevropských zemích. Možnosti kořistnický těžít ze směny a později i z výroby v podmínkách naprosté převahy zákona feudální renty posílily aktivitu feudálů v těchto oblastech a vedly k nastolení tzv. „druhého nevolnictví“, jak ukazují zvláště práce polských historiků (M. Malowist, St. Hoszowski aj.).

V podaném přehledu mezinárodního studia dějin cen a mezd v 16. a 17. století, který si ovšem nikterak nečiní nároky na úplnost, pokusili jsme se postihnout především základní problematiku a metodické přínosy výzkumů v této oblasti. Dosavadní bádání vytyčuje úkoly širších generalizací, které lze řešit jedině srovnávacím studiem vývoje v různých zemích a využitím všech hodnotných metodických poznatků a zkušeností mezinárodního historického bádání.

PŘEHLED LITERATURY K DĚJINÁM
CEN A MEZD V ČESKOSLOVENSKU
ZA LÉTA 1788—1962

Jaroslav Honc

Úkolem tohoto přehledu je bibliografická evidence samostatných studií o vývoji cen a mezd, dále exkursů a metodicky či obsahově cenných partií těch prací, které se cenovou a mzdovou problematikou zabývaly jen v souvislosti se širším tématem jiným, edicí účtů jako pramenů ke studiu cen a mezd a konečně metodických numismatických a metrologických prací, pokud byly zaměřeny ke studiu cen a mezd. Půjde nám též o to, zhodnotit dosavadní výsledky studia cen a mezd, získat přehled o dokončených či rozpracovaných tématech, upozornit na metodické zkušenosti a zjistit nedotčenou tematiku, na kterou by se příští studium dějin cen a mezd mělo zaměřit.

Zájem o vývoj cen a mezd byl pochopitelně starší než jeho vědecké studium. Mnozí z kronikářů doby feudální zaznamenávali ceny a mzdy, zvláště v dobách mimořádných cenových výkyvů (láce okolo r. 1450, kalada r. 1623), někteří věnovali zvláštní pozornost cenám některého zboží (Pavel Mikšovic, Mikuláš Dačický). Státní zájem o regulaci cen a mezd se počal projevovat již v 16. století (sněmovní usnesení r. 1549) a v období tzv. cenové revoluce (drahotní řády), ale trvalou složkou potlačovatelského státního aparátu se cenové řády staly až v 17. století a v 18. století (viktuální komise, vyhlášování cen dříví aj.). Stejný charakter producentských zájmů mají i starší opatření, kterými městské rady ve svých obvodech regulovaly ceny potravin (chlebové taxy) a evidovaly tržní ceny (tržní protokoly). Odhadní praxe úřadu desk zemských vytvořila vlastní zásady pro oceňování naturálních rent poddaných i výnosů feudálního režijního hospodářství a používala jich dlouho i bez ohledu na současnou cenovou a mzdovou situaci (kvarterny odhadů). Velký cenový pokles po r. 1650 a nutnost revize kalkulací zemědělské výroby na feudálních panstvích se zvětšeným po-

dílem robotní renty nevolníků (Fischer, Wegener) i pro nové formy zdanění nesvobodné půdy (berní osedlí r. 1654) vzbudily hlubší zájem o ceny zemědělských výrobků. Intensivnější a trvalý státní zájem o ceny zemědělských a řemeslnických výrobků v 18. století vyrostl ze zájmů obchodních (merkantilisté, celní řády), daňových (josefský katastr r. 1785) a při raabisaci (emfyteutické nájemné).

J. A. Riegger shromáždil v letech 1787—90 ve svých Materiálech nesoustavně populacionistické, obchodní a historické podklady hlavně ze spisovny pražského gubernia a mezi nimi i propočty průměrných cen obilí ve 48 trhových místech v Čechách z let 1774—1782 a tabelární přehled cen běžných potravin na třech statcích na Litoměřicku v l. 1685 a 1686. Také později ve svém Archivu otiskoval přehledy cen obilí a potravin podle úředních pramenů. Jednatel Hospodářské společnosti dr. Löhnert propočtl r. 1816 průměrné roční ceny obilí v Praze v letech 1774—1808 a uveřejnil je v přehledných tabulkách, navazujících shodným zájmem, pramenem a komerčním zaměřením na celozemské průměry Rieggerovy.¹

Mnohem bohatší na údaje, avšak stejně faktograficky plochá byla velká práce Kristiána d'Elverta, jenž r. 1859 propočtl pro Moravu celozemské průměry cen obilí z let 1774—1857 a podal přehled všech státních, městských a vrchnostenských zásahů do tvorby cen potravin a obilí i předmětů denní potřeby od 14. století do 18. století a vytvořil tak pro moravské poměry dobrý přehled, k jakému tehdejší čeští statistikové a ekonomové nedospěli.²

Obchodní komory v Čechách si od r. 1850 v počátcích průmyslové revoluce kladly pod vlivem vídeňského ministerstva obchodu otázku o výši současných i starších cen a mezd, aby v zájmu buržoasních podnikatelů mohly dokumentovat a zkreslovat životní

¹ Josef Antonín Riegger, Verzeichnis über die Getreidepreise von den Jahren 1774—1782 nach dem Mittel in Böhmen. Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen VII, Praha 1788, str. 163—170. — Josef Antonín Riegger, Verschiedene Preise der Lebensmittel aus einigen Gegenden des Leitme itzer Kreises zu Ende des vorigen Jahrhunderts. Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, X, Praha 1790, str. 283.

² Christian d'Elvert, Zur Geschichte der Preis-Satzungen (Taxen) in Mähren und österr. Schlesien. Schriften der historisch statistischen Section der k. k. mähr. schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde XII, 1859, str. 478.

úroveň průmyslového dělnictva a ospravedlňovat zisky majitelů. Zprávy obchodních komor o šetřeních a o anketách k cenovým, mzdovým a rozpočtovým otázkám se tak staly souborem tendenčních dat i při novém metodickém přístupu k otázce cen, mezd a rozpočtů.

Vedle toho již od 18. století otiskovaly v Čechách i na Moravě úřední poštovní noviny nejen platné vyhlášky o cenách, ale i zprávy o realizovaných cenách obilí, dobytka a jiného zboží na trzích některých větších měst. Od polovice 19. století přešel tento zájem, plně vyhovující příslušníkům nové vrstvy vesnické buržoasie typu F. J. Vaváka, již trvale do českých zemědělských a lokálních časopisů, takže s novinovými zprávami o tržních cenách od 18. století do 20. století musí studium dějin cen a mezd počítat jako s běžnou formou na přechodu pramene a zpracování. Nejsystematičtější byly ceny obilí sledovány ve statistických zprávách od r. 1871, ale zájem o vývoj cen se v nich objevil zcela ojediněle. J. Bernat propočtl ceny obilí a brambor v letech 1800—1870 a porovnával je s výsledky natality, nuptiality a se splacenými hypotékami a vytvořil si tak stejně jako K. Kořistka cenovými řadami masa a chleba pro totéž období jen rámec pro vlastní hospodářské úvahy o současné situaci na trhu obilím.³

Cenový a mzdový vývoj uvedl do historické problematiky poprvé V. V. Tomek tím, že ve svých dějinách Prahy v kapitole o obchodu a o měšťanském patriciátu shromáždil z kronik a z městských účtů několik ilustrativních údajů o cenách potravin, oděvů a jiného zboží v době předhusitské. Vyrovnal se poprvé s otázkou převodu starých cen v českých groších na současnou zlatkovou měnu tak, že k r. 1400 klade podle mincovního řádu český groš za ekvivalent 25 krejcarům rakouského čísla, protože mu stačilo převést obsah stříbra v českém groši podle běžných cen stříbra na trhu. Vzhledem ke kolísání cen obilí podle výsledků sklizní odmítl používat jako měřítko i pro ilustraci ceny obilí. Za Tomkovým zdánlivě metodicky pevným a nestranným propočtem a výběrem se však skrývá zřejmá snaha dokázat blahobyt doby předhusitské v Praze,

³ Josef Bernat, Statistika průměrných cen nejdůležitějších hospodářských výrobků za dobu od r. 1800 do r. 1872, Zprávy kanceláře pro statistiku polního a lesního hospodářství v království Českém za rok 1872, sešit II, Praha 1873, str. XLV. — Karel Kořistka, Grafický nástin tržních cen nejdůležitějších polních plodin, jakož i chleba a masa od roku 1800 do roku 1870, l. c., str. LXII.

„zničený“ husitskou revolucí a provést analogii s následky revolučního roku 1848 pro habsburskou říši. Podle Tomkova příkladu také jiní autoři monografií českých a moravských měst vkládali do svých prací v menším rozsahu jako ilustraci několik údajů o cenách a mzdách pro jednotlivá období.⁴

Obchodní a živnostenská komora v Praze získala ve svém sekretáři E. Schebekovi r. 1871 organizátora, který v krátkém čase vytvořil metodiku i síť spolupracovníků pro výzkum dějin cen tak, aby komora mohla pro světovou výstavu do Vídně r. 1873 vypracovat a vystavit retrospektivní přehledy cen od 14. století do současnosti jako doklad úspěchů kapitalistického hospodářství Čech. Pramenem pro vypracování exponátů byly většinou účty velkostatků, stavební účty chrámu sv. Víta a zámku v Roudnici nad Labem, trhové protokoly města Prahy a některé kostelní a jiné účty. Spolupracovníci pražské obchodní komory, většinou velkostatkoví úředníci a zčásti i historici a duchovní, shromáždili množství excerptů o cenách, které i po skončení výstavy neztratily svou cenu; byly uloženy v Universitní knihovně a zachovaly se dodnes. E. Schebek uveřejnil seznam zboží, jehož ceny byly sledovány, program akce pro vídeňskou výstavu, krátké metodiky o mírách a vahách a ukázkovou formou tabelární přehled cen piva a uhlí v Buštěhradě, dále chlebového obilí v Praze a přepis peněžního účtu panství Loket. Samostatné obdobné zveřejňování výsledků excerptce cen z velkostatků jihočeských Schwarzenbergů se neuskutečnilo, zato roudnický archivář Max Dvořák vydal tiskem výsledky svého studia o cenách a mzdách při stavbě zámku v Roudnici nad Labem v letech 1652 až 1684, jak je též pro vídeňskou výstavu r. 1873 z účtů a smluv o dílo vysledoval.⁵

Optimistická důvěra v trvání hospodářské prosperity českého průmyslu a obchodu prodloužila zájem o vývoj cen zemědělských výrobků. Tak E. Schebek již jako zbohatlý velkostatkář a továrník se vrátil k materiálu obchodní komory z r. 1873, když Česká zemědělská rada organizovala r. 1891 jubilejní výstavu. Pro výstavní

⁴ Václav Vladivoj Tomek, Dějepis města Prahy, II, 2. vydání, Praha 1892 (1. vyd. 1871), str. 415n.

⁵ Edmund Schebek, *Collectiv-Ausstellung von Beiträgen zur Geschichte der Preise*, Praha 1873. — Max Dvořák, *Geschichte des Raudnitzer Schloß-Baues 1652–1684 als Beitrag zur Geschichte der Preise für die Collectiv-Ausstellung der Handels- und Gewerbekammer in Prag*, Praha 1873.

publikaci doplnil svými propočty cen obilí v letech 1873—1890 řadu ročních průměrných cen obilí v Praze, sestavenou podle tržních protokolů pro léta 1655—1872 Františkem Urbanem (Urbanův operát) a sjednotil obě řady převodem na dolnorakouské měřice a na současnou zlatou a stříbrnou měnu. Schebkova studie o dějinách cen zapadla věrně do oslavné prohabsburské tendence výstavy, splnila však jen své popularizační poslání a historici ji pro metodické výhrady neužili. Jen ojediněle se Schebkův příklad a cenový materiál projevil příznivě vedle vlastního studia ekonomických a cenových podmínek na díle národohospodáře a pozdějšího velkostatkářského politika W. Medingera o lovosickém velkostatku z let 1675 až 1899.⁶

Nezávisle na velkolepé akci obchodní komory v Praze z r. 1871 podnikl vlastní výzkum v kronikách, edicích a též v archívním materiálu pro získání údajů o cenách a mzdách A. Müller r. 1880, aby pro svou rozsáhlou práci o vývoji zdanění půdy získal ilustrativní podklady. Jeho řady cen obilí, masa a dobytka jsou pochopitelně málo početné, výběr je namátkový, neodlišuje různé druhy cen a zůstal jen pestrým svodem různorodého materiálu. Obdobnou nekritickou cestou již se znalostí Schebkovy práce z r. 1891 snesl ještě další materiál o cenách i mzdách z tištěných pramenů ředitel lounské hospodářské školy A. Mehl, aby Schebkovu práci prodloužil dále do minulosti a spíše pro popularizační účely.⁷

Isolovaným a nedokončeným podnikem zůstala akce německé Společnosti pro podporu vědy, umění a literatury v Čechách, která pověřila A. Salze zpracováním dějin cen v Čechách. Salz si z archivů některých českých velkostatků snesl jen materiál k dějinám cen plátna, sukna a vlny a jiných průmyslových výrobků. Ještě po letech při publikování tohoto torsa se netajil autor zklamáním, že započatou práci o dějinách cen a mezd v Čechách nemohl dokončit. Zájem o vývoj průmyslu a o cenový vývoj tehdy vrcholil. Vídeňský A. F. Pribram přispěl r. 1898 svými národohospodářsky zamě-

⁶ Edmund Schebek, *Dějiny cen. Příspěvky ku dějinám zemědělství v království českém za století 1791—1891*. Praha 1891, str. 1n. — Wilhelm Medinger, *Wirtschaftsgeschichte der Domäne Lobositz*, Vídeň 1903.

⁷ Alois Müller, *Geschichte des Grundsteuerwesens des Königreiches Böhmen seit der Urzeit bis zur Gegenwart*, Praha 1880. — Antonín Mehl, *Příspěvky k dějinám cen hospodářských výrobků v Čechách*, *České listy hospodářské*, 1897, str. 60n.

řenými dějinami českého komerčního kolegia k zvýšení zájmu o ceny průmyslových výrobků v 18. století a také souhrnná práce Slokarova o dějinách rakouského průmyslu v 19. století řešila cenové vztahy, které sledovala také již z ústředního statistického materiálu podobně jako práce Pribramova.⁸

Z rukou národohospodářů a statistiků s praktickou či politickou orientací se sledování vývoje cen a mezd dostalo do rukou historiků a archivářů až v době rozmachu historické vědy v 90. letech minulého století. Po Emlerově a Truhlářově edici urbářů vydal J. Truhlář také dva nalezené zlomky rožmberských účtů z doby okolo r. 1390 a J. Neuwirt vydal řadu stavebních účtů chrámu svatovítského v Praze z let 1372—78 a přitom zpracoval i ceny dovozu a stavebního materiálu a mzdy v tabulkách i v textu. Jen stručně zaregistroval L. Hübner ceny a mzdy ze stavebních účtů při stavbě renesanční radnice v Liberci v letech 1599—1604.⁹

Historikové se silným zájmem o hospodářské dění středověku přinesli v období před první světovou válkou nejen další edice účtů, ale i nové metodické podněty k dějinám cen a mezd. J. Šusta vydal účty novohradského panství z r. 1390/91 a V. Chaloupecký podle jeho příkladu účty správy arcibiskupských statků v Praze z r. 1382 až 1383. Se stejnou metodickou výzbrojí a se stejnou snahou vyložit historický vývoj ve shodě s představami reakčního velkostatku jako V. V. Tomek se o cenový vývoj zaujal J. Pekař. Propočel na základě vysledovaných cen pšenice, ovsu, krav a odměn poslům, že mezi 14. stoletím a 17. stoletím došlo k šestinásobnému zvýšení cen a podle tohoto zjištění a podle obsahu stříbra snadno převáděl údaje v groších a v krejcarech na současnou korunovou měnu a popularizoval tak výsledky svého pojetí hospodářských dějin. Také mladý B. Mendl po příkladu svého učitele provedl přepočít českého groše z doby předhusitské na základě obsahu zlata v ražené 20 K z roku

⁸ Arthur Salz, *Geschichte der böhmischen Industrie in der Neuzeit*, Mnichov 1913. — A. F. Pribram, *Das böhmische Commerzcollegium und seine Thätigkeit*, Praha 1898. — H. Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I*, Viedeň 1914.

⁹ Josef Truhlář, *Zlomky účetních knih XIV. století*, PAM XIII, 1866, str. 107n. — Josef Neuwirt, *Die Wochenrechnungen und der Betrieb des Prager Dombaues in den Jahren 1372—1378*, Praha 1890. — Ludwig Hübner, *Geschichte des Rathhausbaues der Stadt Reichenberg in den Jahren 1599—1604*, Liberec 1887.

1890, kursu uherského dukátu r. 1379 a 1424 v groších a váhy uherského dukátu a sledoval pak podle svého materiálu vývoj cen a mezd v Praze. Oba výsledky přepočtu grošů na současnou měnu období před 1918, navazující na propočty J. Smolíka, nejen metodicky přecenily drahé kovy jako měřítko hodnot, ale nakonec byly v nejbližších letech antikvovány měnovým vývojem a studiu cen a mezd tedy nijak neprospěly. Zcela jednoduché cíle i při velkém materiálovém bohatství měly soubory cenových a mzdových údajů shromážděné Z. Wintrem, protože autorovi sloužily v řadě jeho prací jen pro zdůraznění dobového koloritu a vývoje cen a mezd se nedotkly.¹⁰

Novým pohledem a přístupem k dějinám cen a mezd byly práce z okruhu Zemědělského ústavu účetnicko-spravovédného v Praze po r. 1918. Žák národohospodáře V. Brdlíka, František Lom, provedl průzkum k vývoji cen obilí a masa v řadě archivů českých velkostatků od 17. do 19. století a použil pak cenových údajů, převedených na metrické míry a zlaté koruny československé, nejprve k vyličení krize r. 1820. Protože současně vysledoval výnosy obilí a výrobní agrotechniku českých velkostatků, mohl i v dalších svých pracích vyexcerpovaný materiál znovu zpracovávat z jiných hledisek a přiblížil se tak vytčenému cíli, postihnout výrobní náklady a tvorbu cen zemědělských výrobků na českých velkostatech v 18. a 19. století, jejichž výrobou a správou se zabýval. Ostatní zemědělstí odborníci seskupení kolem Brdlíkova ústavu se zaměřili na studium současného cenového a mzdového vývoje v zemědělství jen s nevelkými historickými úvodními partiemi, ale jejich studie podržely pro sledování cen a mezd hodnoty metodické.¹¹

¹⁰ Josef Šusta, Purkrabské účty panství novohradského z let 1390–1391, Historický archiv č. 35, Praha 1909. Václav Chaloupecký, Účet pokladníka arcibiskupství pražského z let 1382/83, Historický archiv č. 37, Praha 1912. — Josef Pekař, Kniha o Kosti II, Praha 1911, kapitola VI, Platy a dávky, str. 130n. — Bedřich Mendl, Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378 až 1434, kap. 2, Ceny potravin; město a venkov. ČCH XII, 1916, str. 422n. — Josef Smolík, Pražské groše a jejich díly (1300–1547), Rozpravy České akademie, třída I, roč. III, č. 3, Praha 1894.

¹¹ František Lom, Soukromá ekonomika v době zemědělských krisí 19. stol. v Čechách, Zprávy Zemědělského ústavu účetnicko-spravovédného č. 9, zvl. otisk ze Zemědělského archivu 1930. — Prokop Domorázek, Pohyb peněz v zemědělském závodě během roku a závislost prodejů hlavních zemědělských plodin na výši cen produktů, l. c. č. 18, zvl. otisk ze Zemědělského archivu 1931.

Ve 20. letech se stala samozřejmostí snaha historiků přiblížit a doložit hospodářský vývoj měst, velkostatků a stavebních objektů většími či menšími soubory cenových a mzdových údajů za sledované doby. A. Birnbaumová vydala celé stavební účty oveneckého purkrabího z doby stavby zámku v Troji u Prahy r. 1680 a řada jiných uměleckých historiků publikovala menší příspěvky o cenách stavebních a uměleckých prací a materiálu hlavně pro 17. a 18. století. Ale i pro historika F. Teplého byly zprávy o cenách potravin a jiného zboží a údaje o mzdách 16. až 18. století spíše jen ilustrativním materiálem a podal jen ojediněle i rozbor či přetisk účtů statků nejvyššího purkrabství z let 1593—96 a dvora v Košířích u Prahy z r. 1595/96 a později nejstarší rybníkářský účet z Jindřichova Hradce z r. 1502 o vyplacených mzdách rybníkářů. Podobně A. Gnirs vydal nevelký peněžní a obilní účet západočeského velkostatku Měřetice z r. 1625/26 jen jako ukázkou bohatého archivu velkostatku Toužim. Edice berních a účetních knih města Brna, usku-tečněná B. Mendlem, současně zpracovala a využila vydané písemnosti k vylíčení sociální a hospodářské struktury města Brna. Okrajový význam pro dané téma měl také průzkum cen dříví v Praze v letech 1717—1781 z úředních norem, který provedl J. Kazimour za pomoci J. Prokše.¹²

Ve shodě se současnou vyspělou numismatickou metodikou v sousedních zemích se Gustav Skalský zaměřil r. 1930 na kritiku dosavadních způsobů, jakým čeští i cizí historici i numismatici hleděli přiblížit své výzkumy cen a mezd měnovému systému a hospodářskému myšlení současníků. Přenesl otázku cenových převodů na přísně numismatickou základnu tím, že prohlásil cenové převody cen a mezd denárového a grošového období na váhové jednotky zlata a stříbra za jedinou cestu, jak vyřešit problém kupní síly pe-

¹² Alžběta Birnbaumová, *Stavební účty zámku Troja u Prahy*, Historický archiv č. 47, Praha 1929. — František Teplý, *Příspěvky k dějinám českého zemědělství*, Publikace ministerstva zemědělství č. 64, Praha 1926, str. 169 a 221. — František Teplý, *Nejstarší účty rybníkářské v Jindřichově Hradci* Věstník československého zemědělského musea, IX, 1936, str. 185. — Anton Gnirs, *Das ehemalige herzoglich sächsisch-lauenburgisch und markgräflich badisch Amtarchiv aus dem Schlosse Theusing in Böhmen*, Brno 1933, str. 241. — Bedřich Mendl, *Knihy počtů města Brna z let 1343—1365*, Brno 1935. — Josef Kazimour, *Státní péče o lesy v Čechách v letech 1754—1852*, Část I, Praha 1933, str. 29 a 139.

něž v minulosti a zajistit srovnatelnost starých měnových údajů.¹³

Proti dosavadním četným pokusům jednotlivců vyhledat pokud možno největší množství údajů o cenách a mzdách v minulosti pro podporu vlastní argumentace ve svých syntetických studiích vznikla r. 1930 u nás myšlenka na vytvoření pracovního kolektivu, který by postupoval podle určitého dlouhodobého plánu s cílem shromáždit velké množství záznamů o cenách, z nichž by bylo možno po skončení excerpčních prací vypracovat souhrnnou práci o vývoji cen a mezd v Československu a přispět tak k hlubšímu poznání hospodářských dějin. Při Československé akademii zemědělské se proto r. 1932 vytvořila komise pro zemědělské dějiny, jejíž program, sestavený K. Kroftou a V. Černým, ukládal komisi i organizaci studia cen a mezd. V. Černý pak na zahajovací schůzi referoval o metodě a výsledcích obdobných prací o cenách a mzdách v Polsku a ve Francii, podal zprávu o Schebkově organizaci výzkumu cen a mezd v letech 1870—73 a navrhl excerpční metodu pro registraci údajů o cenách a mzdách na lístcích a vypracování metrologické a numismatické pomůcky. Ještě r. 1932 se vytvořila subkomise pro dějiny cen a mezd, ve které pracovali a referovali o organizaci, pramenech a metodě studia cen a mezd F. Lom, G. Skalský a V. Pešák, a která měla vytvořit konkrétní návod na pořizování lístkových výpisů z účetních pramenů v archivech. Na publikační využití excerptů pomýšlela subkomise cen a mezd až výhledově, protože správně odhadla skrovné finanční prostředky ve srovnání s možnostmi v Polsku, Francii, Rakousku a Německu. Avšak ani k vlastním excerpčním pracem nedošlo, protože předběžné organizační práce se protáhly a ani finanční krytí na proplácení excerpt a na vytvoření velkého fondu údajů o cenách a mzdách se nepodařilo nalézt. Navíc byla komise pro dějiny zemědělství po několika letech odvedena od problematiky cen a mezd k jiným otázkám dějin zemědělské výroby a ke snazším monografickým tématům a tak se subkomise pro dějiny cen a mezd přestala scházet. Samotné přípravné programové a metodické práce subkomise však ovlivnily a urychlily metrologickou pomůcku A. Krejčíka a zčásti i monografii V. Pešáka o velkostaticích Smiřických v letech 1609—1618.¹⁴

Novou základnou pro studium cen a mezd v minulosti se měla stát

¹³ Gustav Skalský, O převodech starých cen s hlediska numismatického. Sborník Od pravěku k dnešku, Praha 1930, str. 445n.

skupina odborníků vytvořená r. 1940 ve studijním oddělení Národní banky československé, která při úkolu vypracovat dějiny československé měny a peněz v českých zemích měla také příslib finanční podpory pro organizaci sběru cenových údajů. Práce této skupiny se však nedostaly přes přípravné stadium. Byla jen podána zpráva o využitelných pramenech v městských archívech sestavená J. Nožičkou a zahájeny práce G. Skalského na přehledné studii o měnovém vývoji českých zemí. Nakonec r. 1943 Národní banka svůj příslib financování cenových excerpací odvolala a jediným výsledkem zůstal elaborát J. Nožičky o měnovém a hospodářském vývoji, který pak po r. 1945 vyšel tiskem.¹⁵

Po r. 1945 znovu obnovila snahu o uskutečnění starších programů o studiu cen a mezd z r. 1932 i komise pro dějiny zemědělství při Československé akademii zemědělské, zůstalo však jen při programatických referátech J. Nožičky a F. Loma r. 1947. O studium cen a mezd projevoval živý zájem i nový časopis Sborník pro hospodářské a sociální dějiny v letech 1946—47. Tu vyšel informativní článek V. Černého a kritický referát G. Skalského z r. 1938 o metodách výzkumu cen a mezd H. Hausera a A. F. Pribrama s úvahou o vlastní numismatické metodě převodů staré měny na váhové jednotky zlata a stříbra.¹⁶

Po příkladu starších edicí účtů a po zkušenostech s jejich mnohostrannou využitelností nejen ke studiu cen a mezd, ale i pro hospodářské a kulturní dějiny ožila po květnové revoluci i ediční činnost: F. M. Bartoš vydal účetní zlomek z doby okolo 1370, J. Pelikán uskutečnil rozsáhlou edici karlštejnských účtů z období husitské

---

¹⁴ Václav Černý, Mezinárodní organizace studia dějin cen, Věstník Československé akademie zemědělské VIII, 1932, str. 290. — Gustav Skalský, Numismatické podmínky převodu starých cen, Věstník ČAZ XI, 1935, str. 262. — František Lom, Možnosti a praxe studia dějin cen v ČSR, Věstník ČAZ XI, 1935, str. 267. — Václav Pešák, Poznámky ke studiu cen v archívu ministerstva vnitra, Věstník ČAZ XI, 1935, str. 270. — Václav Pešák, Polské práce a metody při studiu historie cen, Věstník ČAZ XI, 1935, str. 410. — Adolf L. Krejčík, Rejstřík jmenný a věcný k dílu Augusta Sedláčka Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách, Rozpravy ČAVU, třída I, č. 80. Praha 1933. — Václav Pešák, Panství rodu Smiřických v letech 1609—1618, Sborník archívu ministerstva vnitra XII, Praha 1940.

¹⁵ Josef Nožička, Hospodářský a měnový vývoj našich zemí, Praha 1946.

¹⁶ Václav Černý, K organizaci studia dějin cen, Sborník pro hospodářské a sociální dějiny II, 1947, str. 118. Gustav Skalský, K otázce zkoumání dějin cen, Sborník pro hospodářské a sociální dějiny II, 1947, str. 69.

revoluce, A. Krejčík a J. Macek vydali drobnější účty ze 14. a 16. století a F. Graus připravil pro pozdější edici početné menší účty doby předhusitské.¹⁷

V téže době se vyrovnal F. Graus svou studií o mincích a cenách v době předhusitské s celou problematikou studia cen i s dosavadními výsledky v tomto oboru a období, aby upevnil svůj dokladový materiál při líčení postavení městské chudiny. Navázal na metodické studie B. Mendla a G. Skalského, omezil se však jen na sledování směru cenového vývoje a neřešil proto otázku kupní síly tehdejších peněz. Protože snesl ve srovnání s Mendlovým souborem z r. 1916 mnohem více cenových i mzdových údajů z let 1363—1417, mohl z nich odvodit závěry o následcích zdražování a znehodnocení drobné mince a vzestupu cen pro městskou chudinu. Grausův další soubor údajů o kursech uherských dukátů, opět navazující na starší soubor Mendlův, našel pak pokračovatele hlavně v řadách numismatiků. Grausova studie o cenách a měně stojí v přímém protikladu k metodě i k výsledkům tematicky obdobných prací V. V. Tomka a J. Pekaře a stala se tak svědectvím o hlubším přístupu marxistickou metodou ke studiu dějin cen a mezd ve srovnání se staršími buržoazními pracemi.¹⁸

Cenové a mzdové otázky nacházely od r. 1952 místo i v pracích archivářů zemědělsko-lesnických archivů, kteří uveřejnili několik menších příspěvků o srovnání trhových a normativních cen 1770 až 1775, o cenách dříví r. 1580 a o mzdách zemědělských dělníků v 17. až 19. století. Současně byl připravován plán soupisu účtů českých velkostatků, uložených v zemědělsko-lesnických archivech a využitelných hlavně ke studiu dějin cen a mezd; programová studie V. Černého, jež měla být úvodem soupisové akce, zůstala však osamocená a soupis se neuskutečnil. R. 1955 byl na poradě zemědělsko-lesnických archivářů v referátu J. Honce předložen pro-

¹⁷ F. M. Bartoš, Zlomek účtů mistra kuchyně královské z doby Karla IV., Věstník KSČSN, třída 1 pro filosofii, 1944, V, Praha 1945, str. 15. — Josef Pelikán, Účty hradu Karlštejna z let 1423—1434, Praha 1948. — Adolf Krejčík, Urbář z roku 1378 a účty kláštera třeboňského z let 1367—1407, Historický archiv č. 52, Praha 1949. — Josef Macek, Cestovní účet z cesty kutnohorského mincmistra do Budína v r. 1512, Prameny a studie k českým dějinám 1, Praha 1951, str. 27. — Josef Macek, Hospodářský účet z 15. stol., Prameny a studie k českým dějinám 1, Praha 1951, str. 49.

¹⁸ František Graus, Chudina městská v době předhusitské, Exkurs I, Mince a ceny, Praha 1949, str. 174.

gram a metodika pro studium cen, měr a vah v archívních fondech feudálních velkostatků. Zájem o cenovou problematiku nezapadl: J. Křivka vydal účet poddaného sedláka z let 1728—33, B. Lůžek při popisu hospodaření dvora v Dobroměřicích a J. Křivka při zpracování kalkulačních údajů o hospodaření dvorů panství Roudnice nad Labem a při popisu hospodaření dvora města Loun v Rané podali vždy ceny náradí, zemědělských produktů a mezd v zemědělství.¹⁹

Výsledky dalšího obsáhlého průzkumu cen a mezd a edici nově zjištěných účtů podal F. Graus v druhém dílu dějin venkovského lidu v době předhusitské. Sestavil řadu tabulek s několika sty údajů o cenách potravin, předmětů denní potřeby, řemeslnických výrobků a o mzdách řemeslníků a dělníků i o kursech uherských a rýnských zlatých. Na základě tohoto materiálu konstatoval zcela malý, téměř nepostizitelný vzestup cen obilí a potravin v době předhusitské na českém venkově a značné zvýšení řemeslnických výrobků ve městech a na vsích jako formu vykořisťování venkova městem a potvrdil znovu zaostávání mezd za cenami a třídní dosah vývoje cen a mezd.²⁰

V témže roce podal J. Janáček rozbor vládních zásahů do tvorby cen a vydávání drahotných řádů v době rudolfínské. Shrnul a porovnal metody a výsledky Příbramovy a polských badatelů při studiu cen a mezd a vypublikoval materiál o cenách piva, obilí a vína a jiného zboží v letech 1555—1618 v Praze a v Lounech. Pramenné údaje o cenách v groších převedl na krejcarový systém a podle svého souboru kursů říšských tolarů dále na gramy stříbra a zlata. Obdobnou materiálově nesmírně bohatou studii o cenách zemědělských výrobků a mzdách v letech mezi obdobím sledovaným F.

¹⁹ Jaroslav Honc, Bída vesnického lidu 1770—1775, Aktuality ze zemědělsko-lesnických archivů, litogr., I, 1952, 49. — Miloslav Košťál, Lesní účet děčínské panství z roku 1590, Aktuality ze zemědělsko-lesnických archivů II, litogr., 1953, str. 54. — Jan Roubíček, Pracovní a mzdové poměry zemědělské čeledi a zemědělského dělnictva na býv. cis. velkostatech v 17.—19. století, l. c., str. 123. — Václav Černý, Začátky našich hospodářských účtů, Organizační náměty, ČSPS LXI, 1953. — Josef Křivka, Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v prv. pol. 18. stol., Historie a musejnictví II, 1957, str. 79. — Josef Křivka, Roudnický velkostatek na sklonku 16. století, Historie a musejnictví, I, 1956, str. 117n. — Bořivoj Lůžek, Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517—1542, Historie a musejnictví, II, 1957, str. 175.

²⁰ František Graus, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II, Praha 1957, Exkurs IV, Ceny, str. 406; Exkurs V, Mzdy, str. 434.

Grausem a J. Janáčkem vypracoval A. Míka a uveřejnil ji v tabulárních přehledech r. 1959.²¹

Numismatická věda v osvobozeném Československu se stále více zaměřovala k otázkám marxisticky chápaných hospodářských dějin. Mohla těžit z toho, že v základních pracích J. Smolíka o pražských groších a o registrech kutnohorské mincovny, v pracích E. Lemingera a Em. Nohejlové o kutnohorské a pražské mincovně a v metodických studiích G. Skalského byly zčásti již vyřešeny nebo osvětleny širší souvislosti hospodářské a zvláště otázky kursů stříbrných tolarů a zlatých dukátů i cen stříbra a zlata. Proto mohla Em. Nohejlová a numismatikové sdružení kolerů Numismatického oddělení Národního musea podat vývoj cen a mezd i expoziční technikou na numismatických výstavách. Údaje o cenách, mzdách a kursech tolarů na výstavách r. 1954 vysvětlovaly názorně kupní sílu tehdejších mincí. Pro studium cen a mezd se staly přínosem i nové menší práce rozhojňující údaje o kursech tolarů a dukátů v 14. až 16. století a syntetické práce Em. Nohejlové o dukátech a K. Kastelina o denárech a haléřích.²²

Novému pojetí stříbra a českých velkých stříbrných mincí jako zboží v 15. a 16. století odpovídal rostoucí zájem o výrobní a mzdové poměry v mincovnách a ve stříbrných a měděných dolech. P. Ratkoš sledoval průběh cenového a mzdového vývoje v 16. a 17. století, aby dokumentoval poměry horníků ve středoslovenských dolech. V. Husa podrobil rozboru výrobní vztahy v kutnohorské mincovně.²³

Souběžně byly monograficky zpracovávány cenové a mzdové údaje z účtů některých českých měst. F. Kavka sledoval mzdy dělníků a tovaryšů v Českých Budějovicích a změny mzdové hladiny. M. Bělohávek vydal nejstarší městský účet z Plzně jako cenný pramen pro poznání hospodaření města a pohybu cen a mezd a v úvodu edice jej podrobně zpracoval. Podobnou edici a zpracování nej-

²¹ Josef Janáček, Rudolfské drahotní řády, Rozpravy ČSAV, Řada společenských věd, č. 67, 1957, sešit 4. — Alojs Míka, Nástin vývoje cen zemědělského zboží v Čechách v letech 1424–1547, ČSČH VII. 1959, str. 454 n.

²² Em. Nohejlová, Nálezy mincí historickým pramen. Plán, libreto a katalog výstavy, Praha 1953.

²³ Peter Ratkoš, Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku, Bratislava 1951, str. 56n. — Václav Husa, Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století, Numismatický sborník II, 1955, str. 57.

starších účtů města Loun připravil J. Vaniš. Vůbec se ukázalo, že metodicky i technicky je výhodnější sledovat zemědělskou výrobu v městských obecních dvorech než na rozsáhlých komplexech feudálních panství; proto se mohli A. Zeman, M. Bělohlávek, J. Křivka i jiní při studiu režijního hospodaření měst Rokycan, Mělníka a Loun zaměřit i na platy čeledi, mzdy dělníků a ceny zemědělských výrobků.²⁴

Také monografické studie K. Třísky a A. Zemana o rybníčním hospodářství, E. Janouška, M. Myšky a G. Hofmana o železárnách a syntetické práce J. Kořana a P. Hapáka o železářské výrobě si mnohem bedlivěji než starší předmarxistické práce všimají výrobních a stavebních nákladů, mezd dělníků a cen surovin.²⁵

Novým tematickým okruhem se staly práce o mzdách a životních nákladech průmyslových a zemědělských dělníků po r. 1848. Studie J. Purše sleduje hlavně vývoj mezd podle statistického a anketového materiálu v rámci průmyslové revoluce a celého hospodářského vývoje. J. Roubíček hlavně zpracoval archivní materiál ke mzdám zemědělských dělníků v menším územním rozsahu pro Kladensko a R. Franěk pro léta 1906—1913 pro Třeboňsko více na základě lokálních časopisů. Srovnání mezd zemědělských dělníků v sousedství Prahy s výdělky chovanců donucovací pracovny v Praze v letech 1781—83 provedla A. Petrářová.²⁶

Nový pokus o vytvoření střediska, odkud by bylo organizováno studium dějin cen a mezd jednotnou metodou byl učiněn již po třetí v komisi pro dějiny zemědělství při Československé akademii zemědělských věd r. 1958. V diskusi, jež se rozvinula po úvodních

²⁴ František Kavka, Mzdy řemeslníků a nádeníků v Českých Budějovicích v letech 1531—1551, Jihočeský sborník historický XXIII, 1954, str. 10. — Miloslav Bělohlávek, Kniha počtů města Plzně 1524—1525, Plzeň 1957. — Adolf Zeman, Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století, ČSPS 62, 1954, str. 88n. Miloslav Bělohlávek, Mělnické městské hospodářství před Bílou Horou, ČSPS 63, 1955, str. 163n. — Josef Křivka, Ranský dvůr v první třetině 17. století, ČSPS 64, 1956, str. 89.

²⁵ Adolf Zeman, Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století, ČSPS 65, 1957, str. 8. — Emanuel Janoušek, Železářny v Chlumu u Třeboně, Jihočeský sborník historický, 29. 1959, str. 125n. — Milan Myška, Dějiny železáren v Malé Morávce v XVII. století, ČSPS 62, 1954, str. 193. — Gustav Hofmann, Komárovské železářny v druhé polovině XIX. století, Středočeský sborník historický 1, 1957, str. 190n. — Jan Kořan, Staré české železářství, Praha 1946. — Pavel Hapák, Dejiny železiarskeho priemyslu na Slovensku od konca 18. storočia do roku 1867, Bratislava 1962.

metodických referátech J. Petráně a J. Honce bylo shodně konstatováno, že studium dějin cen a mezd náleží k neodkladným úkolům marxistického studia hospodářsko-sociálních dějin. Diskuse ukázala, že problematikou cenového a mzdového vývoje zejména v období tzv. cenové revoluce se individuálně obírá řada mladých historiků, většinou absolventů filosofické fakulty University Karlovy. Proto se jako nejvhodnější místo, kde by se mohli zájemci o studium dějin cen a mezd seskupit, jevila katedra československých dějin a archivního studia filosofické fakulty University Karlovy — tím spíše, že na tomto pracovišti se soustavně pracuje na dlouhodobém vědecko-výzkumném úkolu studia hospodářských a sociálních dějin pozdně-feudálního období.

Tu byla na jaře roku 1958 ustavena pod vedením prof. V. Husy a odb. asistenta J. Petráně pracovní skupina pro dějiny cen a mezd, v níž se kromě členů historických kateder FFUK (prof. J. Polišenský, prof. F. Kavka) od počátku aktivně účastnila jednak skupina numismatiků vedená prof. Em. Nohejlovou-Prátovou (L. Nemeškal, A. Malá), jednak pracovníci některých pražských i mimopražských archivů a vědeckých ústavů (M. Bělohávek, V. Bystrický, J. Honc, M. Košťál, B. Nechvátal a J. Tomas). Později se připojili J. Hanzal, Č. Hladík, Z. Jelínek, Št. Kazimír, E. Šimek a F. Zálaha. Pro první léta si tato skupina vytkla jako úkol studium „cenové revoluce“ v Čechách formou dílčích monografií a sond, přičemž od počátku klade důraz na vyjasnění metodických postupů na podkladě kritického rozboru starších pracovních výsledků. Pražská skupina zdůrazňuje, že studium dějin cen a mezd nelze rozvíjet samoúčelně a odtrženě od komplexního, strukturního studia celkové hospodářsko-spoločenské situace. Ve skupině se důsledně uplatňuje zásada kolektivní práce, marxistického přístupu k práci a těsné spolupráce s numismatikou a metrologií. Současně členové skupiny ověřují použitelnost metody sond pro studium cen a mezd v dlouhém časovém

---

²⁶ Jaroslav Purš, *Dělnické hnutí v českých zemích 1849–1867*, Rozpravy ČSAV, Rada společenských věd, 71, 1961, č. 6. — Jan Roubíček, *Zemědělské dělnictvo a čeled' na Kladensku v druhé polovině 19. a na začátku 20. století*, Středočeský sborník historický 3, 1959, str. 131. Rudolf Franěk, *Mzdové poměry zemědělského dělnictva na třeboňském panství knížete Schwarzenberga v letech 1890–1904*, Jihočeský sborník historický 30, 1961, str. 53n. — Alena Petráňová, *K využití práce žebráků a tuláků v textilní výrobě v Praze kolem r. 1781*, ČSCH X, 1961, str. 110n.

období. Z prvního takto sneseného materiálu mohl některé výsledky použít r. 1961 prof. S. Hoszowski pro připravovaný referát o cenové revoluci ve střední Evropě pro mezinárodní kolokvium o dějinách cen před r. 1750 u příležitosti XI. kongresu historických věd ve Stockholmu r. 1960. Základní referát prof. Hamiltona o dějinách cen na též kongresu vyvolal tři tištěné diskusní příspěvky M. Košťála, J. Tomase a J. Kubáta, z nichž první dva obsahují i zásadní stanoviska autorů k posláním studia cen a mezd, k moderní metodice tohoto studia a k hodnocení nejnovější světové literatury. Problematika cen a mezd v pracovní skupině byla r. 1960 rozšířena o problematiku cen vinic a domů v 15. až 17. století a r. 1962 o problematiku převodů grošů na váhové jednotky zlata a stříbra. První výsledky práce skupiny byly shrnuty na kolokviu o studiu dějin cen a mezd v období „cenové revoluce“ ve dnech 20.—21. září 1962.

K obdobnému soustředění zájemců o studium cen a mezd na Moravě a ve Slezsku došlo r. 1958 z iniciativy prof. J. Pošváře a pod vedením prof. J. Macůrka ustavením komise pro dějiny cen, mezd a měny při pobožce Československé historické společnosti v Brně. Moravské a slezské studium se může opírat o práci d'Elvertovu z r. 1859, i o řadu nových prací o hospodaření feudálních velkostatků a okrajově řešících i otázky výrobních nákladů režijních velkostatků, mezd a cen (J. Novotný, J. Radimský, F. Matějek, J. Jirásek, J. Válka, S. Drkal, J. Dřímál aj.) a o moravském měnovém vývoji (J. Pošváb). Brněnská komise pro dějiny cen, mezd a měny se zaměřila na soustavné shromažďování excerptů z urbářů a odhadů a později i z městských účtů i z jiných dostupných pramenů, jež provádí prof. J. Novotný, jemuž se podařilo do nynějška pořídit asi 26.000 výpisků. Také slovenské studium cen a mezd již nemůže stavět toliko na staré práci I. Acsádyho z r. 1888 a na ostatní starší maďarské literatuře. Do současné doby tu byl počet zájemců o cenovou problematiku nepoměrně menší, a proto se připojili k pracovní skupině při katedře čs. dějin v Praze.

Mezi evidovanými pracemi k dějinám cen a mezd se od r. 1788 vystřídal všechny formy studia od prostého sběru a statistického propočtu údajů z minulosti přes dílčí svody cenových a mzdových údajů sestavené pro ilustraci širších jiných témat někdy však už s náročnější heuristikou a někdy již v rozsahu samostatné velké práce oproštěné od faktografického přístupu a naopak s vyhraněným

marxistickým pojetím až po větší či menší edice účtů pro studium cen a mezd nepostradatelné, které někdy editoři sami zpracovali. S výjimkou syntetických exkursů F. Grause a prací J. Janáčka a A. Míky není mezi evidovanými pracemi žádná samostatná práce věnovaná zcela problematice cen a mezd vybavená vlastním dokladovým materiálem tak, aby ji bylo možno postavit vedle prací polských a jiných zahraničních badatelů.

Domníváme se, že je správné — po reálném zvážení tiskových a pracovních možností československých vědeckých ústavů a pracovníků — aby byly opuštěny velké a dlouhodobé plány na hromadění obrovských kvant excerpt. Ze sledovaných prací právě posledních let je zřejmá orientace na menší, metodicky přísnější a uzavřené monografie, řešící vývoj cen a mezd v jednom místě v období nepřesahujícím 50 let. Pro takové prohloubené, marxisticky orientované monografie jsou zvláště vhodná česká, moravská, slezská a slovenská města i velkostatky se zachovanými řadami peněžních účtů pro 15. až 19. století. Nebudou ohroženy tematickou a metodickou izolovaností jen tehdy, jestliže bude natrvalo existovat v autorském kolektivu základna, která soustředí české, moravské, slezské a slovenské pracovníky a která jim zajistí pomoc, metodické vedení a vzájemnou kritiku a výměnu zkušeností, tak jako je tomu již dnes v pražské pracovní skupině.

Z přehledu literatury k dějinám cen a mezd v letech 1788—1962 vyplývá především poznání, že nejsou žádné nepřekonatelné technické nebo metodické překážky, které by u nás bránily tomu, aby pro potřeby historické vědy byl spolehlivě vysledován vývoj cen a mezd již od 14. století. Stejně se jeví nesporným, že pro dohlednou dobu není třeba znovu zkoumat vývoj cen období předhusitského, protože obě studie F. Grause by jen stěží mohly být doplněny o nově nalezený materiál. Bude především třeba uzavřít dosavadní dílčí práce o cenovém vývoji v období „cenové revoluce“ v našich zemích, ať pro ně byly získány podklady metodou sond nebo metodou plynulých řad nebo využitím starší literatury. Nesporně bude též třeba uvážít zaměření autorského kolektivu na období starší nebo mladší před a po „cenové revoluci“ a před zahájením studia cen a mezd jiné etapy uvážít použitelnost metody sond v řadách pramenů a použitelnost materiálu sneseného k těmto obdobím v dosavadní literatuře. Stejně nezbytné bude shrnout a zhodnotit metodické a

materiálové výsledky prací o měně, mírách a vahách, dosud neprovedené a postrádané, nejlépe opět v dílčích monografiích o kursech velkých stříbrných a zlatých mincí snad již v převodových tabulkách, kde by pro každý rok byly sestaveny hodnoty nominálů v cenových údajích užívaných (groše, krejcarý) ve váhových jednotkách zlata a stříbra.

NUMISMATICKÉ PŘÍSPĚVKY KE STUDIU DĚJIN CEN A MEZD ÚDOBÍ 1469—1615

*Em. Nohejlová-Prátová — Alena Malá — Lubomír Nemeškal —
Zdeněk Jelínek*

Dosavadní práce a její výsledky. Téměř veškerá starší literatura o dějinách cen a mezd věnovala pozornost i prostředku, jenž nejčastěji a, jak se zdálo, i nejlépe měřil jednotlivé hodnoty — soudobým penězům, tj. v rozmezí let 1469—1615 téměř bez výhrady mincím. Nemělo by smyslu, abychom na tomto místě podávali podrobný výčet všech prací, jež se směnných prostředků v 15.—17. století širě dotýkaly — tím spíše, že jsou v tomto sborníku soustavně uvedeny v jiných pojednáních.¹

Z novější zahraniční literatury mají pro řešení otázek numismatických převodů cen a mezd důležitost zejména práce Hoszowského, Hauserovy, Hamiltonovy, Elsasovy, Pribramovy, Geyerovy, Braudelovy, Cipolloy, Spoonerovy, Verlindenovy, Meuvretovy, Baulantové aj. Z československých prací chtěli bychom připomenout zejména studie Skalského, Mendlovy, Castelinovy, Janáčkovy, Míkovy, Novotného, Pošvářovy a Kazimírovy. Přínosem k celkovému hodnocení problematiky jsou i tři drobné diskusní příspěvky M. Košťála, J. Kubáta a J. Tomase k Hamiltonovu referátu na mezinárodním kolokviu o dějinách cen před rokem 1750, konaném u příležitosti XI. mezinárodního kongresu historických věd ve Stockholmu roku 1960.

Cizí i domácí práce hledají přirozeně způsob, jak by co nejpřesněji vyjádřily cenové nebo mzdové údaje svých nebo cizích edicí materiálu. Volí k tomu účelu rozličné metody, podle specifických zvláštností vývoje té které země i podle svých speciálních zaměření. Celkem se ve snaze o zpracování cenových údajů ustálily dva způ-

¹ Srov. V. Husa — J. Petráň: Mezinárodní studium dějin cen a mezd 16. a 17. století; J. Honc: Přehled literatury k dějinám cen a mezd v Československu za léta 1788—1962.

soby: přepočty na nějaký společný nominál současné mince nebo přepočty na drahý kov, používaný k ražbě mince. Ve výběru jak nominálu tak drahého kovu (stříbra nebo zlata), jeho vahových jednotek, a v šířce přesnosti se vyskytuje nejvíce rozdílů ve zpracování.

Zřejmě pod vlivem požadavků Mezinárodní komise pro dějiny cen, ustavené v letech 1929—1930 vyšlo několik prací, z nichž první studie Earla J. Hamiltona už r. 1934 přinášely nové pohledy na problematiku, třebaže se autor zvláště neobíral hlediskem numismatickým. Vlastní numismatický rozbor podal snad nejpodrobněji Rud. Geyer v úvodních kapitolách díla Pribramova r. 1938, naplňuje a překračuje tak požadavky, vyslovené už r. 1874 Arnoldem Luschinem v jeho odmítavém postoji k publikaci materiálu Edmunda Schebka. Luschin opakoval své požadavky ve zlepšeném vydání (r. 1874 doporučoval např. ještě přepočty na současnou minci) r. 1926 ve 2. vydání své *Münzkunde und Geldgeschichte*.

Geyer se však nespokojil jen obecnými úvahami. Nejenže podal ve zkratce historii mince a měny v Rakousích (od r. 1659 v celé bývalé rak.-uher. monarchii), nýbrž předložil i v připojených tabulkách reálné možnosti opory pro sledování cenových údajů. Propočítal stříbrné i zlaté ekvivalenty vedoucích mincí nebo početních jednotek; sestavil úřední ražby i skutečné kursy tržní i poměr stříbra a zlata. Měl k tomu s Pribramem materiál po všech stránkách cenný. Zasazení jejich úvah do obecného dění je taktéž velmi vhodné. Tato práce, obírající se od roku 1659 i českou mincovní historií, je nám věcně nejbližší.

O deset let dříve než Pribram a Geyer publikoval některé své cenové úvahy a měření St. Hoszowski. Již ve své první práci o cenách ve Lvově v 16. a 17. století vzal za základ propočtu polský groš, vyjadřuje jeho cenu srovnáním s tolařem i dukátem a s rozličnými jinými druhy mincí a obíraje se přitom i poměrem stříbra ke zlatu.

Někteří editoři cenových pramenů nešli do takové hloubky v úvahách o míře hodnoty. To platí především o díle Elsasově avšak do jisté míry i o pracích Hauserových. Začal např. ještě počítat převody na současné franky; tento způsob překvapí ostatně i v některých nejnovějších dílech — např. u W. Achillea v jeho jinak pozoruhodné práci o cenách obilí v 16. a 17. století, v níž přepočítává cenové údaje na zlaté marky.²

M. Baulantová a J. Meuvret v nedávno vydaném I. dílu pečlivé edice cen obilí v Paříži v 16. století upozornili na nedostatky své práce při přepočtu údajů na jednotného jmenovatele; sestavili však, volíce za základ tak jako již dříve Hauser pařížskou hřivnu, nejen výborné tabulky, nýbrž vypořádali se i s přepočty jednotlivých základních nominálů.

Cenným přínosem zvláště po metodické stránce jsou práce Braudelovy a Spoonerovy. Jejich společný referát pro X. mezinárodní kongres historiků v Římě roku 1955 se v první řadě obírá otázkou zásob drahých kovů a jejich významu pro světovou ekonomii. Neméně podnětná je Spoonerova práce o světovém hospodářství a měnových ražbách ve Francii v letech 1493—1680, vydaná roku 1956. Stejně jako ve Francii Braudel a Spooner, tak i v Itálii Cipolla, vychází již ve svých starších úvahách ekonomických z ražeb (naposledy z ražeb mincovny v Miláně 1580—1700) s výslovnou připomínkou o ražené minci, jako nejrozšířenějším druhu platidla.

Cizí práce vynikají i širokým rozsahem nezištné spolupráce jednotlivých oborů i možností opřít se o přípravné práce vysoké úrovně. O československých pracovních výsledcích téměř bez výjimky však nevědí nic. Je ovšem pravda, že vedle velmi rozsáhlých a skvělých prací cizích nutně musí připadat česká produkce chudá. Lze však o ní říci, že nejednou formulovala celkové i dílčí problémy velmi pokrokově (už Skalský, Mendl) a že čestně vypořádala se i s konkrétními dílčími otázkami (Castelin, Janáček, Míka). Ze slovenské strany se v poslední době šťastně připojil Štefan Kazimír. Někdy lze u nás jen litovat — doufáme, že již překonaného — nedostatku spolupráce jednotlivých oborů.

Metoda a požadavky zpracování. Zmíněné rozdíly ve zpracování nabývají nejkonkrétnějších forem při skutečném, praktickém obírání se studiem cen a mezd. Uvažujeme-li po svých zkušenostech a rozboru dosavadní literární produkce o metodě, které by mohlo být nejlépe použito pro vyjádření cenových údajů, pak docházíme z numismatického hlediska ke dvěma zásadním požadavkům. Při tom musí být jasné, že ani nám v otázce studia dějin cen a mezd nemůže jít vždy jenom o zaměření ke studiu dějin peněz.

---

² Getreidepreise u. Getreidehandelsbeziehungen europäischer Räume im 16. u. 17. Jhrt. — Zeitschrift f. Agrargeschichte und Agrarsoziologie 1959.

1. Všechny údaje vyjadřovat, pokud možno, vzájemným poměrem jednotlivých položek. Tak by bylo dosaženo nejúplnějších řad vývojových, tedy řad živých, nestatických.

Jako příklady uvádíme: poměr cen a mezd (základní důležitosti); poměr cen jednotlivých druhů zboží (např. cen zemědělského zboží a cen řemeslných výrobků); poměr nominálních a reálných cen; poměr cen jednotlivých místních jednotek (obcí, krajů, zemí); poměr cen jednotlivých časových jednotek (desetiletí, roku, týdne); poměr cen u jednotlivých tříd — a jiné vzájemné poměry. Pro vyjádření těchto relací při měnových údajích, doporučujeme volit přesné znění pramenů, jejich četnost a jejich variační rozpětí. V krajním případě pak aritmetický průměr při uvedení nejvyšší a nejnižší ceny.

2. Konkretisovat tyto vzájemné poměry dvojím přepočtem: v prvé řadě na týž mincovní nominál. Pro údobí, jež zkoumáme a které u nás objímá část numismatického středověku a část novověku (tedy část údobí grošového a část tolarového) na pražský (event. míšeňský) groš a kopu a na krejcar a zlatý rýnský, tedy na mince stříbrné, popř. na jejich početní vyjádření, a na minci zlatou, tedy na dukát, (tj. na nejhodnotnější a nejstálější: uherský do 1750). Důvody toho, proč doporučujeme přepočty na hlavní (vedoucí) nominály stříbrné i zlaté jsou jasné a obecně známé. Stříbro bylo v našich zemích vždy nositelem oficiální měny i tehdy, kdy byla u nás už měna paralelní (od r. 1325). Mincovní i peněžní náš systém byl z lehce pochopitelných důvodů surovinně základny odvozen vždy od stříbrné mince. Ale téměř neměnný kovový obsah dukátu poskytoval nejpevnější míru hodnoty, nepodléhající ve své váze ani v jakosti nějakým prudším změnám. Stoupal ovšem jako zboží svého druhu ve své ceně v dobách inflačních i v dobách mimořádných poměrů politických a válečných a byl hodnocen rozličně podle skutečného dobového platidla, kterým byl měřen při placení.

Poněvadž se pak měnila i hodnota jiných jednotlivých mincovních druhů a údaje uváděné pouze v nominálech by tak podávaly zkreslený obraz, doporučujeme tedy vedle přepočtů na společné nominály použít i přepočtů na drahý kov a sice zase na zlato i stříbro (je to ostatně metoda, které na naše doporučení použili už i čeští historici Janáček a Míka).

Doporučujeme tedy spojit pokud možno úplné řady údajů vzá-

jemných relací s dvojími přepočtovými tabulkami. O realizaci části tohoto požadavku (bez přepočtu na drahý kov, ale zato s přímou konfrontací s oběživem doby) jsme se pokusili již při instalaci výstavy *Nálezy mincí historickým pramenem r. 1953—54* v Nár. mu-seu, ovšem pouze formou expoziční.

Je tu třeba zmínit se i o tom, že naše požadavky jsou jako maxi-mální určeny pro zpracování velkého množství souvislých údajů. Metodu sond považujeme za zkušební, informativní a tedy za pře-chodnou — i když velmi užitečnou.

Pracovní prostředky. Jaké máme však prostředky ke splnění těchto požadavků? Je k tomu, podle našeho mínění, potřebí některých přípravných prací, jako jsou:

a) Velké množství souvislých řad cenových údajů, připravených v dokonalých edicích.

b) Pokud možno přesný a úplný přehled měnových a mincovních soustav, instrukcí a nařízení z našich zemí.

c) Analogický přehled oficiálních valvací mincí a záznamů o no-minální i reální ceně (kursu) jednotlivých mincí a přehled obsahu oběživa, tj. domácích i cizích druhů mincí jak z úředních valvací, tak i z hmotného materiálu, hlavně z nálezů mincí.

d) Analogický přehled metrologických údajů známých a docho-vaných mincí podle chronologických jejich řad, tj. údajů: rázu, ve-likosti, váhy, jakosti a zrna. Tento přehled se musí z právě uvedených důvodů nutně rozpadnout do dvou částí. V první jsou vedoucí mincí pražské groše, v druhé tolarý. Oba druhy musí být neustále srovná-vány se zlatou mincí, s dukáty. Námítka, že rok 1547³ není koneč-ným pro systém grošové mince, protože počítání v kopách grošů se dále udrželo a nadále byly raženy drobné mince týchž nominálů jako v grošovém údobí, což je nám ovšem dobře známo, neobstojí. Numismatikové vždy upozorňují na paralelní ražbu tolarů a grošů v Čechách od r. 1519/20, ale ražba grošů, tedy jejich výroba, opravdu skončila r. 1547 a tedy tento rok může být vzat za dělicí hranici pro naše propočty. Upozorňujeme výslovně, že, i když celé diskutované údobí dělíme rokem 1547 a rozličně volenými společný-mi jmenovateli na dvě části, nikterak jsme nezapomněli právě v r. 1547 přezkoušet jejich vzájemný vztah.

---

³ Jindř. Tomas v dále uvedené práci.

e) Analogický přehled početních soustav. Prakticky vzato jde o tyto početní soustavy: A. Kopa a groš

B. Krejcar a rýnský zlatý

C. Dukát, groš a tolar.

f) Přehled cen drahých (mincovních) kovů, tj. stříbra i zlata, obou jak důlního tak i pagamentního původu. Je pýchou české numismatiky, že spojení a závislost českého mincovnictví na surovinné základně (na českém stříbre) rozeznal už její zakladatel M. A. Voigt v 70. letech 18. století.

Výsledky. Výsledky prací, které jsme prozatím (čtyřčlenná skupina autorů této stati) podnikli, a z nichž dílčí úseky osobně provedené i osobně signujeme, jsou prvními kroky a představují naše vědomosti ze září r. 1962. Viděli jsme v naší práci jen ryze pomocný úkol. Dosažením jeho úrovně nejsme daleko ještě spokojeni. To má několikero příčinu, jak vysvětlíme při jednotlivostech.

Prvním úkolem bylo sestavit znovu přehled měnových a mincovních soustav, tj. řádů, instrukcí a nařízení v Čechách v udaném časovém rozmezí (tedy z let 1469—1615). Údaje jsou obecně známé. Jde jen o jejich soubor v předloženém rozsahu u nás dosud nepublikovaný. (*Příloha A*).

Za druhé jsme se snažili získat přehled obsahu oběživa 16. století. K tomu účelu rozepsala A. Malá úřední, publikované i dosud nepublikované valvace, které sestavila nejprve do přehledné tabulky. (*Příloha B 1*). Jejich rozpis podle nominálů obsahuje téměř na 700 druhů stříbrných a zlatých ražeb nejrozličnějších vydavatelů mincí. Hodláme je konfrontovat s rozpisem obsahu nálezů mincí (to je dalším úkolem L. Nemeškala). Tato konfrontace má ukázat sice známou, přece však blíže nepoznanou změť nominálů vyskytujících se v naší zemi v 16. stol. Většinu jich lze podle úředních pokynů uvést v soulad s některou základní početní nebo mincovní jednotkou. Nelze si ovšem představit, že prostí lidé té doby byli schopni nějakých detailních převodů, což jistě mělo za následek, že byli v rozvíjejícím se objemu směny v 16. stol. nuceni brát a že se snažili dávat v mincích prostě kus za kus, zhruba podle velikosti i váhy.⁴

Ze současně dosažitelných záznamů o úředních i obchodních kursech jednotlivých mincovních druhů sestavili jsme prozatím pře-

---

⁴ Na analogické zjevy upozornil už R. Geyer l. c.

hledné údaje hlavních nominálů. Pro prvou část diskutovaného údobí, tj. pro léta 1469—1547, tedy úsek grošového údobí, jsme použili za základ z pochopitelných důvodů opět pražský groš, jak učinili před námi už Castelin (pro část tohoto údobí) a hlavně Míka a jak jsme učinili sami r. 1953 na výstavě Nálezy mincí historickým pramenem. Numismatikům bylo už vytknuto, že „dosud nepodali sami spolehlivý přehled o vývoji pražského groše v celém období od Lipan do r. 1547“; že „neprovedli ještě soustavnější rozbor jakosti stříbrných mincí“, že „dosud nepodali soustavný přehled vývoje jakosti českého groše“, že „naši ani maďarští numismatikové dosud neprovedli detailní rozbor jakosti dukátů“.⁵ Tyto výtky jsou oprávněny jen do určité míry; nehledě k tomu, že se po nás chtějí např. i rozbor pražských grošů z údobí, v nichž vůbec raženy nebyly, zůstaly některé numismatické studie — především Castelinovy a Lukášovy — bez náležitého povšimnutí. Bohužel, ani nyní nemůžeme předložit zcela nová metrologická měření, třebaže jsme si dobře vědomi naléhavé potřeby hlavně nových analys jakostí jednotlivých mincovních nominálů.⁶

Proto se naše nové propočty pražského groše z let 1469—1547 zhruba neliší od propočtů Míkových v jeho uvedené významné práci. Přece však jsme nemohli použít prostě jeho výpočtů, poněvadž se nekryje vždy s ním ani v některých základních předpokladech ani ve výsledcích. Tak např. běheme za základ propočtů hodnoty 1 groše ve zlatě zrno dukátu 3,500 g (Míka 3,525 g); Smolíkovy a Lemingrovy váhy (a tím i zrno) grošů, dovozené vlastně teoreticky

⁵ Al. Míka, *Nástin vývoje cen zemědělského zboží v Čechách v l. 1424—1547*. ČSČH VII, 1959, str. 547, 548 a 550).

⁶ Není snad třeba znovu poukazovat na obtíže spojené s metrologickým vyšetřením dlouhých chronologických řad mincí. Třebaže L. Nemeškal jako přednost Num. odděl. Nár. musea dal zkoušet neméně než 140 kusů rozličných mincí, nemůžeme použít jejich výsledků vůbec. Byly totiž provedeny pouhé zkoušky črtem, které nelze brát za směrodatné, zvláště, když se podstatně liší od dosavadních (např. Smolíkových nebo Lukášových) chemických analys a když byly patrně zkoumány mince chemicky nedávno čištěné. Pro určité ražby hraje však velikou úlohu i jejich vzácnost, která zabraňuje ať vyseknutí části mince pro roztažení, ať i třeba nepatrnému poškození povrchu mince pro zkoušky polarografickou metodou.

Zcela nové jsou prozatím tři analysy grošů Vladislava II. ze sbírky Moravského musea v Brně. Děkujeme vedoucímu Numismatického odděl. tohoto ústavu, J. Sejbalovi, za ochotu, se kterou se ujal analys a kterou projevil k podpoře naší práce i do budoucna.

podle mincovního řádu a jednotlivých nařízení, kontrolujeme některými novými údaji vahovými i jakostními. Přece však i my pro jednotnost počtů používáme také odvozených vah a jakostí Leminrových a Smolíkových až do provedení nových analys jakosti, užíváme i Smolíkových čísel pro váhu pražské hřivny 253,17 g (proti Skalského měření 253,14 g). Na přehledné tabulce váhy, jakosti a zrna grošů vytčeného údobí jsou uvedeny alespoň některé kontrolní váhy v závorkách (*příloha C 1*).

Nedostatek nových analys není našim jediným. Druhým, neméně závažným je nedostatek písemných zpráv, pro kterékoli základní údaje, tj. pro úřední kursy, pro skutečné platby i pro vzájemné relace. Snažíme se přirozeně užívat pouze tzv. bezpečných údajů. I svých vlastních propočtů užíváme ve všech přehledech poskrovnu. Pro nedostatek údajů nemůžeme však vždy sledovat vedle sebe oba kursy mincí. Nemůžeme sledovat četnost výskytu v záznamech té které ceny jednotlivých nominálů v pramenech. Dosavadní nedostatek pramenů se naše pracovní skupina snažila překonat předložením některých nových údajů. Pro určité časové úseky, zvláště pro období 1525—1548 jsou tyto údaje velmi cenné. V dokladových přehledech jsou zprávy po prvé použité, vyjádřeny kursivou. Velmi nám chybí více údajů pro léta asi 1490—1525 a 1547—1561. Celkem jsme se však vůbec nemohli spokojit s čísly, naší skupinou nově sestavenými a doplnili jsme je údaji z literatury i z vlastních výzkumů (hlavně z materiálu archívu pražské mincovny v 16. stol. Zde je zvláště třeba upozornit, že některé citace pramenů neodpovídají dnešnímu uložení). Velmi ochotně nám dali výsledky svých archívních výzkumů k dispozici i promovaní historici Jarmila Hásková a Zbyněk Malý. I jejich podíl v průvodních dokladových přehledech je zvláště vytýčen kursivou.

Při tomto stavu rozpracovanosti propočtli jsme tedy znovu zrno pražského groše v l. 1469—1547 (*příloha C 1*); pokusili jsme se tedy z kusých zpráv sestavit pro tato léta ceny stříbra (důlního a z mědi; ceny pagamentu se nám nepodařilo dosud získat v nějaké ucelenější řadě), stejně jako ceny zlata (*příloha C 2*). Nejucelenějším a zcela novým přínosem jsou Zd. Jelínkem z kutnohorských register sestavené ceny stříbra kupovaného kutnohorskou mincovnou od erckafářů v l. 1472—1504 (*příloha C 3*). Dále jsme znovu zachytili poměr pražského groše a uherského (českého) dukátu a pražského

groše a rýnského zlatého (*příloha C 4*) a hodnotu 1 pražského groše v gramech čistého zlata v l. 1469—1547 (*příloha C 5*). Žádný z těchto propočtů nepovažujeme za konečný, i když uznáváme, že grošové údobí je propracovanější než tolarové.

Pro druhou část zkoumaného údobí (léta 1547—1615) jsme v analogických směrnících a za obdobných obtíží — pro tolarové údobí nám např. téměř zcela chybí analýsy jakosti hrubých mincí — vybrali jako společného jmenovatele početní jednotky tohoto časového úseku, rýnský zlatý a krejcar. Prvé přehledy hodnot vedoucích mincovních nominálů podaly už r. 1934 grafy Em. Nohejlové pro výstavu Albrecht z Valdštejna a jeho doba.⁷ První podrobné relace tolaru, dukátu a krejcaru i jejich propočty na gramy zlata a stříbra publikoval Jos. Janáček.⁸ Naše nové propočty zčásti opět jen (jako v grošovém údobí v případě Míkově) potvrzují, zčásti doplňují tyto údaje.

I toto údobí, které častěji než grošové, měnilo mincovní a měnovou soustavu, jsme však doplnili sestavením cen obou drahých (tj. mincovních) kovů. Snažili jsme se i zde používat jen bezpečných údajů, ale materiál pro údaje je tak sporný, že jsme musili v grafickém vyjádření upustit od souvislých čar skutečných kursů cen jak jednotlivých mincovních nominálů, tak váhových jednotek drahých kovů (hřivny a lotu). Tyto odchylné údaje skutečných, zvláště v drobné minci proplácených kursů, vyjadřujeme na grafech křížky. Také četnost jednotlivých cenových údajů jsme nemohli soustavně ani sledovat ani uvádět. Pokud jde o hodnoty mincovních nominálů získané z půlročních mincovních účtů, můžeme jejich základní čísla brát jako stálá pro půl roku. Změny kursu se totiž v mincovních účtech přesně odrážejí. V našich přehledech tedy nevynikají jasně rozdíly úředních sazeb a svobodných tržních cen, poněvadž v dnešním stadiu bohužel ani nemohou být soustavně sledovány. Pro přesný obraz by bylo zapotřebí takových souvislých řad cenových údajů, jaké měl k dispozici např. Příbram.

Přece však jsme znovu stanovili poměr početního krejcaru (tj. jedné šedesátiny početního rýnského zlatého) k vedoucím mincovním nominálům: uherskému dukátu (ve zlatě) a k tolaru (ve stříbře,

⁷ Otištěné pak i v článku Dlouhá mince v Čechách. Num. listy I, 1946, str. 29 sl.

⁸ Rudolfinské drahotní řády, Praha 1957.

příloha C 6); znovu jsme propočítali hodnotu tohoto krejcaru ve zlatě (*tab. C 7*); po prvé jsme se pak pokusili o přehled mincovních kovů z domácích zdrojů (*příloha C 8*). Stanovení cen pagamentu nebylo možné pro dosavadní nesoustavnost zpráv. Na základě těchto cen důlních kovů jsme sestavili pro léta 1547—1615 i nový přehled poměru zlata ke stříbru: začíná v r. 1547 poměrem 1:10,66, dosahuje nejvyššího stupně r. 1612 (1:14,22) a klesá v l. 1613 (1:13,41), 1614 (1:13,20 a 1:12,58) a v r. 1615 dokonce na 1:10,76 (*příloha C 9*).

Je třeba připojit ještě několik slov o těchto výsledcích. Chtěli bychom za prvé upozornit, jak klesající tendence obsahu drahého kovu v uváděných mincovních nominálech ať grošového ať tolarového údobí odpovídá téměř přesně stoupající tendenci ceny drahých kovů, která je kontrolou i potvrzením našich výsledků dosavadních. Jde-li však v grošovém údobí o pohyb výrazný, je v tolarovém údobí znovu překvapující neobyčejná stabilita jak hodnoty ražených i početních jednotek, tak cen kovů až do přelomu století (do 90. let 16. stol.). Ve zlatě nemůžeme dost dobře sledovat tyto změny až do prvního desetiletí 17. stol. Je třeba se zamyslet o příčinách tohoto zjevu a hledat jeho vysvětlení. Poněvadž však neznáme ve větší hloubce a šíři ceny pagamentu, můžeme pouze naznačit, jak se nám v našem materiálu tento problém jeví. Za prvé tu vidíme potvrzení skutečnosti, že americké kovy nepůsobily na naši mincovní produkci nijak výrazně a že tedy kvantitativní teorie peněz zde nenachází potvrzení. Americké kovy k nám pronikly právě v podobě pagamentu (zejména už roztaveného; v 2. pol. 16. stol. hlavně působením norimberského velkopodnikatele B. Albrechta).⁹ Za druhé byly ceny jak mincí tak i surového kovu stále a přísně regulovány. Po celé 16. století je otázka mincí, jejich změn, jejich přizpůsobení se cizí (tj. v první řadě říšské) minci provázena bojem mezi panovníkem a stavy, kteří pro své zájmy vytrvale odmítali radikální změny, zapomínající při tom, že tzv. dobrá mince se stává okamžitě předmětem vývozu i předmětem proměny v lehkou, proměny, jejíž zákonitost právě v první čtvrtině 16. stol. — nehledíme-li k nejistotě formulace Oresmiovy — zformuloval Mikuláš Koperník. Z jeho spisů pak

⁹ Poslední velmi cenný rozbor jeho činnosti a postavení podal Jos. Petráň ve své kand. disertační práci *Postavení poddaného lidu v Čechách na prahu 30leté války, 1961.*

přešla do znalosti Thomase Greshama, aby pod názvem Greshamův zákon byla po staletí znovu poznávána i zapomínána jako jeden ze základních zákonů oběživa.¹⁰ Vyrovnanost kursu hlavních nominálů vyžaduje i zaměření větší pozornosti na třídu, která o nich rozhodovala, neboť pro vysvětlení nám ovšem nestačí pouhé stanovení jakosti a zrna. Jsme si dále vědomi toho, že k řešení těchto otázek je třeba věnovat se ještě sledování některých jiných základních poznatků. Neznáme např. výši vlastní mincovní produkce. Bylo by důležité ji stanovit,¹¹ ale nikterak by to nepostačilo ozřejmit problém stability kursů, poněvadž nesmíme zapomínat právě na mincovní i jiný pagament, který nám prozrazují jak valvace tak nálezy mincí.

O rozbor nálezů a o sestavení struktury oběživa v Čechách u nás pro prvých 30 let 16. století se pokusil L. Nemeškal,¹² došel — i když použil jen tzv. celých nálezů — k zajímavému závěru, že přes 72 % nalezených mincí bylo českého původu. Připočteme-li k nim i procenta ražeb moravských, chebských, slezských a lužických, musíme uznat, že při vši pestrosti v nálezech se vyskytujících ražeb, je 93,318 % z nich domácího původu. Jde ovšem, jak znovu upozornuji, o prvá tři desetiletí 16. stol. V druhé jeho polovině to byla jistě cizí drobná mince, převážně špatná, která kurs dukátů a tolarů tlačila pomalu nahoru. Ale jen špatná, drobná mince nemohla způsobit zvýšení cen hlavních ražeb.

Stejně důležitá by byla znalost zásob drahých kovů, hlavně vlastní důlní produkce, právě protože jsme si vědomi toho, že naše země patřila k těm, které měly vlastní zdroje drahých kovů. Ale byla by opět nepostačující. Jsme dlužni i propočty na drobnou minci, směnný prostředek nejširších vrstev. Ale i když by snad leckde vyplnily mezery a uhladily přílišné výkyvy, zřejmě by nezměnily hlavní směry vývoje cen mincí. O takovou korekturu pro grošové údobí od poč. vlády Vladislava II. se pokusil celkem se zdarem Jindřich Tomas, který vzal za základ rozličné drobné nominály pro jednotlivé časové úseky (*viz přílohu C 1*). Bezpodmínečně však se

¹⁰ Touto otázkou se blíže obírá Alena Malá v jedné z kapitol své připravované kandidátské práce *O jáchymovské mincovně od r. 1561*.

¹¹ Pokus o stanovení rozsahu mincovní produkce mám ve svém pracovním plánu.

¹² K struktuře oběživa v l. 1500—1530 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Num. sbor. VII, 1962, str. 193 sl.

v budoucnu budeme musít obírat tzv. mincovním výnosem z jedné hřivny kovu. Zde by bylo možno snad nalézt ještě některého ukazatele pro vysvětlení směru kursů, jak se o to pokusila Em. Nohejlová v Košickém pokladu (Praha 1948).

V zásadě je tedy nutno, abychom si znovu uvědomili, že v 16. století ceny jiného než peněžního zboží stoupaly rychleji než mince ztrácely na svém zrnu, že stoupaní ceny stříbra může být i následkem, ne příčinou špatné mince a že bez studia otázek směny ve společenských souvislostech bychom se nedobrali vůbec konce.

V dalším našem úkolu, přehledu početních soustav, nebylo třeba řešení zvláštních problémů. Přehled početních soustav je znám, stejně jako vzájemný poměr jejich větších a menších jednotek. Zvláštní a nové pozornosti však zaslouží pojem bílého groše v první polovině 16. stol., který vysvětlují někteří autoři¹³ jako pouhou početní veličinu. Nepovšimli si, že pojem bílého groše je už před r. 1539/1540 (tj. před instrukcí pražského mincmistra Sauermana) uváděn jako ekvivalent širokého (českého, pražského) groše (a tu je i přínos naší skupiny: 1508 v Hradci Králové, 1526, 1532, 1533 v Děčíně, 1530 v Praze) a jako protiklad a dílčí jednotka k pojmu bílé = české kopy. Autoři nevzali dosud dostatečně v úvahu snížení zrna i váhy pražského groše, kterého si byl dobře vědom už Jos. Smolík ve své klasické práci,¹⁴ ani otázku proplácení groše nebo jiného vyššího nominálu rozličnou drobnou mincí. Pojem bílý groš se u nás vžil patrně zásluhou Sauermannovou, který jej, přicházeje ze Slezska, používal podle slezského způsobu. Ve Slezsku byl bílý groš ražen už r. 1505, ale odlišně od toho, jak jej tam znovu zarazil Ferdinand I. r. 1546, tehdy v zrně v Čechách raženého pražského groše, tj. 0,846 (0,844 g).

Uvádíme vedle sebe dvě poněkud odchylná čísla pro zrno pražského a později bílého groše. To vyplývá z toho, které měření pražské hřivny býváme za základ. Smolíkovy propočty stanoví pro pražskou hřivnu 253,172 g, Skalského 253,14 g. Že nejde o žádný zvláštní nominál, nýbrž o pojem pro ražbu, zhoršenou ve váze i v jakosti, jasně vyplývá i z usnesení o minci z r. 1547, kde se výslovně mluví

¹³ V poslední době především Pošvář, l. c., a z naší skupiny Jindřich Tomas (Přepočítávání cen v groších z let 1472–1547 na stříbro).

¹⁴ Pražské groše a jejich díly, Praha 1894.

o groších (zřejmě starších, lepšího zrna i váhy) po 9 bílých penězích a o groších českých, jichž má jíti 30 na jeden tolar a každý z nich má platit 7 peněz bílých nebo 14 malých a mají být raženy od r. 1547. Váha a zrno těchto grošů byly nejnižší (2 g a 0,844 nebo 0,846 g) v celé historii českých grošů, která těmito ražbami končila. Dne 22. ledna 1548 podává arcivévoda Ferdinand králi Ferdinandovi I. zprávu, že pro omyl v zrnu pražských grošů zastavil jejich ražbu (SÚA, Mont. 1. 1., fasc. 1 sv. 1). Teprve odtud, když už se české groše vůbec přestaly razit, až do r. 1573, kdy se počalo s ražbou bílých grošů (nazvaných a označených jako 3krejcary (opět o zrnu 0,846—0,044 g) lze uvažovat o bílém groši jako o početní jednotce pro 7 bílých peněz a o širokém groši jako o početní jednotce pro 9 bílých peněz. Oba druhy byly však hmotně doloženy skutečnými ražbami rozličné váhy i zrna, ale téhož nominálu (pražský, český groš).¹⁵

5. Závěr

Není naším úkolem, abychom se podrobněji zabývali důsledky plynoucími z předložených údajů. Pokusili jsme se jen ukázat, kterým směrem, jakými prostředky a do jaké míry může pomoci numismatika při řešení otázek dějin cen a mezd.

Em. Nohejlová-Prátová

---

¹⁵ Nezávisle na Em. Nohejlové došla k témuž poznání nyní nově i A. Malá ve své dosud nepublikované kandidátské disertační práci o mincovně v Jáchymově.

PŘÍLOHY A, B a C 1—10

Přílohy jsou buď samostatné tabulky, nebo se skládají z grafů a dokladového materiálu k tabulkám. Vysvětlivky k přílohám jsou obsaženy v textu. Kde bylo třeba, připojili jsme ještě drobné vysvětlivky v poznámkách pod čarou u dokladového materiálu.

Příloha A., (Em. Nohejlová-Prátová)

Přehled mincovních soustav, tj. řádů, instrukcí a nařízení z l. 1469–1615.

Jiří (1458–1471)

Mincovní řád 1469

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Pražský groš	2,70 g	0,520	1,674 g	Smolík, 32 Castelin, Č. d. m. 253
Peníz	0,35 g	(0,400)	(0,140 g)	
Halér	0,179 g	(0,250)	(0,046 g)	

Vladislav II. (1471–1516)

Úmluva při korunovaci 1471

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Pražský groš	(2,82 g)	0,596	(1,59 g)	Leminger P.A XII, 1884, 405 Smolík, 42 Lukáš, NČČsl XVI/XVII 1940/41, str. 86

Nařízení o drobné minci (1482)

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Malý peníz (černý)	0,360 g	0,188	0,068	Smolík, 41–42 a 43

Nařízení o drobné minci (1483)

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Bílý peníz	0,380 g	0,438 (0,375) (0,407)	0,16 g	Smolík, 41–42 a 44

Usnesení sněmovni 1485

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Pražský groš	2,88 g	1,437 g	1,261 g	Leminger, P. A. XII. 406 Smolík, 43

Ludvík (1516–1526)

Slib při korunovaci 1508 (složil Vladislav II.)

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Pražský groš	2,88 g	0,437	1,261 g	Smolík, 49
Bílý peníz	0,429	0,375	0,16 g	Smolík, 50
Malý peníz	0,393	0,188	(0,74 g)	Smolík, 50

„Naučení“ o minci pro Rožmberky 1525

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Pražský groš	2,81 g	0,422	1,186 g	Smolík, 50
Bílý peníz	0,436 g	0,359	1,19 g (1,156 g)	Smolík, 50
Malý peníz	0,397 g	0,179	(0,710 g)	Smolík, 50

Ferdinand I. (1526–1564)

Instrukce pro mincmistra Utze Gebharta v Jáchymově 1528

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar*	29,37 g	0,9305	27,33 (27,23)	Miller-Aichholz-Loehr- Holzmair, r. 1528

Instrukce pro mincmistra H. Weizelmannu v Jáchymově 1535.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	29,37 g	0,9305	27,33 (27,23)	Miller-Aichholz r. 1535

* Stejně jakosti byly i tolarové díly, půl- a čtvrttolar.

Instrukce pro mincmistra K. Sauermanna v Praze 1539/1540.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Dukát	3,55 g	0,990 (0,989)	3,52 g (3,516 g)	Miller-Aichholz r. 1540 Nohejlová, Z příběhů 118*
Tolar	29,40 g (28,90 g)	0,930	27,37 g (26,88 g)	Miller-Aichholz r. 1540 Nohejlová, 120
Pražský groš	2,88 g (2,81 g)	0,422	1,21 g (1,16 g)	Tamže a Smolík 62

Nariadení úředníkům mince v Kutné Hoře 1543

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	29,37 g	0,9305	27,33 g	Miller-Aichholz r. 1543 Sternberg I. 107

Instrukce pro mincmistra R. Puellachera v Jáchymově 1545.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	29,37 g	0,9305	27,33 g	Miller-Aichholz r. 1545

Usnesení sněmovní 1547. Stav před r. 1547.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	28,93 g (28,90 g)	0,925 (0,928)	26,76 g	Miller-Aichholz r. 1547 Smolík, 61 a 62
Pražský groš	2,84 g (2,63 g)	0,418 (0,422)	1,187 g (1,15 g)	Tamže
Bílý peníz	0,431 g	0,359	0,155 g	Tamže
Malý peníz	0,393 g	0,176	0,069 g	Tamže

* Poněvadž jsme pro všechny propočty vzali za základ Smolíkovo číslo pro váhu pražské hřivny (253,172 g) lišíme se nepatrně od propočtů Nohejlové, Z příběhů pražské mincovny, Praha 1929, kde je základem pro pražskou hřivnu Skalského výpočet 253,14 g.

Usnesení sněmovní 1547. Nařízení do budoucnosti.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	28,93 g	0,895	25,89 g	Miller-Aichholz r. 1547
Pražský groš	2,005 g (2,00 g)	0,422	0,846 g (0,844 g)	Smolík, 61 a 62 Nohejlová, 120
Bílý peníz	0,384 g (0,385 g)	0,312 (0,313)	0,119 g (0,110 g)	Miller-Aichholz r. 1547

Nařízení pro mincovnu v Jáchymově 1547.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	28,93 g	0,8958	25,89 g	Miller-Aichholz r. 1546

Mincovní řád 1561 (Usnesení sněmovní říjen 1561).

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Dukát	3,489 g	0,986	3,430 g	Nohejlová, 119
Zlatník*	24,62 g	0,931	22,89 g	Miller-Aichholz r. 1559 a 1561
(60křejcar)	(24,58 g)		(22,87 g)	Nohejlová, 121
2křejcar	1,504 g (1,50 g)	0,500	0,752 g (0,75 g)	Tamže
Křejcar	0,960 g (0,96 g)	0,38	0,373 g (0,37 g)	Tamže
Bílý peníz	0,388 g	0,313	0,122 g (0,12 g)	Tamže
Malý peníz	0,340 g (0,3409 g)	0,172	0,059 g (0,06 g)	Tamže

Maxmilián I. (1564–1576).

Instrukce pro mincmistra H. Hardera v Praze 1565.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Dukát	3,489 g	0,986	3,430 g	Vídeň, Haus-Hof-u.
Zlatník (60křejcar)	24,62 g	0,931	22,89 g	Staatsarchiv, Böhmen 4 Srovn. Nohejlová, 20, 21, 77, 97, 102, 116, 119, 120, 123
2křejcar	1,504 g	0,500	0,752 g	

* Stejně jakosti byly i zlatníkové díly, 30křejcar a 10křejcar.

Usnesení sněmovní (leden 1573) a mandát královský (březen 1573) o návratu k tolarové měně.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	28,93 g	0,895	25,89	Miller-Aichholz r. 1573
Bílý groš	2,005 g (2,00 g)	0,422	0,846 g (0,844 g)	Nohejlová, 121 Mincovní materiál od r. 1573

Usnesení sněmovní květen—červenec 1576 (mincovní řád).

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Dukát	3,489 g	0,986	3,441 g (3,430 g)	Miller-Aichholz r. 1576 Nohejlová, 119 a 122
Tolar	28,93 g	0,8945	25,88 g (25,87 g)	Miller-Aichholz r. 1576 Nohejlová, 122
Bílý groš	2,005 g (2,0075g)	0,422	0,846 g (0,844 g)	Tamže
Bílý peníz	0,384 g	0,313	0,120 g	Tamže
Malý peníz	0,345 g	0,172	0,059 g	Tamže

Rudolf II. (1576—1612).

Usnesení sněmovní 1577 (doplňk k mincovnímu řádu 1576).

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Malý groš	1,055 g (1,054 g)	0,391	0,412 g (0,454 g)	Miller-Aichholz r. 1577 Nohejlová, 122

Instrukce pro mincmistra P. Hoffmanna v Jáchymově 1584.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	29,01 g	0,8945	25,92 g	Miller-Aichholz r. 1584
Bílý groš	2,008 g	0,421	0,846 g	Miller-Aichholz r. 1584
Malý groš	1,057 g	0,390	0,413 g	Miller-Aichholz r. 1584
Bílý peníz	0,385 g	0,312	0,120 g	Miller-Aichholz r. 1584

Instrukce pro mincmistra Kr. Mattighofera v Č. Budějovicích 1591.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	28,93 g	0,894	25,88 g	Miller-Aichholz r. 1591
Bílý groš	2,005 g	0,421	0,846 g	Miller-Aichholz r. 1591
Malý groš	1,055 g	0,390	0,412 g	Miller-Aichholz r. 1591
Bílý peníz	0,384 g	0,312	0,120 g	Miller-Aichholz r. 1591

Instrukce pro úředníka mince Vlka Herolta v Kutné Hoře 1593.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	29,22 g	0,88	25,97 g	Miller-Aichholz r. 1593
Bílý groš	2,005 g	0,422	0,846 g	Miller-Aichholz r. 1593
Malý groš	1,055 g	0,391	0,412 g	Miller-Aichholz r. 1593
Bílý peníz	0,384 g	0,313	0,120 g	Miller-Aichholz r. 1593
Malý peníz	0,345 g	0,172	0,059 g	Miller-Aichholz r. 1593

Instrukce pro mincmistra Cent. Lengelfelder v Jáchymově 1606.

Druh	Váha	Jakost	Zrno	Pramen
Tolar	29,28 g	0,889	26,01 g	Miller-Aichholz r. 1606

Mincovní valvace v českých zemích v 16. století.*

1532	„Usnesení sněmovní jaká mince v Čechách berná býti má a za mnoholi českých peněz“	Sněmy české I, str. 350. Patrně nevešla oficiálně v platnost (viz A. Malá, úvodní kapitola kand. dis. práce, str. 13)
1548		není bezpečně doložena (viz Malá, l. c., str. 16–18)
1561	patent Ferdinanda I. z 1. srpna	Částečně otištěn v díle Čermák-Skrbek, str. 18–23 v úplnosti SÚA, PMinc III-5, kart. 1 (podrobněji viz A. Malá l. c., str. 15)
1566	mandát Maxmiliána II. z 8. dubna	Malá (SÚA, PMinc III/5, kart. 1.
1573	patent Maxmiliána II. z 16. dubna patent z 8. července	otisk „jednání sněmu 1573, dne 28. ledna“ viz Čermák-Skrbek, str. 33–35 Malá (SÚA, PT, kart. 3)
1577		otisk „usnesení sněmu všech zemí koruny České, jenž zahájen byl dne 17. května a zavřín 11. července na hradě Pražském“ viz Čermák-Skrbek, str. 37–41
1577	mandát Rudolfa II. z 25. dubna	otištěn v díle Čermák-Skrbek, str. 71–81 SÚA, PT, kart. 3
1580	mandát ze 17. února	otisk sněmovního usnesení l. c., str. 88–91 Malá (SÚA, PT, kart. 4)
1581	patent ze 4. prosince	Becher II, str. 64–66
1588	mandát z 2. května	Malá (SÚA, PT, kart. 4)
1591	mandát z 28. prosince	Malá (SÚA, PT, kart. 4)
1593	mandát ze 14. dubna	Malá (SÚA, PT, kart. 5)

* Tento přehled si nečiní nárok na úplnost pokud jde o soupis nařízení o kursu mincí, který dosud nemůžeme badatelské veřejnosti předložit. Má pouze ukázat etapy, v nichž byla valvace v 16. století prováděna.

Příloha C 1. - Doklady. (Nohejlová)

Váha, jakost a zrno Pražského groše v l. 1469–1547

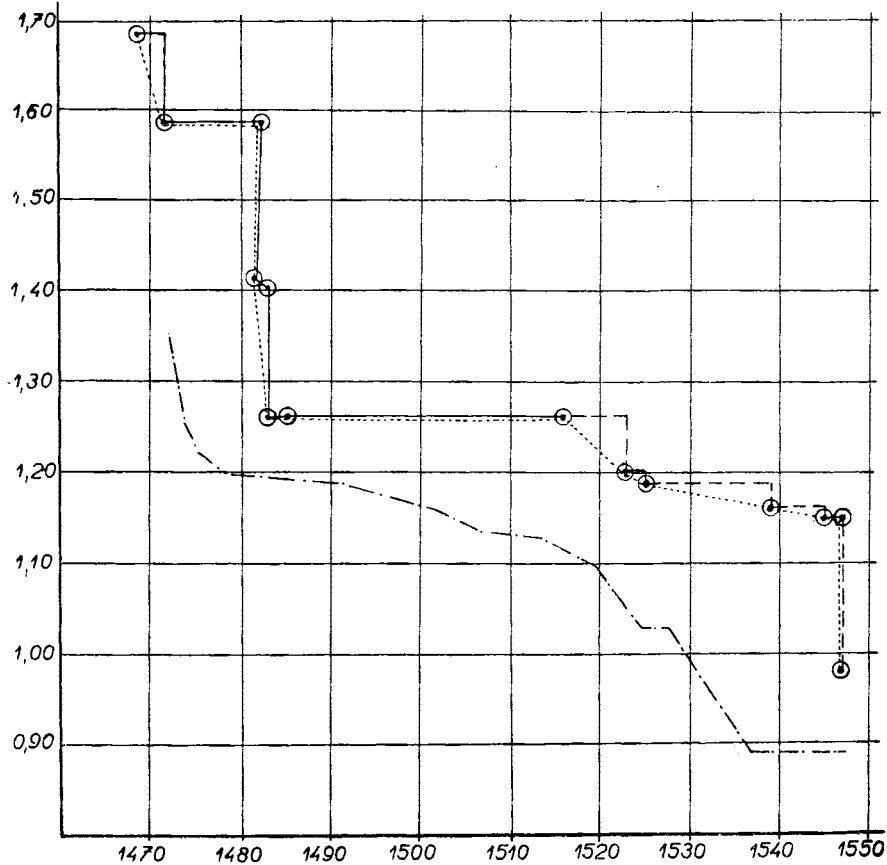
Údobí	Váha	Jakost		Zrno		Pramen
		Stanovená nebo odvozená	Zjištěná analysou	Stanovené nebo odvozené	Zaokrouhleno	
1469	2,70 g	0,620		1,674 g	1,68 g	Smolík, str. 32 (Sm.) Neumann, str. 84 Castelin, str. 253 Míka, str. 547
po 1471	[2,82 g]*		0,596 (L)	1,5872 g	1,59 g	Lukáš, NČČsl. XVI/XVII (1940–1941), str. 86
1472 až 1482	2,82 g [2,66 g] [2,523 g] 2,2635 g (M)	0,563 [0,5625]		1,5876 g	1,59 g [1,080 g] (M)	Leminger, P.A. XII (1884), str. 405 Smolík, str. 43 Leminger, Král. minc., str. 182 Neumann, str. 84 Míka, str. 547 <i>Mor. museum</i> (M)
1483 až 1485	2,82 g [2,82 g] [2,523 g] 2,7495 g (M)	0,500 [0,448]		1,410 g [1,1303 g]		Leminger, P.A. XII/1884), str. 406 Smolík, str. 43 Smolík, str. 43 Neumann, str. 84 Lem., Král. minc., 182 Lukáš (L) str. 86 Míka, str. 547 <i>Mor. museum</i>
			0,448 (L) 0,446 (L) 0,446 (L)			
			0,443 (M)		1,217 g (M)	

Údobí	Váha	Jakost		Zrno		Pramen
		Stanovená nebo odvozená	Zjištěná analýsou	Stanovené nebo odvozené	Zaokrouhleno	
1485 až 1516	2,88 g	0,437 (Lem.)		1,261 g		Leminger, P. A. XII (1884), str. 406 Smolik, str. 43 a 40 Neumann, str. 84 Lukáš, str. 86 Míka, str. 547 <i>Mor. museum</i>
	[2,453 g]	0,438 (Sm.) 0,440 (Sm.) 0,428 (Sm.)	0,440 (L)	1,0583 g	1,26 g 1,26 g [0,967 g] (M)	
	2,2454 g (M)		0,431 (M)			
1523	2,82 g	0,437		1,232 g		Leminger, P. A. XII (1884), sztr. 447 Smolik, str. 48 a 49 Neumann, str. 84 Míka, str. 547
	[2,353 g]	[0,437]		[1,02826 g]		
	[2,647 g]	[0,437]		[1,1577 g]	1,20 g	
1525	2,81 g [2,82 g]	0,422		1,18582 [1,186 g]		Smolik, str. 50 Neumann, str. 84 (ale s váhou 2,82 g) Míka, str. 547 (stejně)
					1,19 g	
1539 Sauer- mann	2,81 g	0,422		1,186 g		Smolik, str. 55 pozn. 88 a str. 59, pozn. 94 Neumann, str. 84 Míka, str. 547
	(2,82 g)			(1,19 g)		
	(2,745 g) (2,745 g)			(1,158 g)	1,16 g	
Před 1547	∅ 2,63 g 2,84 g	0,420 0,418		1,1046 g 1,187 g		Smolik, P. A., str. 56 a 57 Smolik, str. 62 Neumann, str. 84 Míka, str. 547
	(2,516 g)				1,15 g	

Údobí	Váha	Jakost		Zrno		Pramen
		Stanovená nebo odvozená	Zjistěná analýsou	Stanovené nebo odvozené	Zaokrouhleno	
Od listo- padu 1547	1,75 g	0,420		0,735 g		Smolík, P. A. XII (1884), str. 56, 97 a 106
	2,00 g (1,819 g)	0,422		0,844 g (0,846 g)		Smolík, str. 62 Donebauer, č. 1036
	∅ (1,7845 g)				0,79 g	Míka, str. 547

* Tam, kde jednotlivé údaje nebyly vzaty z měření jednoho a téhož kusu (např. kde je znám údaj jakosti, aniž je zachována váha kusu) i tam, kde údaje se nápadně od sebe liší, aniž máme prozatím možnost z většího počtu kusů vypočítat průměr nebo směrodatnou odchylku, uvádíme čísla v hranatých závorkách.

gramy

Příloha C 2. — Doklady (Nohejlová)

Ceny mincovních kovů v groších v l. 1469–1547

Rok	zlato (1 lot pražské váhy)		stříbro (1 hřivna)		Prameny
	důlní	pagamentní	důlní	pagamentní	
1469					
1470					
1471					
1472			90		Leminger 106 a 182 a Smolík 43
1473			90		Lem. P. A. XII., 402 a Lem. 106 a 129
1474			(90)		Lem. P. A. XII., 402 a Lem. 106 a 129
1475			(90)		Lem. P. A. XII., 402 a Lem. 106 a 129
1476			(90)		Lem. P. A. XII., 402 a a Lem. 106 a 129
1477			94		Lem. P. A. XII., 402 a Lem. 106
1478					
1479					
1480					
1481					
1482			105		Lem. P. A. 402 a Lem. 106 a 182
1483			90		Lem. P. A. 402 a Lem. 106 a 182
1484			100–150	180	Lem. P. A. 402; Lem. 106 a 116
1485			120		Lem. P. A. 402; Lem. 106
1486			120		Lem. P. A. 402; Lem. 106
1487			120; 150		Lem. P. A. 402; Lem. 106
1488			120		Lem. P. A. 402; Lem. 106
1489			120		Lem. P. A. 402; Lem. 106
1490			120		Lem. P. A. 402; Lem. 106
1491			120; 172		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 131

Rok	zlato (1 lot pražské váhy)		stříbro (1 hřívna)		Prameny
	důlní	pagamentní	důlní	pagamentní	
1492			120		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 131
1493			120; 180		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 131
1494			120		Lem. P. A. 402 a Lem. 106
1495			120		Lem. P. A. 402; Lem. 131
1496			120; 120 až 144 (z mědě)		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 139
1497			120		Lem. P. A. 402 a Lem. 106;
1498			120		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 182
1499			120		Lem. P. A. 402 a Lem. 106
1500			120		Lem. P. A. 402 a Lem. 106
1501			120; 180		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 131
1502			120		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 131
1503			120		Lem. P. A. 402 a Lem. 106
1504			120; 210; 215 (z mědě)		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 139 a 179; <i>Hásková A. K. H.</i>
1505			120; 210 i 215 (z mědě)		Lem. P. A. 402 a Lem. 106 a 179; <i>Hásková (A. K. H.)</i>
1506			120; 210 i 215 (z mědě)		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 179 a <i>Hásková</i> , l. c.
1507			120; 210		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 179 a <i>Hásková</i> , l. c.
1508					Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 133; Lem. 179 a <i>Hásková</i> ČNM 1961, 31
1509			120; 210 (z mědě)		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 179 a <i>Hásková</i> , l. c. A. K. H.
1510			120; 120 210 (z mědě)		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 139 a <i>Hásková</i> , A. K. H.
1511			120; 210 (z mědě)		Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 139 a <i>Hásková</i> , l. c.

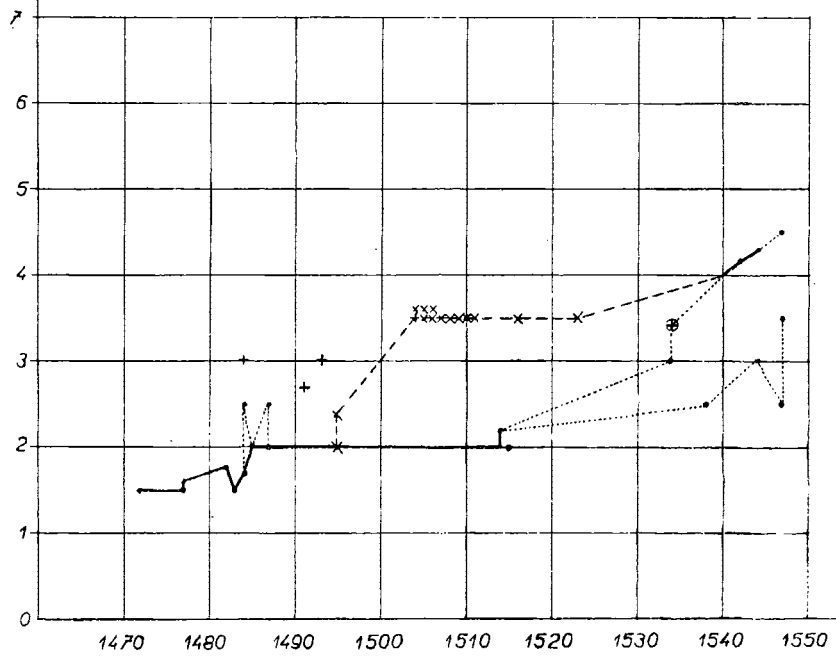
Rok	zlato (1 lot pražské váhy)		stříbro (1 hřivna)		Prameny
	důlní	pagamentní	důlní	pagamentní	
1512				120	Lem. P. A. 402 a Lem. 106;
1513				120	Lem. P. A. 402 a Lem. 106;
1514				120; 129 i 130	Lem. P. A. 402 a Lem. 106; Lem. 181; Hásková, ČNM 1961, 32
1515				120	Lem. P. A. 402; Lem. 106;
1516				180; 210 (z mědě)	Lem. 108; Hásková, l. c.
1517					
1518					
1519					
1520					
1521					
1522					
1523				210 (z mědě)	Lem. 140
1524					
1525					
1526					
1527					
1528					
1529					
1530					
1531					
1532					
1533					
1534	120 (2 kopy		(8,15 zl.r. = 194 gr)		S. Č. I, 393; <i>Malá</i> , SÚA; Schmidt I, 170
1535					
1536					
1537					
1538			150		Lem. 106
1539			186		Smolík, 58

Rok	zlato (1 lot pražské váhy)		stříbro (1 hřivna)		Prameny
	důlní	pagamentní	důlní	pagamentní	
1540	144 (6 zl. r.)		210 (z mědě)	240 (10 zl. r.)	Schmidt I, 185, Newald, Ferd. I. 41; <i>Malá</i> ; <i>Nohejlová</i> , SÚA, Dv. Komora B. M. u. B. W. 1; Schmidt I, 186; <i>Nohejlová</i> SÚA, P Minc, Kopiař 22, 18
1541					
1542				248	Fiala, N. Z. XX, 176
1543					
1544			150–180	258	Lem. 106; Lem. 119
1545			(194 = = 8,15 zl. r.)		<i>Malá</i> ; Schmidt I, 367
1546					
1547	180		150	210; 270	SČ. II, 238; SČ. II., 517–518; Schmidt I, 383, Smolík, 61–62

kopy prošů

stříbro důlní — a +
stříbro z mědě: - - - a x
pravděpodobný pohyb ceny: ..... •

Ceny stříbra kupovaného kutnohorskou mincovnou
v Kutné Hoře od erckafěří v letech 1472—1544

Pro sestavení tabulky byly dělány sondy (4—5) v jednotlivých letech. V praxi bylo stříbro nakupováno tak, že bylo zvlášť placeno za celé hřivny a zvlášť za loty a kvintlíky.

Od poloviny 80. let XV. století (přesné datum nemůžeme určit, protože mincovní účty z této doby netvoří souvislé řady) se v „registrech verkových“ začínají objevovat záznamy o placení „haledního stříbra“. Toto stříbro prodávali jen nejbohatší erckafěři (Johanes, Ahnik, Janda etc.) a to na dvakrát. Za menší část dostali normální cenu (2 kopy za 1 hřivnu stříbra), za větší část vyplácela mincovní pokladna za 1 hřivnu stříbra od 2 kop 30 grošů do 4 kop 30 grošů. V praxi se postupovalo od případu k případu podle jakosti stříbra. Při neděli Salus populi 1503 [22. října 1503] se pak za „halední stříbro“ začíná platit za 1 hřivnu 3 kopy grošů. Od roku 1504 výraz „halední stříbro“ ze záznamů mizí a používá se označení „stříbro in hřivna per 3 kopy“. Sumární záznamy, jejichž rozbořem vznikla tato tabulka, se změnily až při neděli In excelso 1508 [2. ledna 1508]. Takto je stříbro placeno až do konce roku 1521. Někdy mezi neděli Omnia 1521 [13. října 1521] a neděli In voluntate 1523 [25. října 1523] se ceny stříbra opět upravily. Za všechno se platí po 2 kopách 30 grošů za 1 hřivnu. Se zavedením ražby tolarů se někdy mezi lety 1544—1548 ceny stříbra zase mění. Od roku 1548 se za 1 hřivnu stříbra platí různé a sice 2 kopy 30 grošů, 2 kopy 45 grošů, 3 kopy 30 grošů, 3 kopy 45 grošů, 4 kopy a 4 kopy 30 grošů. Ceny za 1 kvintlík stříbra jsou úměrné cenám za 1 hřivnu. Je velmi zajímavé, že pro roky 1548—1554 jsou zaznamenány jenom ceny toho stříbra, ze kterého byly mincovány bílé peníze. Cena stříbra, z něhož byly vybičeny tolarý, zaznamenána není.

Rok	den a měsíc	cena za 1 hřivnu stříbra v groších	za 1 kvintlík v groších.
1472	26. VII.	90	1,4
	6. IX.	90	1,4
	4. X.	90	1,4
	8. XI.	90	1,5
	20. XII.	90	1,4
1473	2. I.	90	1,37
	21. III.	90	1,58
	13. VI.	90	1,41
	29. VIII.	90	1,41
	19. XII.	90	1,41
1474	16. I.	90	1,4
	27. II.	90	1,4
	15. V.	90	1,4
	11. IX.	90	2,5
	11. XII.	90	1,07
	28. VIII.	90	1,406
1475	10. IX.	90	1,3
	17. IX.	90	1,4
	22. X.	90	1,4
	17. VIII.	94	1,45

Rok	den a měsíc	cena za 1 hřivnu stříbra v groších	za 1 kvintlík v groších
	24. VIII.	94	1,4
	14. IX.	94	1,4
	21. IX.	94	1,45
	19. X.	94	1,45
1478	25. I.	94	1,45
	15. VI.	94	1,45
1482	24. III.	210	3,—
	31. III.	210	4,—
	5. V.	105	1,95
1483	2. II.	90	1,4
	23. III.	90	1,4
	20. IV.	90	1,4
	12. X.	90	1,4
	21. XII.	90	1,4
1484	11. I.	90	1,8
	16. V.	100	1,8
	1. VIII.	150	2,06
	29. VIII.	150	1,2
	7. XI.	132	2,1
1486	22. I.	120	1,8
	19. II.	120	1,4
	14. V.	120	1,7
	29. X.	120	nezaznamenáno
	31. XII.	120	nezaznamenáno
1487	18. I.	120	1,8
	18. III.	120	2,1
	6. V.	120	nezaznamenáno
	12. VIII.	120	1,5
	9. IX.	120	1,8
1490	3. I.	120	1,8
	31. I.	120	1,8
	4. IV.	121	nezaznamenáno
	23. V.	120	1,8
	11. VII.	120	1,8
1491	30. I.	120	1,8
	6. III.	120	1,8
	12. VI.	120	1,8
	21. VIII.	120	1,8
	9. X.	120	1,8
1493	13. I.	120	1,8
	7. IV.	120	1,8
	26. V.	120	1,8
	13. X.	120	1,8
	1. XII.	120	1,8
1494	12. I.	120	1,8
	9. III.	120	2,—
	25. V.	120	1,8
	7. IX.	120	1,8
	14. XII.	120	2,—
1495	25. I.	120	nezaznamenáno

Rok	den a měsíc	cena za 1 hřivnu stříbra v groších	za 1 kvintlík v groších
	5. IV.	120	1,8
	21. VI.	120	2,—
	4. X.	120	2,—
1496	13. XII.	120	1,8
	10. I.	120	1,8
	10. IV.	120	1,8
	26. VI.	120	1,8
	28. VIII.	120	1,8
	18. XII.	120	1,8
1497	15. I.	120	2,—
	19. III.	120	1,8
	11. VI.	120	1,8
	20. VIII.	120	2,—
	24. XII.	120	1,8
1498	1. I.	120	1,9
	22. IV.	120	2,—
	24. VI.	120	nezaznamenáno
	9. IX.	120	1,8
	23. XII.	120	1,8
1499	6. I.	120	1,8
	31. III.	120	1,8
	23. VI.	120	1,8
	25. VIII.	120	nezaznamenáno
	20. XII.	120	1,5
1500	12. I.	120	1,8
	1. III.	120	1,8
	10. V.	120	1,8
	6. IX.	120	1,5
	20. XII.	120	1,5
1501	12. I.	120	1,8
	1. III.	120	1,8
	10. V.	120	1,8
	6. IX.	120	1,5
	20. XII.	120	1,5
1502	28. II.	120	1,7
	4. IV.	120	2,—
	13. VI.	120	2,5
	22. VIII.	120	2,5
	19. XI.	120	2,2
1503	13. VIII.	120	1,2
	17. IX.	120	1,8
	15. X.	120	1,3
	19. XI.	120	2,—
	31. XII.	120	nezaznamenáno
1504	7. I.	120	1,8
	11. II.	120	2,2
	12. V.	120	1,9
	1. IX.	120	1,9
	17. XI.	120	1,8
1505	5. I.	120	1,9

Rok	den a měsíc	cena za l hřivnu stříbra v groších	za l kvintlčk v groších		
1507	9. III.	120	1,7		
	6. IV.	120	1,8		
	8. VI.	120	1,9		
	3. VIII.	120	1,8		
	3. I.	120	nezaznamenáno		
	31. I.	120	1,5		
	21. III.	120	1,8		
	18. IV.	120	1,8		
	13. VI.	120	1,8		
8. VIII.	120	1,8			
den a měsíc		za l hř Ag v gr	za l qt	za l hř	za l qt
1508	9. I.	180	2,8	120	1,8
	27. II.	180	2,8	120	1,8
	2. IV.	180	2,8	120	1,8
	30. IV.	180	2,8	120	1,8
1510	6. VIII.	180	2,8	120	1,9
	3. III.	180	2,4	120	1,8
	21. IV.	180	2,6	120	1,8
	14. VII.	180	nezaznam.	120	1,9
1511	6. X.	180	nezaznam.	120	1,8
	22. XII.	180	2,7	120	1,8
	12. I.	180	2,7	120	1,8
	9. III.	180	2,7	120	1,9
1512	27. IV.	180	2,8	120	1,8
	8. VI.	180	2,7	120	1,8
	3. VIII.	180	nezaznam.	120	1,8
	4. I.	180	nezaznam.	120	1,8
1514	29. II.	180	2,6	120	1,8
	25. IV.	180	2,5	120	1,8
	13. VI.	180	2,6	120	1,8
	8. VIII.	180	2,8	120	1,8
1515	1. I.	180	nezaznam.	120	1,8
	5. III.	180	2,6	120	1,8
	23. IV.	180	nezaznam.	120	2,-
	21. V.	180	2,8	120	1,8
1516	6. VIII.	180	2,6	120	1,9
	4. III.	180	2,5	120	1,8
	15. IV.	180	2,7	120	2,-
	27. V.	180	2,8	120	1,8
1517	8. VII.	180	2,8	120	1,8
	23. IX.	180	2,7	120	1,8
	6. I.	180	2,7	120	1,8
	23. III.	180	2,8	120	1,8
1518	22. VI.	180	2,7	120	1,8
	24. VIII.	180	2,7	120	1,9
	21. XII.	180	2,7	120	1,8
	11. I.	180	2,7	120	1,8
19. IV.	180	2,8	120	1,8	

Rok	den a měsíc	za 1 hř	Aug v gr za 1 qt	za 1 hř	za 1 qt
	9. VIII.	180	2,7	120	1,8
	1. XI.	180	2,7	120	2,—
1518	27. XII.	180	2,7	120	1,8
	19. XII.	180	2,8	120	1,8
	26. XII.	180	2,7	120	1,8
1519	23. I.	180	2,7	120	1,8
	20. III.	180	nezaznam.	120	1,8
	8. V.	180	2,8	120	1,6
	17. VII.	180	2,7	120	1,8
1520	23. X.	180	2,6	120	1,8
	12. II.	180	2,7	120	1,8
	15. V.	180	2,7	120	1,8
	22. VII.	180	2,7	120	1,9
	16. IX.	180	2,7	120	1,8
	16. XII.	180	2,7	120	1,8
1521	13. I.	180	nezaznam.	120	1,8
	28. IV.	180	2,8	120	2,—
	16. VI.	180	2,7	120	1,8
	1. IX.	180	2,7	120	1,8
	13. X.	180	2,8	120	2,3

Rok	den a měsíc	cena za 1 hřivnu stříbra	v groších za 1 kvintlík	v groších
1523	25. X.	150	2,2	
	8. XI.	150	2,3	
	22. XI.	150	nezaznamenáno	
	13. XII.	150	2,3	
	27. XII.	150	2,2	
1524	3. I.	150	2,2	
	24. I.	150	2,3	
	7. II.	150	2,3	
	21. II.	150	2,2	
	13. III.	150	2,3	
1538	6. I.	150	2,4	
	24. II.	150	2,3	
	7. IV.	150	2,4	
	19. V.	150	2,3	
	30. VI.	150	2,3	
1544	6. I.	150	2,2	
	13. IV.	150	2,4	
	1. VI.	150	2,3	
	16. XI.	150	2,3	
	28. XII.	150	2,4	

Příloha C 4. — Doklady A (Nohejlová)

Cena uherského (českého) dukátu v groších v l. 1469–1547

Poznámka	Rok	Grošů	Prameny
Minc. řád	1469	24	Castelin, Č. d. m. 28,251
	1470	37, 40, 60; 60, 70; 62, 72, 70	Castelin, Num. l. XIII, 1958, 90 a Míka, 548; Vaniš, Num. l. XVI, 1961, 67 a 74; Malý, Num. l. XIII, 1958, 162.
Úmluva při korunovací	1471	24; 55	Castelin, l. c., 90, a Míka, l. c. 548; Vaniš, l. c., 67 a 74
	1472	24; 26; 50	Castelin, l. c. 90; E. Šimek (K. Hora, Reg. hered. V 50b, 290); Cast. l. c. 90
	1473	30;	Šimek (K. Hora, Reg. hered. V, 63, 302b)
	1474	28	Castelin, l. c., 90 a Míka, l. c., 548
	1475		
	1476	27, 30; 30	Castelin, l. c. 90; Šimek (K. Hora, Liber hered. 91b, 331)
	1477	29; 30; 30	Míka, 548; Cast. 90; Šimek (K. Hora, Reg. hered. V 107, 346b)
	1478	28;	Šimek (K. Hora, Liber. hered. 9)
	1479		
	1480		
	1481	58;	Cast. l. c., 90 a Vaniš, l. c. 74
	1482	25, 30	Cast. l. c., 90
	1483		
	1484	30	Cast. l. c., 90
Sněm	1485	27; 29	Cast. l. c., 90 a Míka l. c., 548; Cast. l. c., 90
	1486		
	1487	30; 30	Cast. l. c., 90; Nohejlová (SÚA, P. Minc)
	1488		
	1489		
Sněm	1490	30	Míka, l. c., 548
	1491	30, 7; 31	Cast., l. c., 90; Míka, l. c., 548
	1492	28; 45	Míka, l. c., 548; Cast., l. c., 90
	1493		
	1494		

Poznámka	Rok	Grošů	Prameny
	1495	33	AČ V, 488; Cast., l. c., 90
	1496		
	1497		
	1498	30	(<i>Prac. skupina</i>)
	1499	28	Cast., l. c., 90
	1500	30	Míka, l. c., 548 a AČ X, 413
	1501		
	1502		
	1503	33	Míka, l. c., 548
	1504		
	1505	33	Cast., l. c. 90
	1506	34, 34, 5	Cast., l. c., 90 a Míka, l. c., 548
	1507		
	1508		
	1509		
	1510	30	Cast., l. c., 90, a Míka, l. c., 548
	1511		
	1512		
	1513		
	1514		
	1515		
	1516		
	1517	30, 36	Míka, l. c., 548
	1518	35	Míka, l. c., 548
	1519		
	1520	36; 36	Míka, l. c., 548; <i>Nechvátal</i> (Louny IE 11, f. 125 v.)
	1521		
	1522		
	1523		
	1524		
	1525		
	1726		
Sněm	1527	28; 38, 5	Míka, l. c., 548 a Bystrický, 66
	1528		
	1529		
	1530	40	<i>Nechvátal</i> (Louny, C 42 Vít Šejdř) a Bystrický, 66
Srovnání o minci	1531		

1532

Poznámka	Rok	Grošů	Prameny
	1533		
Srovnání o kovy	1534	(26, 66)	SČ I, 393
	1535		
	1536	30	Cast., l. c., 90
	1537	45	Míka, l. c., 548
	1538		
Instrukce Sauer- mannova	1539		
	1540	45; 45	<i>Koštal</i> (Děčín, Městská kniha od 1534, f. 162); Míka, l. c., 548
	1541		
	1542		
	1543	45	Míka, l. c., 548
Sněm	1544	45 (105 kr)	Míka, l. c., 548 a Pošvář, 221 (SČ. I. 589)
	1545		
	1546		
Sněm	1547	45	Míka, l. c., 548

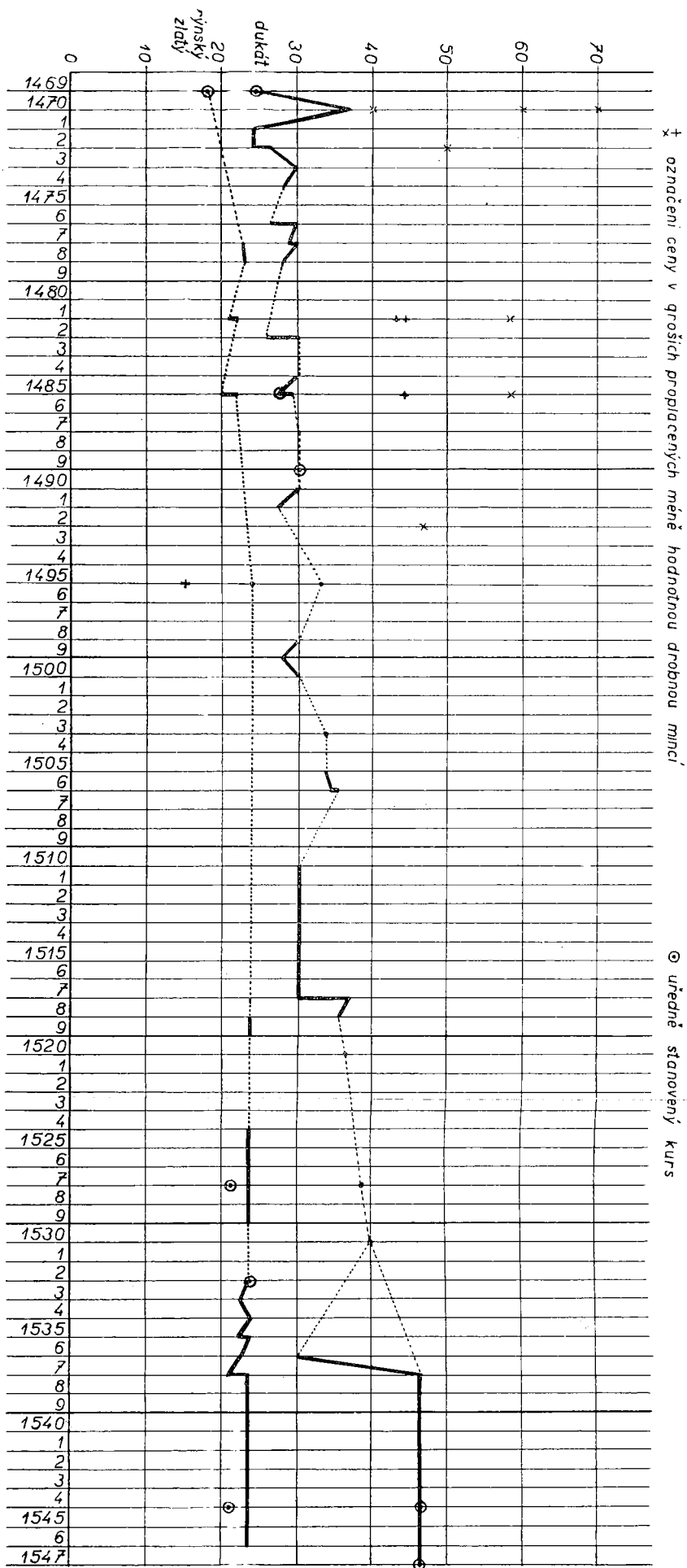
Příloha C 4. — Doklady B. (Nohejlová)

Cena rýnského zlatého v groších v l. 1469–1547

Poznámka	Rok	Grošů	Prameny
Minc. řád	1469	18	Castelin, Č. d. m. 28, 231
	1470	38, 45	Vaniš, Num. 1. XVI, 1961, 74
	1471	45	Vaniš, l. c., 74
	1472		
	1473		
	1474		
	1475		
	1476		
	1477	22	Castelin, Num. 1. XIII, 1958, 167
	1478	23	Cast., l. c., 167
	1479		
	1480		
	1481	22, 21, 5; 43, 43	Cast., l. c., 167; Vaniš, l. c., 74
	1482		
	1483		
	1484		
Sněm	1485	20; 21, 5; 43 (v penězích)	Cast., l. c., 167; Smolík, Groše, 44
	1486		
	1487		
	1488		
	1489		
	1490		
	1491		
	1492		
	1493		
	1494		
	1495	24; 15 [?]	Cast., l. c., 167
	1496		
	1497		
	1498		
	1499		
	1500		
	1501		
	1502		

Poznámka	Rok	Grošů	Prameny
	1503		
	1504		
	1505		
	1506		
	1507		
	1508		
	1509		
	1510		
	1511		
	1512		
	1513		
	1514		
	1515		
	1516		
	1517		
	1518	24	Cast., l. c., 167
	1519	24	<i>Tomas</i> (Praha, Archiv hl. m. P., kn. č. 99, f. 40)
	1520		
	1521		
	1522		
	1523		
	1524	24	Cast., l. c., 167
	1525	24; 1 tolar	Cast., l. c., 167; <i>Tomas</i> (Praha, l. c., kn. č. 1047 f. H a f. 18)
	1526	24	Cast., l. c., 167
	1527	21; 24	<i>Košťál</i> (Děčín, nejst. rycht. reg., 166); Cast., l. c., 167
	1528	24	<i>Košťál</i> (Děčín, l. c., 134–5)
	1529	24	Cast., l. c., 167
	1530	25	<i>Tomas</i> (Praha, l. c., kn. č. 2134, f. 37)
Srovnání o minci	1531		
	1532	24; 23, 5	<i>Tomas</i> (Praha, l. c., kn. č. 2134, f. 101); Cast., l. c., 167
	1533	21	<i>Tomas</i> (Praha, l. c., kn. č. 2134, f. 141)
Srovnání o kovy	1534	24; 24	Smolík, l. c., 58; <i>Tomas</i> (Praha, l. c., kn. č. 2134, f. 148)
	1535	23; 24	<i>Tomas</i> (Praha, l. c., kn. 2172, f. A. 13'); <i>Košťál</i> (Děčín, měst. kn. od 1534, f. 34)

Poznámka	Rok	Grošů	Prameny
	1536	21; 23; 27;	<i>Tomas</i> (Praha, l. c., kn. 2134, f. 218'); <i>Tomas</i> (l. c., kn. 2134, f. 194); (Tamže f. 218')
	1537	21	<i>Tomas</i> (Praha, l. c., kn. 2134, f. 234)
	1538	21; 22; 24	<i>Tomas</i> (l. c., kn. č. 164 obch. z Lipska); (tamže f. 157); <i>Nohejlová</i> (SÚA, Dv. kom. B. M. u. B. W. 1)
Instrukce Sauer-mannova	1539	24; 24	<i>Nohejlová</i> , l. c.; Smolík, l. c., 58
	1540	24; 24	Smolík, l. c., 58 a 59; <i>Kostál</i> (Děčín, m. kn. od 1534, str. 162)
	1541	24	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1542	24; 24	Smolík, l. c., <i>Nohejlová</i> , l. c.
	1543		
Sněm	1544	72 kr.; 21; 25, 5; 27	Smolík, l. c., 60 a Pošvář, 222; <i>Tomas</i> (l. c., kn. č. 2172, f. 66); tamže, kn. č. 2129, f. 49); (tamže, kn. č. 100, f. 32)
	1545	24	<i>Tomas</i> (l. c., kn. 2129, f. 69)
	1546	24	Cast., l. c., 167
Sněm	1547		

Příloha C 5 — Doklady. (Nohejlová)

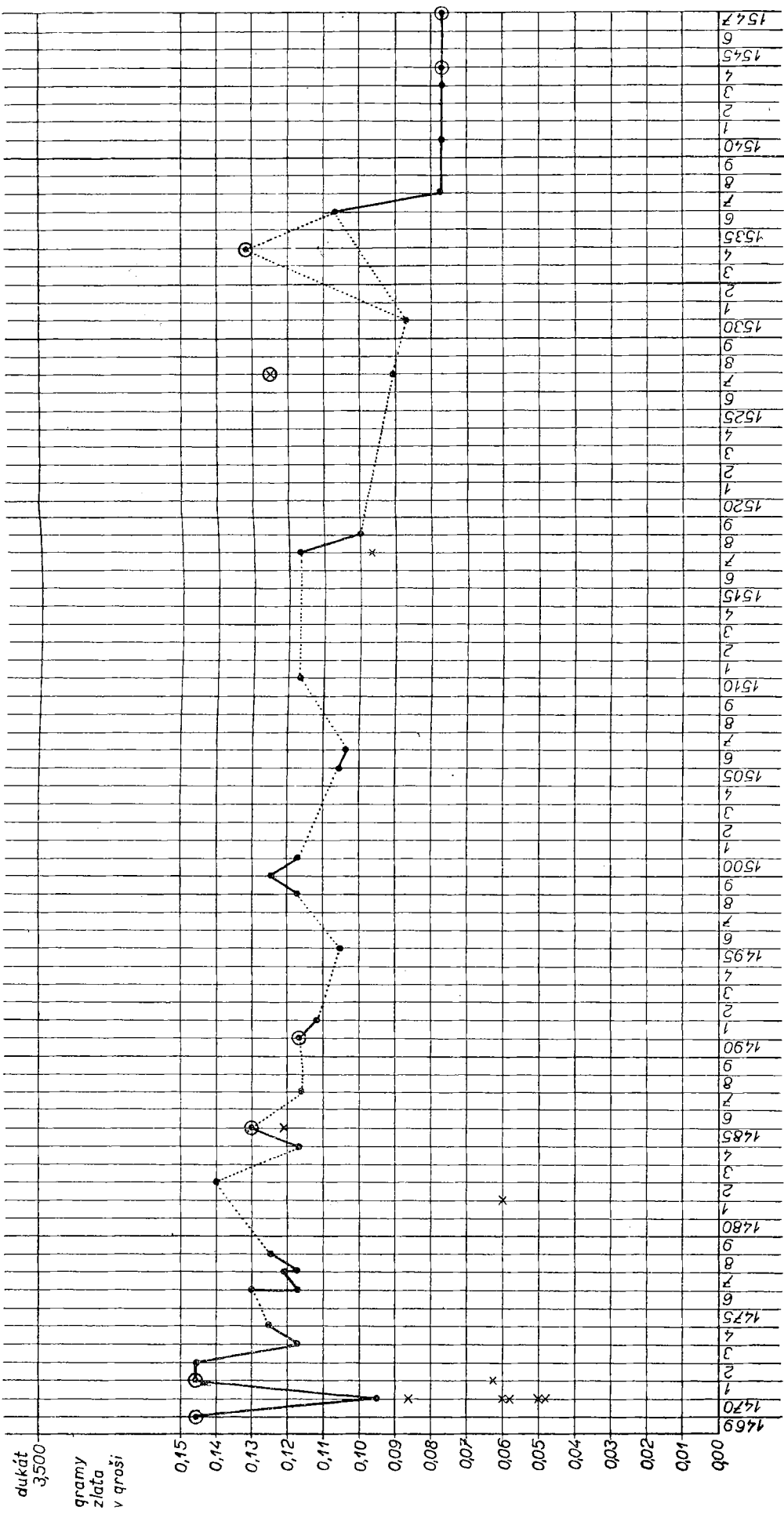
Cena uherského dukátu v groších v l. 1469–1547 a množství zлата, odpovídající jednomu groši. 1 dukát = 3,500 čistého zлата

Rok	grošů	1 groš = gramům zлата
1469	24	0,146
1470	37; 40; 60; 62; 70; 72	0,095; 0,0875; 0,06; 0,058; 0,05; 0,048
1471	24; 55	0,146; 0,063
1472	24; 26; 50	0,146; 0,134; 0,07
1473	30	0,117
1474	28	0,125
1475		
1476	27; 30	0,130; 0,117
1477	29; 30	0,121; 0,117
1478	28	0,125
1479		
1480		
1481	58	0,060
1482	25; 30	0,140; 0,117
1483		
1484	30	0,117
1485	27; 29	0,130; 0,121
1486		
1487	30	0,117
1488		
1489		
1490	30	0,117
1491	30, 7; 31	0,112
1492	28	0,125
1493		
1494		
1495	33	0,106
1496		
1497		
1498	30	0,117
1499	28	0,125
1500	30	0,117
1501		

Rok	grošů	1 groš = gramům zlata
1502		
1503	33	0,106
1504		
1505	33	0,106
1506	34; 34,5	0,103
1507		
1508		
1509		
1510	30	0,117
1511		
1512		
1513		
1514		
1515		
1516		
1517	30; 36	0,117; 0,097
1518	35	0,100
1519		
1520	36	0,097
1521		
1522		
1523		
1524		
1525		
1526		
1527	28; 38,5	0,125; 0,091
1528		
1529		
1530	40	0,087
1531		
1532		
1533		
1534	(26, 66)	(0,131)
1535		
1536	30	0,117
1537	45	0,077
1538		
1539		
1540	45	0,077

..... pravděpodobný pohyb

Rok	grošů	1 groš = gramům zlata
1541		
1542		
1543	45	0,077
1544	45	0,077
1545		
1546		
1547	45	0,077

Příloha C 6. — Doklady A. (Nohejlová)

Cena uherského dukátu v krejcarech (zlatých r.) v l. 1547–1615
(60 krejcarů = 1 rýnský zlatý)

Poznámka	Rok	Krejcarů	Prameny
Sněm	1547	105 (45 grošů) (105)	Míka, 548; Janáček, 52
	1548		<i>Nechvátal</i> (Louny, sign. C. 42, V. Soukeník)
	1549		
	1550		
	1551		
	1552		
	1553		
	1554		
	1555	105	S. Č. str. 15
	1556		
	1557		
	1558		
	1559		
1560			
Minc. řád [sníž. zrna]	1561	104	S. Č. III, 84 a Janáček, 52; Nohejlová, Pr. minc., 118–119
	1562	104	<i>Nohejlová</i> , SÚA, P. Minc.
	1563		
	1564	104	<i>Nohejlová</i> , l. c.
Instrukce Harderova	1565	104	Newald, Maxm., 36; <i>Nohejlová</i> , SÚA, P. Minc
	1566		
	1567		
	1568		
	1569		
	1570		
	1571		
Sněm	1572		
	1573	108	Janáček, 52
	1574		
	1575		
Sněm; m. řád	1576	108; 111–115; 128–130	Janáček, 52; <i>Nohejlová</i> , SÚA, P. Minc; Pošvář, 229

Poznámka	Rok	Krejcarů	Prameny
Sněm	1577	108; 111–112	Voigt III, 241; <i>Honc</i> (Č. Lípa, pukrm. účty (1576–1581)
	1578	108; 109; 111 až 112	<i>Nohejlová</i> , SÚA, P Minc; <i>Honc</i> , l. c.
	1579	108; 111–112	<i>Nohejlová</i> ; <i>Honc</i> , l. c.
Sněm	1580	108; 111–112	<i>Nohejlová</i> ; <i>Honc</i> , l. c.
	1581	108; 111–112	<i>Nohejlová</i> ; <i>Honc</i> , l. c.
	1582	108; 109,5	<i>Nohejlová</i> ; l. c.
	1583	108; 109,5; 114	<i>Nohejlová</i> a Janáček, 52
	1584		
	1585	(114)	Voigt III, 244
	1586	111	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1587	111	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1588	111, 112 až 120	<i>Nohejlová</i> , SÚA, Mont. 4. 1./1. 54, 809–816
	1589	111, 112	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1590	111, 112	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1591	112	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1592	112	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1593	112	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1594	112	<i>Nohejlová</i> , l. c. a Janáček, 52
	1595	112; 114, 116, 120	<i>Nohejlová</i> l. c.; Pošvář, 230
	1596	112; 114–120	<i>Nohejlová</i> l. c.; Janáček, 52
	1597	112	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1598	112; 120	<i>Nohejlová</i> l. c.; Janáček, 52
	1599	112	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1600	112; 120	<i>Nohejlová</i> , l. c.; Janáček, 52
Sněm	1601	112; 120	<i>Nohejlová</i> , l. c., a Janáček, 52; Pošvář 230
Sněm	1602	120	Janáček, 52
Sněm	1603	120	Janáček, 52
Sněm	1604	120; 116	Janáček, 52
Sněm	1605	120	Janáček, 52
Sněm	1606	120	Janáček, 52
Sněm	1607	120	Janáček, 52
	1608	114	Janáček, 52
	1609	138; 136; 105, 114	<i>Nohejlová</i> , l. c., P Minc, fasc. 12; M. A.; Voigt III, 243

Poznámka	Rok	krejcarů	Prameny
Sněm	1610	140; 120, 140	Nohejlová, l. c., Janáček, 52 a Voigt III, 241
	1611	140	Nohejlová, l. c.
	1612	136; 144	Nohejlová, l. c.; Voigt, III, 284
	1613	140	Nohejlová, l. c.
	1614	144	Voigt, III, 284
	1615	140; 150	Nohejlová, l. c. a Voigt III, 284; Voigt, l. c.

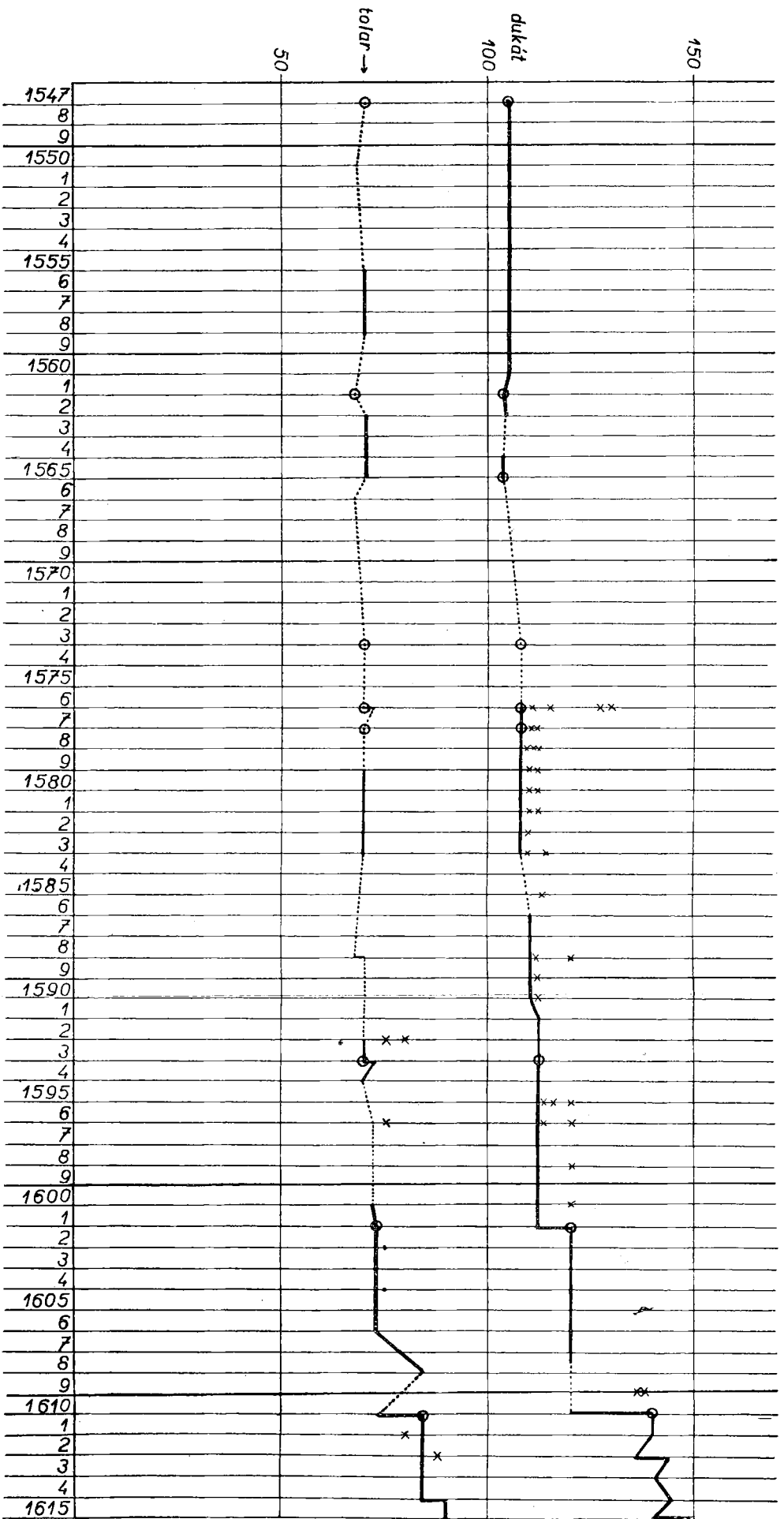
Příloha C 6. — Doklady B. (Nohejlová)

Cena tolaru v krejcarech (zlatých r.) v l. 1547–1615
(60 krejcarů = 1 rýnský zlatý)

Poznámka	Rok	krejcarů	Prameny
	1547	70 (= 1 kopa míš.)	(S. Č. I, 589); Janáček 51; Pošvář 222 a 228
	1548		
	1549		
	1550	68	Nohejlová, Num. I. I, 1946, 31
	1551	(70)	
	1552		
	1553		
	1554		
	1555	(70)	Newald, Ferd. I, 57
	1556		
	1557		
	1558	70	<i>Nohejlová</i> , SÚA, P Minc (Kopiář 56, f 191')
	1559		
	1560	70	<i>Nohejlová</i> , Arch. Nár. musea, sb. Fialova
Minc. řád	1561	68	S. Č. III, 80; Newald, l. c. 60; Janáček, 51; Pošvář, 222
	1562	70	<i>Nohejlová</i> , Arch. Nár. musea a SÚA, P Minc Kopiář 63, f. 294', 298 a 299 a Mont. 4
	1563		
	1564		
Instrukce Harderova	1565	70	<i>Nohejlová</i> , Vídeň, Haus-, u. Staatsarchiv, Böhmen 4 a Arch. Nár. musea, sb. Fialova
	1566	(68)	<i>Nohejlová</i> , SÚA, P Minc., Fasc. 3; Voigt III, 189; Newald, Max. 18
	1567		
	1568		
	1569		
	1570		
	1571		
	1572		
Sněm	1573	70	S. Č. III, 470 a 471; Voigt III, 189
	1574		

Poznámka	Rok	Krejcarů	Prameny
	1575		
Sněm	1576	70; 72	S. Č. IV, 564–6
Sněm	1577	70	Janáček, 51
	1578		
	1579	70	<i>Nohejlová</i> , SÚA, P Minc, fasc. 6
	1580		
	1581		
	1582	70	<i>Nohejlová</i> , l. c., fasc. 6
	1583	70	<i>Nohejlová</i> , Arch. Nár. musea, sb. Fialova
	1584		
	1585		
	1586		
	1587		
	1588	68; 70	<i>Nohejlová</i> , SÚA, Mont. modré 59
	1589		
	1590		
	1591		
	1592	70; 75; 80	<i>Nohejlová</i> , SÚA, Mont. 4. 1/1. 54, č. 138, 139
Instrukce	1593	70; 72	S. Č. VIII, 268, 273 a 557; <i>Nohejlová</i> , SÚA, P Minc, fasc. 9
	1594	70	<i>Nohejlová</i> , l. c.
	1595		
	1596	72–75	S. Č. IX, 228; Janáček 51
	1597		
	1598		
	1599		
	1600	72,3	Janáček, 51
Sněm	1601	73	Janáček, 51
Sněm	1602	73; 74,6	Janáček, 51
Sněm	1603	73	Janáček, 51
Sněm	1604	73; 75	Janáček, 51
Sněm	1605	73	Janáček, 51
Sněm	1606	73	Janáček, 51
Sněm	1607	73	Janáček, 51
	1608	84	<i>Nohejlová</i> , Arch. Nár. musea, sb. Fialova
	1609		

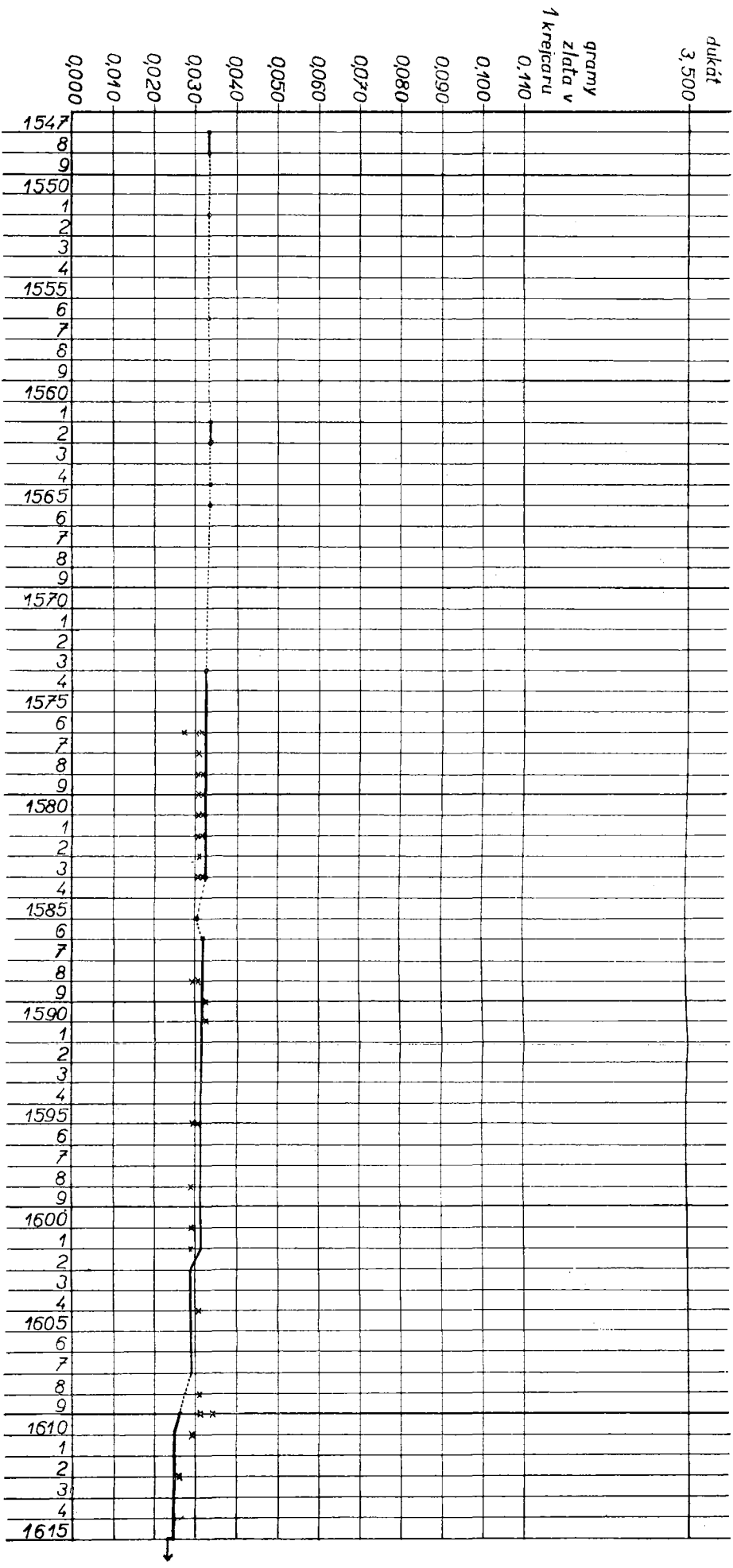
Poznámka	Rok	Krejcarů	Prameny
Sněm	1610	73; 84	Janáček, 51
	1611	80; 84	Nohejlová, SÚA, P Minc, fasc. 13
	1612	84; 88	Nohejlová, SÚA, P Minc, fasc. 13
	1613	84	Nohejlová, SÚA, P Minc, fasc. 13
	1614	84; 90	Nohejlová, SÚA, P Minc, fasc. 13
	1615	90	Janáček, 51

Příloha C 7. — Doklady. (Nohejlová)

Cena uherského dukátu v krejcarech v l. 1547–1615 (60 krejcarů = 1 zlatý rýnský) a množství zlata, odpovídající jednomu krejcaru. 1 dukát = 3,500 čistého zlata

Rok	Krejcarů	1 krejcar = gramům zlata
1547	105	0,033
1548	(105)	(0,033)
1549		
1550		
1551		
1552		
1553		
1554		
1555		
1556	105	0,033
1557		
1558		
1559		
1560		
1561	104	0,034
1562	104	0,034
1563		
1564	104	0,034
1565	104	0,034
1566		
1567		
1568		
1569		
1570		
1571		
1572		
1573	108	0,0324
1574		
1575		
1576	108; 111–115; 128–130	0,0324; 0,0315–0,0304; 0,0273–0,0270;
1577	108; 111/112	0,0324; 0,0315/0,0312;
1578	108; 109; 111/112	0,0324; 0,0321; 0,0315/0,0312
1579	108; 111/112	0,0324; 0,0315/0,0312
1580	108; 111/112	0,0324; 0,0315/0,0312

..... pravdepodobny pohyb

Rok	Krejcarů	1 krejcar = gramům zlata
1581	108; 111/112	0,0324; 0,0315/0,0312
1582	108; 109,5	0,0324; 0,0319
1583	108; 109,5; 114	0,0324; 0,0319; 0,0307
1584		
1585	(114)	(0,0307)
1586	111	0,0315
1587	111	0,0315
1588	111; 112 až 120	0,0315; 0,0312 až 0,0290
1589	111, 112	0,0135; 0,0312
1590	111, 112	0,0315; 0,0312
1591	112	0,0312
1592	112	0,0312
1593	112	0,0312
1594	112	0,0312
1595	112; 114; 116; 120	0,0312; 0,0307; 0,0301; 0,0290
1596	112; 114–120	0,0312; 0,0307; a ž 0,0290
1597	112	0,0312
1598	112; 120	0,0312; 0,0290
1599	112	0,0312
1600	112; 120	0,0312; 0,0290
1601	112; 120	0,0312; 0,0290
1602	120	0,0290
1603	120	0,0290
1604	120; 116	0,0290; 0,0301
1605	120	0,0290
1606	120	0,0290
1607	120	0,0290
1608	114	0,0307
1609	138; 136; 105; 114	0,0253; 0,0257; 0,033; 0,0307
1610	140; 120; 140	0,0243; 0,0290; 0,0243
1611	140	0,0243
1612	136; 144	0,0257; 0,0242
1613	140	0,0243
1614	144	0,0242
1615	140; 150	0,0243; 0,0233

Příloha C 8. — Doklady. (Nohejlová)

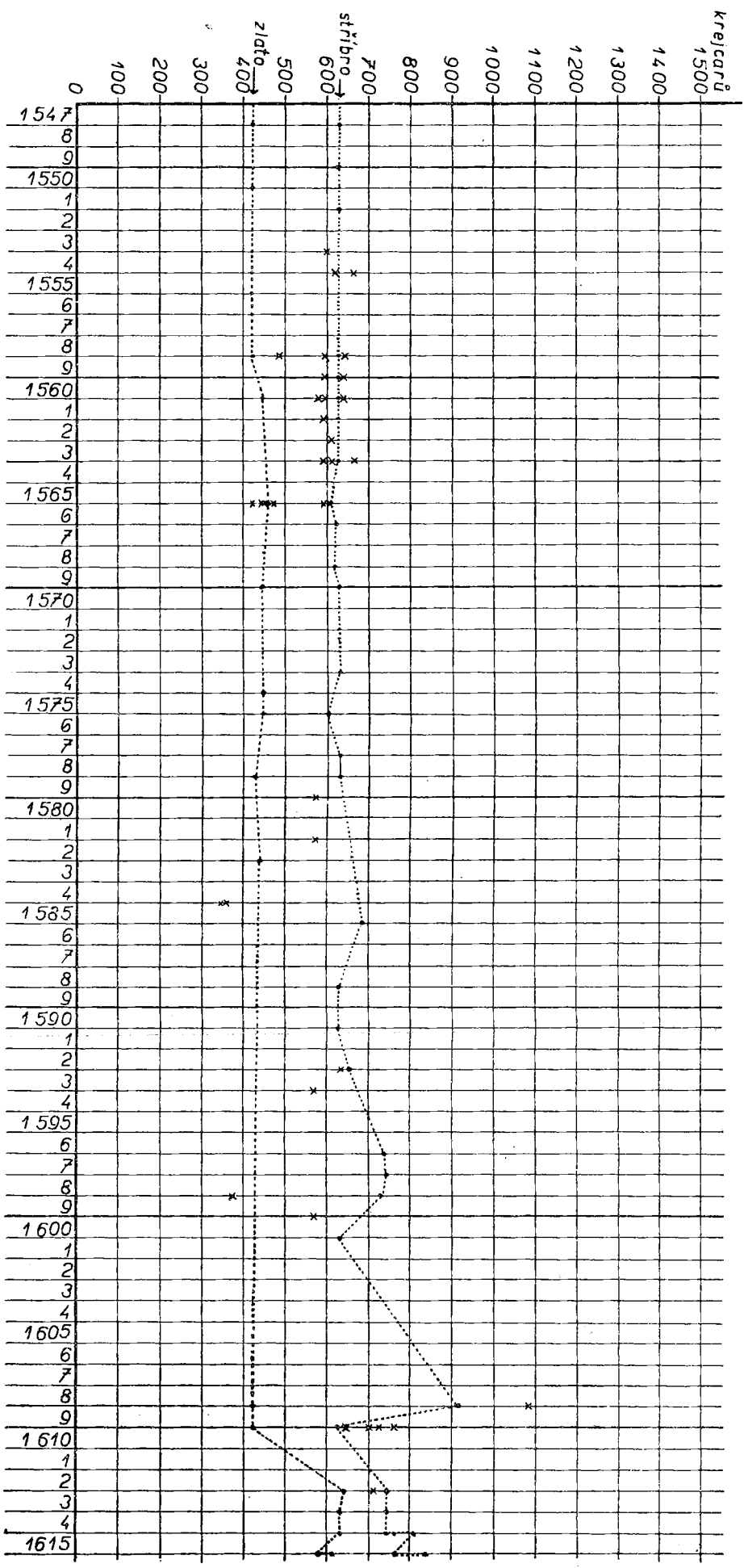
Ceny mincovních kovů (zlata a stříbra) v krejcarech
v l. 1547–1615 (60 krejcarů = 1 zlatý rýnský) (1 hřivna = 253,17 g)

Rok	zlato (1 lot)		stříbro (1 hřivna pražské váhy)	
	krejcarů	Prameny	krejcarů	Prameny
1547	420	SČ II. 517 a 518; Voigt III, 116; Becher, II. 67 až Smolík, 61–62	630	SČ II, 517 a 518; Voigt III, 116; Becher II, 67 až 68 Smolík, 61 až 62.
1548				
1549			630	SČ II, 567 (Malá, SÚA)
1550	420	SÚA, Kopiař 31, f. 153 ^a –154; Barviř, 87		
1551			630	Leminger, 106
1552				
1553			(600)	Schmidt, II. 354 (Malá)
1554			630 (P); 630; (628) (660)	Lem., 116; SÚA, hrad. arch. 2; Schmidt II, 371; Schmidt II, 360
1555				
1556				
1557				
1558	420; (480)	Nohejlová, SÚA, P Minc. fasc. 1; tamže	630; (635); (597)	Nohejlová, SÚA, P Minc. fasc. 1; tamže a Arch. N. M. sb. Fialova; tamže
1559			630; (597); (635)	l. c. fasc. 1
1560	445, 20	Arch. N. M., sb. Fialova	630; (580); (597) (635)	SÚA, P Minc, fasc. 1; tamže; tamže; tamže;
1561			(597)	L. c.
1562			(607) P	
1563			660(P); 630; (597)- (607)	Lem. 113; SÚA, P. Minc. fasc. 1; tamže; tamže;
1564			(467,5) (P.)	Lem. 116 (Jelí- nek)

Rok	zlato (1 lot		stříbro (1 hřivna pražské váhy)	
	krejcarů	Prameny	krejcarů	Prameny
1565	(420); (446); (451); 463 (P); 470	<i>Nohejlová</i> . Instrukce Harderova 1. X. Wien, Hausarchiv, Böhmen 4 a SÚA, P. Minc. fasc. 1	595 (P); (606 P); (618 P);	<i>Nohejlová</i> . Instrukce Harderova z 1. X. Wien, Hausarchiv Böhmen 4
1566			630	Lem., 106
1567				
1568			623 (P.)	SÚA, Mont 4, 1/1. 54 č. 68
1569	450–451	SÚA, Hrad. arch. B.M. u. B.W. 1	630 (P.)	S. Č. IV. 85 a 86
1570				
1571				
1572				
1573			630	Fiala, N. Z. XXVII, 289
1574	450	L. c.		
1575	450	S. Č. IV, 277	(600 P.)	S. Č. IV, 277; 108 a 109
1576				
1577			630	SÚA, P. Minc, účet Harderův
1578	420	SÚA, P. Minc, účet Harderův	630 (P.)	L. c.
1579			(560)	L. c.
1580				
1581			(560)	L. c.
1582	432	SÚA, P. Minc, fasc. 6 (B. Albrecht)		
1583				
1584	(336,6 až 350)	Zb. <i>Malý</i> , Rožmberské účty, Krumlov		
1585			(683?)	Lem. 134
1586				
1587				

Rok	zlato (1 lot)		stříbro (1 hřivna pražské váhy)	
	krejcarů	Prameny	krejcarů	Prameny
1588			(630)	SÚA, Mont. 4.1/1. 54 č. 817 a 818; 653–657; 659
1589				
1590			(630)	L. c.
1591				
1592			657/658; (630)	SÚA, l. c. č. 137 a 140; tamže, č. 128
1593			(560)	Lem. 103, 104
1594				
1595				
1596			744	<i>Malý</i> , Rožmb. účty, Krumlov
1597			750	L. c.
1598	(360)	SÚA, P. Minc, fasc. 11	744	L. c.
1599			(562)	SÚA, P. Minc, fasc. 11
1600			630	L. c.
1601				
1602				
1603				
1604				
1605				
1606				
1607				
1608	420	SÚA, P. Minc, fasc. 12 (Zlaté návrší)	910 (P.) až 1092 (P.)	SÚA, P. Minc, fasc. 12 (zástava vesnic v té ceně)
1609	420	L. c.	630–720 až 756; 657–700	L. c.
1610				
1611				
1612	(643)	SÚA, P. Minc, účet Hümerův	707; 756	L. c. (Příbram, Vrchlabí); l. c. (Krumlov)
1613	(634)	l. c.	756	L. c.

Rok	zlato (1 lot)		stříbro (1 hřivna pražské váhy)	
	krejcarů	Prameny	krejcarů	Prameny
1614	(634)	l. c.	768; 756 až 810	L. c. Příbram, Vrchlabí); (Krum lov)
1615	(573;) (610)	l. c.	768; 851	L. c. (Vrchlabí); (Ratibořice)

Poměr zlata ke stříbru na základě cen kovů

1547	1: 10,66
1550	1: 10,66
1560	1: 11,21; 1: 11,30; 1: 11,93; 1: 12,28;
1565	1: 10,87; 1: 11,08; 1: 11,15; 1: 11,29; 1: 11,59; 1: 11,83; 1: 11,92; 1: 11,98; 1: 12,00; 1: 12,30;
1569	1: 11,43
1575	1: 12,00
1578	1: 12,00
1608	(1: 7,49) mimoř.
1609	(1: 9,34; 1: 11,53)
1612	1: 13,30; 1: 14,22
1613	1: 13,41
1614	1: 12,58; 1: 13,20
1615	1: 10,76; 1: 11,46; 1: 12,58

K VÝVOJU CIEN A MIEZD NA SLOVENSKU V 16. a 17. STOROČÍ

Štefan Kazimír

Úlohou tohto príspevku je podať stručnú informáciu o doterajších výsledkoch vo výskume vývoja cien a miezd na Slovensku v 16. a 17. storočí.

Obdobie 16. a 17. storočia je z hľadiska vývoja cien veľmi pozoruhodné, označuje sa aj ako obdobie tzv. cenovej revolúcie. Hodnotenie príčin a následkov tzv. cenovej revolúcie na Slovensku je nutne mimo dosahu tejto štúdie, kým nepoznáme vtedajšiu konkrétnu ekonomicko-sociálnu situáciu na Slovensku a priebeh vývoja cien a miezd, nemožno robiť závery širšej platnosti.

Slovenská historiografia sa pri výskume vývoja cien a miezd nemôže opierať o predchádzajúce výsledky. Zo starších maďarských historikov venovali pozornosť otázkam cenového, resp. mzdového vývoja v Uhorsku v minulosti Béla Földes, József Körösi, Ignác Acsády, Bálint Hóman, Mihály Horváth, Lajos Kemény, Ferenc Salamon a Gyula Mandelló. Kriticky a systematicky spracovanú monografiu o vývoji cien, resp. miezd nezanechali, otázkam cien a miezd venovali pozornosť pri výskume iných faktov z hospodárskych dejín.

Práca Tibora Wittmana „Az árforradalom és a világpiaci kapcsolatok kezdeti mozzanatai (1566—1618)“, vydaná v r. 1957, prístupuje k riešeniu otázok cenového a mzdového vývoja vo vzťahu k ekonomicko-sociálnej štruktúre spoločnosti v býv. Uhorsku a k vývoju tejto štruktúry teoreticky, z hľadiska celoeurópskeho ekonomického vývoja. Konkrétnych údajov o cenách, prípadne mzdách prináša veľmi málo, a to z veľkej väčšiny zo slovenského územia. Predpokladá, že nepomerný rast cien v tom období je dôsledkom predovšetkým prílevu málohodnotných mincí najmä poľského pôvodu. Značný rast cien poľnohospodárskych produktov a chabý

rast cien remeselnických výrobkov je dôsledkom toho, že feudáli prostredníctvom žúp oprávnených limitovať ceny určovali vysoké ceny pre svoje výrobky a vrchnostensky znemožňovali primeraný rast cien remeselnických produktov. Teda na území Slovenska predpokladá Wittman ten istý ekonomicko-sociálny vývoj, ako napr. v susednom Poľsku.¹ Dôležitým faktorom tohto vývoja bol práve rast cien poľnohospodárskych produktov, čo značne prispelo k posilneniu ekonomicko-mocenských pozícií feudálov, k utuženiu tzv. druhého nevoľníctva a k úpadku miest a remeselníckej výroby.

Pre nedostatok konkrétnych údajov možno zatiaľ Wittmanove závery budované na literatúre považovať len za predpoklady. Výskum materiálov a systematické a kritické spracovanie údajov o vývoji cien a miezd môže dokázať správnosť, prípadne nesprávnosť týchto predpokladov. Treba však kladne zhodnotiť tú skutočnosť, že Wittman upozorňuje na dôležitosť vplyvu vývoja cien a miezd na ekonomicko-sociálnu štruktúru feudálnej spoločnosti, hľadá a vysvetľuje súvislosti celoeurópskeho charakteru, upozorňuje na celoeurópske ekonomické tendencie, ktoré mohli mať vplyv aj na Uhorsko, i keď v základnom predpoklade vytrhá Uhorsko z celoeurópskeho vývoja tým, že za podstatného činiteľa spôsobujúceho rast cien považuje infláciu, tj. zníženie obsahu drahého kovu v nominálnej hodnote mincí v obeh.

Ako sme uviedli, vo výskume vývoja cien a miezd na Slovensku nemáme žiadnu tradíciu. Okrem toho súčasne s výskumom cien a miezd treba riešiť aj numizmatickú problematiku, tj. koľko gramov striebra, resp. zlata predstavovala v skúmanom období nominálna hodnota mincí, v ktorých sú v zachovaných účtovných materiáloch vyčíslené ceny a mzdy. Niemenej dôležité a potrebné je urobiť aj dôkladný výskum v metrológii, tj. akú váhu, veľkosť a obsah predstavovali vtedy používané meradlá v jednotlivých časových úsekoch.

Na výšku ceny, ako aj mzdy má vplyv veľký komplex ekonomicko-sociálnych činiteľov, odzrkadľujú sa v nej aj vrchnostenské zásahy. I tieto skutočnosti treba mať na pamäti a bez dôkladných znalostí ekonomických a sociálnych dejín nemožno robiť platné závery o vývoji cien a miezd.

---

¹ Hoszowski S.: The Revolution of Prices in Central Europe in the 16th and 17th Centuries (Résumés de communications, Stockholm, XIe Congrès International des Sciences Historiques, 21.–28. VIII. 1960).

Na druhej strane poznanie vývoja cien a miezd môže osvetliť mnohé javy ekonomických a sociálnych dejín. Preto sa nazdávame, že výskum vývoja cien a miezd treba robiť, i keď sme si vedomí zložitosti a náročnosti tejto práce. Vo výskume sa nemožno obmedziť len na určité obdobie, treba poznať vývoj cien a miezd v celej epoche feudalizmu.

Vzhľadom na prv povedané, dôkladný výskum a hodnotenie cenového a mzdového vývoja je eminentne kolektívna úloha, na ktorej by boli v čo najširšej miere zainteresovaní okrem pracovníkov v hospodárskych a sociálnych dejinách aj numizmatici a metroológovia.

Ako prvú úlohu vo výskume dejín cien a miezd na Slovensku sme si určili urobiť základný výskum dejín cien a miezd v 16. a 17. stor. nie in extenso, ale výberove, tj. urobiť výskum v niektorých vybraných lokalitách. Preto sme z miest so zachovaným archívnym materiálom z tohto obdobia, zachycujúcim trhové ceny čo najširšieho sortimentu výrobkov, vybrali pre západné Slovensko Trnavu, pre stredné Slovensko Banskú Bystricu a pre východné Slovensko v spišskej oblasti Kežmarok s Levočou a v Šariši Bardejov. Obdobie výskumu sme určili na roky 1521 až 1711. Obdobie 1526 až 1711 je v dejinách Slovenska z politického hľadiska vyhranenou epochou a kryje sa s obdobím tzv. cenovej revolúcie. Pri výskume dejín cien a miezd sme robili súčasne výskum reálnej hodnoty peňažných jednotiek, v ktorých sú v archívnych materiáloch vyčíslené ceny a mzdy. V metrologickej problematike sme výskum nerobili. Nazdávame sa totiž, že v dohľadnom čase sa budú pracovníci v histórii venovať aj tejto problematike. V zmysle smerníc pre výskum a spracovanie vývoja cien udávame ceny tovarov podľa vtedajších meradiel, bez prepočítavania na súčasné merné systémy.

Vývoj reálnej hodnoty drobných strieborných mincí na Slovensku v rokoch 1526 až 1711. Na Slovensku sú ekonomické hodnoty zachytené v archívnych materiáloch z tohto obdobia vyčíslené v denároch, oboloch ($\frac{1}{2}$ denároch) a na juhozápadnom Slovensku aj vo viedenských fenigoch alebo denároch ($\frac{1}{3}$ denáru). 100 denárov sa v prameňoch označuje slovom florén. Nejde tu teda o zlatú mincu, ale o počtovú jednotku. Nazdávame sa, že vhodným termínom na označenie 100 denárov bol by zlatý.

Na základe kurzu veľkých reálnych mincí tohto obdobia: dukátu a toliara, ktorý sme sledovali vo všetkých skúmaných lokali-

tách,² možno o vývine reálnej hodnoty uhorského denáru v rokoch 1526 až 1711 povedať nasledovné:

V uvedenom období možno na Slovensku sledovať plynulý pokles reálnej hodnoty drobných mincí. Ak pri porovnávaní reálnej hodnoty denáru vo váhe čistého striebra v gramoch vezmeme za základ 100 reálnu hodnotu denára v období 1526—1530, tak vývoj prebiehal takto: v r. 1531—32 mal denár o 4 % nižšiu reálnu hodnotu. V r. 1533—39 zhruba o 8 %, v r. 1540—41 o 10 %, potom až do r.

² Archív mesta Bardejova:

9 S-2531; nesignovaný materiál: Liber rationum civitatis 1552—1578, rapuláriá z r. 1527—1538 1540—1559, 1561—1564, 1566—1575, 1577—1579, 1581, 1582, 1584—1586, 1588—1595, 1598—1600;

rationes xenodochii z r. 1530, 1561—1564, 1566, 1569, 1571, 1579, 1581, 1607, 1620—1640, 1642, 1643, 1645, 1646, 1648, 1651, 1653, 1654, 1656—1674, 1676, 1677, 1679—1682, 1684, 1686, 1687, 1690, 1694, 1695, 1698;

rationes vindemiae z r. 1553, 1555, 1562—1564, 158—1573, 1575, 1577, 1579, 1582—1584, 1586—1588, 1595, 1596, 1606, 1633, 1636—1638, 1640—1649, 1653, 1656—1667, 1671, 1672, 1674, 1675, 1678, 1680, 1682, 1685, 1686, 1690 1688, 1692 až 1694, 1698.

Archív mesta Kežmarku:

I B-26, I B-27, I B-28, I B-29,

nesignovaný materiál: Folgt Die Rattung alles Einkomens und Ausgebens... 1574—1593, Registrum proventuum 1521—1527, Liber proventum 1547—1555, Liber proventuum 1567—1578.

Archív mesta Levoče: XXI a 1 — XXI a 92.

Archív mesta Banská Bystrica, počtové knihy mesta, N^o:

1, 2, 4, 5, 7, 8, 9.—16, 17, 18, 20, 21, 22, 25, 29, 33, 36, 39, 42, 47, 48, 50, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 63, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 76, 80, 81, 83, 85, 86, 89, 91, 93, 95, 97, 99, 103, 105, 108, 110, 113, 114, 117, 122, 127, 130, 131, 135, 139, 141, 142, 143, 146, 37, 147, 148, 151, 152, 157, 159, 160, 166, 168, 170, 173, 178, 181, 182, 188, 192, 196, 198, 200, 203, 205, 206, 208, 209, 213, 216, 217, 218, 220, 223, 226, 227, 229, 230, 233, 235, 238, 239, 241—246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 259, 260, 261, 262, 264, 266—269, 271, 273—275, 276, 277, 278—280, 282, 284—287, 290, 292, 293, 294—299, 302, 303, 305, 306—313, 314, 317, 319—326, 327, 328, 330.

Archív mesta Trnavy, nesignovaný materiál, počtové knihy mesta z r.: 1532, 1536, 1541, 1542, 1543, 1544, 1552, 1556, 1558, 1560, 1561, 1563, 1565 až 1567, 1569, 1570—1572, 1575, 1576, 1579, 1581, 1582, 1583, 1585, 1587—1589, 1590, 1591 až 1594, 1595, 1596, 1597—1599, 1600, 1601, 1602—1609, 1610, 1611, 1612—1619, 1620, 1621, 1622—1628, 1630, 1632, 1638, 1639, 1640, 1642, 1643—1649, 1650, 1651, 1652, 1653—15657, 1659, 1660—1662, 1664, 1665, 1667, 1668, 1669—1673, 1674, 1682, 1683, 1684—1689, 1690, 1691, 1692—1693, 1700, 1701, 1702—1709, 1710, 1711.

Tu uvedený archívny materiál sa použil k určeniu vývoja reálnej hodnoty drobných mincí. Pri Banskej Bystrici a pri Trnave signatúry, resp. ročníky použité pri výpočte priemerných ročných cien sledovaných druhov tovarov sú vysádzané kurzivou. Bardejovský, kežmarský a levočský materiál sa všetok použil na výpočet desaťročných priemerných cien.

1560 o 14 až 17 %. V r. 1565 a v nasledujúcich predstavoval denár o 20 až 22 % nižšiu reálnu hodnotu ako v r. 1526/30. Koncom 16. a začiatkom 17. stor. možno v hodnotení toliara počtom denárov pozorovať v skúmaných lokalitách určitú nejednotnosť. K vyrovnaní prišlo začiatkom druhého desaťročia 17. stor., kedy sa hodnota denáru ustálila približne na 62,5 % reálnej hodnoty z r. 1526—30. Koncom 2. desaťročia 17. stor. možno pozorovať v reálnej hodnote denáru značný pokles. K podstatnému zníženiu prišlo v r. 1620 až 1623, kedy v Banskej Bystrici reálna hodnota denáru klesla až o 80 %. Menové pomery na Slovensku sa ustálili koncom 3. desaťročia 17. stor. Na východe sa reálna hodnota denáru ustálila na 43,4 % výšky z r. 1526—30. V Banskej Bystrici možno v r. 1627 až 1643 pozorovať pokles reálnej hodnoty denáru z 52 % na úroveň bežnú v Levoči. V Trnave sa na výške 52 % reálnej hodnoty z r. 1526—30 udržal denár do r. 1668. Približne do toho istého roku sa reálna hodnota denáru ani v Banskej Bystrici ani v Levoči nezmenila, udržala sa na výške 43,4 % z rokov 1526—30. Menová politika Leopolda I. našla na Slovensku odraz v poslednej tretine 17. stor. Ážio toliara ako reálnej mince sa zvyšuje z 10 % až na 33 % po r. 1694. V reálnej hodnote sa to odzrkadľuje takto: na juhozápadnom Slovensku má denár začiatkom 18. stor. 39,1 % svojej reálnej hodnoty z r. 1526—30, na strednom a východnom Slovensku 32,5 %.

Niemenej dôležité je poznať aj vývoj reálnej hodnoty drobných mincí vyjadrený vo váhe čistého zlata v gramoch. To nám pomáha a umožňuje porovnávať ekonomické javy minulosti a prítomnosti. Preto sme sledovali v uvedených lokalitách aj kurz uhorského dukátu. I pri porovnávaní vývoja reálnej hodnoty drobných mincí vo váhe čistého zlata vezmeme za základ 100 tú váhu zlata v gramoch, ktorú predstavovalo 100 uhorských denárov v r. 1526 a 1527. Od r. 1531 môžeme sledovať kurz dukátu takmer nepretržite. V r. 1531 je hodnota denáru v zlate zhruba o 6 % nižšia, v r. 1552—70 sa táto hodnota ustálila na 83,3 % výšky z r. 1526. Po r. 1573 možno pozorovať ďalší pokles, okrem Trnavy, kde sa kurz 150 den. zaznačuje ešte aj v r. 1582. Na úrovni 74—80 % hodnoty z r. 1526 sa denár udržal do konca 16. stor. Začiatkom 17. stor. sa zaznačuje rapidný pokles o 30 až 45 % vo vzťahu k r. 1526. V r. 1619 až 1622 klesla hodnota denáru vo váhe zlata až o 80 %. K ustáleniu kurzu dukátu

prišlo v r. 1523—25 a aj hodnotenie dukátu počtom denárov sa rozlišuje podľa lokalít. V r. 1644 sa kurz dukátu v Levoči a v Banskej Bystrici vyrovnal. Denár na strednom a východnom Slovensku predstavuje 34,7 % svojej hodnoty vo váhe zlata v porovnaní s hodnotou z r. 1526. V Trnave, i keď z obdobia 1625 až 1667 máme len 3 údaje o kurze dukátu, môžeme, vzhľadom na to, že vo všetkých troch prípadoch ide o rovnaký kurz a z analógie s kurzom toliara predpokladať, že denár v Trnave mal v tomto období 42 % svojej hodnoty vo váhe zlata v porovnaní s r. 1526. Okolo r. 1670 sa zaznačuje podobne ako v hodnote vo váhe striebra aj pokles reálnej hodnoty denáru vo váhe zlata. Kurz dukátu na juhozápadnom Slovensku vystúpil na 350 až 430 denárov, v Banskej Bystrici a v Levoči na 396 až 540 denárov, čo na juhozápadnom Slovensku značilo pokles reálnej hodnoty denáru vo váhe zlata na 29 %, na strednom a východnom Slovensku na 23 % a v r. 1711 na 24,5 %.

T. Wittman pokladá za podstatného činiteľa, ako sme už uviedli, pri raste cien prílev menejhodnotných mincí na Slovensko, najmä poľského pôvodu. Tento jeho predpoklad sme taktiež vzali do úvahy a venovali sme pozornosť aj výmenným pomerom uhorských a poľských mincí. V polovici 16. stor. sa v Bardejove pokladajú poľské mince vo vzťahu k uhorským za menejhodnotné. 100 denárov uhorských mincí sa zamieňa za 108 denárov poľských mincí. V r. 1569 majú poľské mince oniečo nižšiu reálnu hodnotu, 100 denárov poľských mincí sa zamieňa za 90 denárov uhorských mincí, tedy rozdiel v reálnej hodnote je 10 %. Tento výmenný pomer sa zachoval až do inflačného obdobia začiatkom 3. desaťročia 17. stor. Podľa nášho náhľadu rozdiel 8 až 10 % v reálnej hodnote poľských mincí vo vzťahu k uhorským minciam nemohol byť rozhodujúcim činiteľom pri raste cien. Nie inflácia, a ako archívne materiály dokazujú, nebolo to zníženie reálnej hodnoty zvlášť veľké, ale iné dôvody museli byť základnou príčinou rastu cien v tomto období. I na našom území možno predpokladať pôsobenie tých istých činiteľov ako v iných krajinách, zníženie ceny striebra vo vzťahu k cenám iných tovarov a prílev drahých kovov. Tu poukazujeme na prácu prof. E. Nohejlovej-Prátovej „Košický poklad“,³ ktorá dokazuje

---

³ Nohejlová-Prátová Em., Košický poklad. Nález zlatých mincí 15.—17. stol. v Košicích r. 1935, Sborník Nár. musea v Praze, III, A, Praha 1948.

existenciu a obeh drahých kovov americkej proveniencie na našom území v pagamentnej podobe.

V poinflačnom období sa na strednom a východnom Slovensku v počtovníctve zaužívalo počítanie v nominálnej hodnote menej-hodnotných mincí. Tieto menejhodnotné mince sa už nepokladajú za cudzie a v týchto oblastiach sa iné mince ako platobný prostriedok pravdepodobne ani nepoužívali.

Numizmatickú problematiku nemožno riešiť oddelene od iných javov. Je úzko spjatá s ekonomickým, sociálnym a politickým dianím svojho obdobia. Bolo by veľmi potrebné venovať sa najmä výskumu hodpodárenia a obchodu s drahými kovmi na našom území.

Vývoj cien v 16. a 17. storočí. Ako sme už uviedli, vo výskume dejín cien a miezd na Slovensku sme len na začiatku. O vývoji cien v Trnave v r. 1532 až 1711 a v Banskej Bystrici v r. 1521 až 1711 môžeme podať len predbežnú informáciu. Výpočty priemerných ročných cien niektorých druhov tovarov sme zatiaľ urobili približne pre každý desiaty rok (v Trnave pre 16. stor. približne pre každý piaty rok). Metóda sond je podľa nášho náhľadu nedostačujúca, je totiž otázne, či sme nevybrali práve väčšinu atypických rokov. Veríme však, že do určitej miery dá sa aj sondami zachytiť cenový a mzdový vývoj. Týka sa to najmä miezd, ktoré v svojom vývoji nezaznačujú krátkodobé väčšie výkyvy. Čo sa týka oblasti východného Slovenska, tu o vývoji cien a miezd možno hovoriť určitejšie. V Bardejove, v Kežmarku a v Levoči budeme sledovať vývoj cien v ich desaťročných priemeroch. V Bardejove v r. 1521 až 1698, v Kežmarku v r. 1521 až 1580 a v Levoči v r. 1580 až 1711. Mestské počtové knihy Levoče, z ktorých sme údaje čerpali, pre druhú polovicu 17. stor. a pre začiatok 18. stor. sú vzhľadom na predchádzajúce obdobie na údaje o cenách a mzdách nepomerne chudobnejšie. Preto pre toto obdobie sme urobili výskum aj v iných materiáloch účtovného charakteru v mestskom archíve, no žiaľ, nestačili sme ich doteraz ešte spracovať. Tieto početnejšie údaje môžu do určitej miery skorigovať naše doterajšie poznatky.

Výšku ceny vo všetkých skúmaných lokalitách udávame vo váhe čistého zlata v gramoch, a to nie v absolútnych číslach, ale len v pomere k cenám v prvej polovici 16. stor. Tento spôsob vzhľadom na charakter a poslanie tejto štúdie javí sa nám ako ekonomicky najvýhodnejší.

Vývoj cien v Trnave. V archíve mesta Trnavy sa pre 16. a 17. stor. zachovala rada počtových kníh počnúc rokom 1532. Žiaľ, veľká medzerovitosť v prvej polovici 16. stor. umožňuje nám sledovať vývoj cien väčšiny druhov tovarov až od r. 1552. Pre 16. stor. sme urobili výpočet priemerných cien približne pre každý piaty rok, pre 17. stor. približne pre každý desiaty rok. Z 18. stor. sme vzali do úvahy roky 1710 a 1711.

Z poľnohospodárskych produktov rastlinného pôvodu budeme tu sledovať vývoj ceny jednej trnavskej merice⁴ pšenice, jačmeňa a ovsu.

Vývoj ceny pšenice prebiehal takto: v druhej polovici 16. stor. v porovnaní s cenou z prvej polovice sa cena zvýšila zhruba o 100 %, v r. 1590 až 1600 až o 650 %. Toto neúmerné zvýšenie bolo len prechodného rázu, pretože v r. 1610 je cena pšenice v porovnaní s cenou z prvej polovice 16. stor. len o 70 % vyššia. V r. 1620 až 1650 sa udržiava približne na dvaaplnásobku. V druhej polovici 17. stor. možno i pri značných výkyvoch pozorovať určitý pokles, v r. 1682 je o 20 % nižšia a v r. 1700 o 130 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor.

Cena jednej trnavskej merice jačmeňa má v hlavných rysoch podobný vývoj ako cena pšenice. V druhej polovici 16. stor. bol však jej rast prudší, zvýšila sa približne o 300 % v porovnaní s cenou z prvej polovice 16. stor. V r. 1600 vystúpila až na desaťnásobok. V r. 1610 je vyššia len o 170 %, v r. 1620 už o 450 % ako v prvej polovici 16. stor. V 17. stor. možno pri cene jačmeňa pozorovať značné nepravidelnosti. Najvyššiu úroveň dosiahla ešte v r. 1630, 1700 a 1710, kedy presahovala trojnásobok ceny v prvej polovici 16. stor.

Cena jednej trnavskej merice ovsu nezaznačuje tak veľký rast. V druhej polovici 16. stor. sa vzhľadom k priemernej cene z prvej polovice tohto storočia zvýšila o 20 až 90 %. V r. 1600 vystúpila na

---

⁴ Trnavská merica mala obsah 31,265 l. (Ledererová E., Régi magyar űrmérték, Századok 1923–1924). Bola čo do obsahu polovicou bratislavskej merice. Podľa zistenia A. Húščavu (Príspevok k dejinám vývinu mierna Slovensku, Historické štúdie I., 1955, 203) bratislavská merica mala do r. 1548 54,62 l, prípadne 54,30 l, najneskoršie v r. 1551 sa jej obsah zmenil na 62,392 l, resp. 61,4981 l a najneskoršie v r. 1592 zaviedla sa pôvodná 54,62-litrová merica. Je otázne, či sa aj obsah trnavskej merice nemenil v zhode so zmenou obsahu bratislavskej merice.

pätnásobok. V r. 1610 možno pozorovať pokles, v r. 1620 a 1630 je približne o 180 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. V r. 1659 a 1674 je vyššia len o 23 až 44 %. Koncom 17. stor. možno pozorovať zvýšenie približne na úroveň z r. 1620 a 1630.

Z poľnohospodárskych produktov živočíšného pôvodu sa zmienime o vývoji ceny hovädzieho mäsa a surového loja.

Pri cene 1 funta⁵ hovädzieho mäsa možno v druhej polovici 16. stor. pozorovať zvýšenie približne na dvaaplnásobok. V 17. stor. sa však cena hovädzieho mäsa postupne znižovala, v r. 1620 až 1710 je sotva o 10 až 25 % vyššia ako cena v prvej polovici 16. stor. Výnimku v tomto tvorí rok 1690, kedy je cena hovädzieho mäsa o 50 % vyššia.

Cena 1 funta surového loja sa taktiež v druhej polovici 16. stor. zvyšovala a v r. 1600 dosiahla až triaplnásobok. V r. 1610 klesla o 150 % a v ostatných skúmaných rokoch 17. stor. málo prevyšovala cenu z polovice 16. stor. V r. 1710 sa zvýšila na dvojnásobok.

Z potravín sa ešte zmienime o vývoji ceny soli.⁶ V druhej polovici 16. stor. je cena soli stabilná. Možno pozorovať maximálne zvýšenie o 8 %. V r. 1610 je už vyššia o 64 %. V 17. stor. zaznačuje cena soli značné výkyvy, a to v rozpätí plus 35 až 134 % nad úrovňou ceny z prvej polovice 16. stor.

Vývoj ceny 1 okovu⁷ piva vykazuje v pomere k cenám obilnín veľkú pravidelnosť. Pohybuje sa v rozpätí mínus 18 plus 37 % v porovnaní s cenou z prvej polovice 16. stor. Výnimku tvorí rok 1620, kedy je cena piva o 76 % vyššia.

Všeobecne možno o vývoji cien potravín v Trnave povedať nasledovné:

Pri cenách obilnín možno v druhej polovici 16. stor. pozorovať značné zvýšenie. Neúmerne vysoké ceny z prelomu 16. a 17. stor.

---

⁵ V Trnave sa ako váhová jednotka používal viedenský funt (0,56 kg) a jeho stonásobok centnár.

⁶ V 16. stor. a začiatkom 17. stor. sa soľ v Trnave predáva po súdkoch. Ide tu o soľ dovážanú z alpských krajín, a preto predpokladáme, že jeden súdok váži 12,5 funta (Pribram, A. F.: *Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich I*, Wien 1938, 127). V 17. stor., kedy sa do Trnavy dovážala soľ až z Poľska, sa používa ako meradlo hoľba a funt, pričom sa 2 funty rovnali 1 hoľbe. Všetky tieto miery sme redukovali pri výpočte priemerných cien len na funt, neberúc pritom do ohľadu pôvod soli.

⁷ Miera na tekutiny. 1 okov sa rovnal 54,30 litrom, mal 32 pínt alebo 64 hoľieb (Ledererová, E., l. c., 322).

mali len prechodný charakter. V r. 1610 možno pozorovať značný pokles, ale i tak sa v priebehu 17. stor. pomerne vysoké ceny obilnín udržujú.

Pri výrobkoch živočíšneho pôvodu sa ceny v druhej polovici 16. stor. značne zvýšili, i keď nie v takej miere ako ceny výrobkov rastlinného pôvodu. V 17. stor. v priemere ich ceny neprevyšujú príliš úroveň z prvej polovice 16. stor.

Pri cene soli prišlo k pozoruhodnejšiemu zvýšeniu až v 17. stor. a cena piva má dosť pravidelný vývoj.

Spomedzi stavebných materiálov budeme sledovať vývoj cien šindľov, malých lát, murivových tehál a vápna.

Cena 1000 kusov šindľov neoznačenej veľkosti a kvality má takmer po celé 16. stor. dosť pravidelný vývoj. V r. 1600 až 1620 je vyššia približne o 65 až 90 % v porovnaní s cenou z prvej polovice 16. stor. V posledných dvoch tretinách 17. stor. sa ich cena znížila približne na úroveň z druhej polovice 16. stor.

Malé laty v priebehu 16. stor. postupne zdražujú, v r. 1600 je ich cena o 150 % vyššia, v r. 1610 o 100 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. V 17. stor. sa ich cena udržiava pod úrovňou z r. 1610, v r. 1710 sa vyrovnala cena z r. 1600.

Cena 1000 kusov murivových tehál sa vyznačuje veľkou pravidelnosťou. V porovnaní s cenou z polovice 16. stor. možno pozvať zvýšenie maximálne o 25 % a zníženie o 26 %.

Pri cene 1 fúry vápna možno pozorovať značné výkyvy. K zvýšeniu na trojnásobok prišlo už v r. 1581. Potom sa cena vápna znížila a do r. 1630 nedosiahla ani dvojnásobok. V polovici 17. stor. presahuje až o 150 % cenu z polovice 15. stor. V poslednej tretine 17. stor. prevyšuje najviac o 54 % túto úroveň a začiatkom 18. stor. klesá pod úroveň z polovice 16. stor.

Cena jednej fúry palivového dreva sa taktiež vyznačuje veľkou labilitou. V druhej polovici 16. stor. sa značne zvyšuje a v r. 1600 je až o 300 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. V 17. stor. a začiatkom 18. stor. možno pozorovať výkyvy v rozpätí plus 90 mínus 26 % v porovnaní s cenou z prvej polovice 16. stor.

Cena 1000 kusov kolov k viničom dosiahla po postupnom raste maximálne zvýšenie o 72 % v r. 1600 v porovnaní s cenou z polovice 16. stor. V 17. stor. možno pozorovať pokles, pohybuje sa pod úrovňou ceny z polovice 16. stor., v r. 1700 ju však prevýšila o 22 %.

Z textilných výrobkov budeme sledovať vývoj ceny 1 lakťa⁸ vrecoviny. Pri cene tohto artiklu možno pozorovať najvyššie zvýšenie o 16 % v porovnaní s cenou z prvej polovice 16. stor. V 17. stor. sa cena vrecoviny postupne znižuje, a to až o 60 % v r. 1700.

Cena jedného páru mužských číziem určených pre služobníctvo sa v druhej polovici 16. stor. zvýšila najviac o 50 %. V 17. stor. možno i pri tomto výrobku pozorovať postupné znižovanie ceny, a to približne o jednu tretinu v porovnaní s cenou z prvej polovice 16. stor.

Nakoniec sa ešte zmienime o vývoji cien importovaných výrobkov: papiera a železa.

Cena jednej knihy papiera neoznačenej kvality len v r. 1600 prevyšila o 17 % cenu z prvej polovice 16. stor. Vo všetkých ostatných skúmaných rokoch je nižšia.

Jeden funt železa sa naproti tomu v druhej polovici 16. stor. postupne zdražuje, a v r. 1600 je jeho cena o 70 % vyššia. V 17. stor. nedosiahla úroveň z r. 1600, je o 30 až 50 % nižšia. V r. 1710 prevyšuje o 20 % cenu z r. 1600.

Pri porovnaní vývoja cien remeselníckych a poľnohospodárskych výrobkov v Trnave je pozoruhodná značná rozdielnosť. Ceny remeselníckych výrobkov, až na niektoré výnimky, značne zaostávajú za rastom cien poľnohospodárskych výrobkov v druhej polovici 16. stor. V 17. stor., v období vysokých cien potravín a značných nepravidelností vo vývoji cien potravín, zaznačujú remeselnícke výrobky vo svojom vývoji omnoho menšie výkyvy, badať pri nich tendenciu k poklesu, vo väčšine prípadov sa len málo udržali nad úrovňou z polovice 16. stor., ba vo viacerých prípadoch klesli aj pod túto úroveň.

Vývoj cien v Banskej Bystrici. Pre výpočet priemerných cien v tomto meste použili sme zo zachovaných počtových kníh mesta tieto ročníky: 1520—26, 1530, 1540—41, 1550, 1552, 1560—61, 1570—71, 1580—81, 1590—91, 1600—01, 1610—11, 1620—1622, 1630—31,

---

⁸ 1 lakeť—0,773 m. Používanie tejto viedenskej miery máme dosvedčené aj v Levoči a predpokladáme, že sa používala vo všetkých skúmaných lokalitách. Nie je vyriešená otázka, či na východe sa viedenský lakeť používal pri importovaných textíliách a aj pri textilných výrobkoch domáceho pôvodu, a či sa textilné výrobky domáceho pôvodu nemerali tzv. singom (ulna parva, malý lakeť), ktorý mal menšiu dĺžku ako viedenský lakeť.

1640—41, 1650—51, 1660—61, 1670—71, 1680—81, 1690—91, 1700 až 1701, 1710—11.⁹

Z poľnohospodárskych produktov rastlinného pôvodu sme sa venovali sledovaniu vývoja cien pšenice a ovsu.

Pri cene jednej štvrtky¹⁰ pšenice možno v druhej polovici 16. stor. pozorovať zvýšenie o 30 až 50 %, v r. 1600 až o 130 %. V r. 1610 sa zaznačuje pokles pod úroveň z prvej polovice 16. stor. Po r. 1620 sa cena pšenice opäť zvyšuje, pohybuje sa najviac 50—60 % nad úrovňou z prvej polovice 16. stor., v niektorých prípadoch je však ešte nižšia.

Cena jednej štvrtky ovsu sa v druhej polovici 16. stor. taktiež zvyšuje, v r. 1580 prevýšila o 100 % úroveň z prvej polovice 16. stor. Začiatkom 17. stor. i pri cene ovsu sa pozoruje pokles, no v r. 1630 sa strojnásobila. Po r. 1640 možno pozorovať pokojnejší vývoj, cena ovsu prevýšila maximálne o 80 % úroveň z prvej polovice 16. stor.

Z poľnohospodárskych produktov živočíšneho pôvodu budeme sledovať vývoj ceny 1 kusa kapra a 1 funta¹¹ surového loja.

Cena kaprov sa v druhej polovici 16. stor. zvýšila až o 130 % v r. 1580, v r. 1600 je vyššia o 100 %. V prvej tretine 17. stor. možno pozorovať prudký pokles ceny, v r. 1610 je len o 8 % vyššia a v r. 1630 o 6 % nižšia ako v prvej polovici 16. stor. Po r. 1640 sa pozoruje zvýšenie, úroveň z r. 1600 sa však nedosiahla, je o 20 až 70 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor.

Cena 1 funta surového loja sa v druhej polovici 16. stor. postupne zvyšovala, v r. 1601 a 1610 je o 75 až 80 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. Po r. 1630 sa udržuje málo nad úrovňou ceny z prvej polovice 16. stor., v r. 1690 a 1700 je však približne o 40 % vyššia.

⁹ Tu, ako aj pri výpočte priemerných ročných cien v Trnave, sa postupovalo takto: ak sa údaj o cene daného druhu tovaru nevyskytol v skúmanej počtovej knihe, tak sme použili údaj najbližšieho ročníka.

¹⁰ O veľkosti tejto dutej miery na sypaniny sotva možno niečo určitého hovoriť. Záznam zo stredoslovenskej banskej oblasti z 5. augusta 1726, v ktorom sa určuje obsah dutej miery kila, hovorí, že 5 štvrtiek sa rovná 6 kila mínus $4\frac{1}{2}$ žajdla, pričom stará štvrtka bola o $13\frac{1}{2}$ žajdla väčšia ako terajšia kila, ktorá má veľkosť $72\frac{3}{4}$ žajdla. (Štátny slovenský ústredný archív v Banskej Štiavnici, HKG, dominalia, fasc. 4, no 144). Jeden žajdl sa rovná $\frac{1}{2}$ uhorskej hoľby, teda 0,417 litra (Ledererová, E., l. c., 312: jedna uhorská hoľba sa rovná 0,8338 l), jedna štvrtka by sa podľa toho rovnala 36,17 l.

¹¹ Jeden funt sa rovná $\frac{1}{120}$ uhorského centnára (58,92906, príp. 58,86445 kg). Uhorský centnár a funt sa používali vo východoslovenských a stredoslovenských skúmaných lokalitách.

O vývoji cien poľnohospodárskych produktov v Banskej Bystrici možno všeobecne povedať, že i tu badať podobnú tendenciu ako v Trnave, tj. zvyšovanie v druhej polovici 16. stor., no nie v takej miere a ani v 17. stor. sa bystrické ceny nevyrovnali trnavským.

Z nápojov sa zmienime o vývoji ceny jedného žajdlu¹² vína. Pri tomto tovare možno v priebehu 16. stor. pozorovať zvýšenie o 30 až 40 %, po poklese začiatkom 17. stor. prišlo v r. 1620 k zvýšeniu približne na dvojnásobok ceny z prvej polovice 16. stor. a po r. 1630 sa cena vína udržiava málo nad úrovňou ceny z prvej polovice 16. stor., maximálne o 30 %.

Ceny niektorých druhov stavebných materiálov v Banskej Bystrici mali tento vývoj:

Jeden kus tenkej dosky sa v druhej polovici 16. stor. zdražil o 20 až 54 %. V 17. stor. zvyšovanie ceny pokračovalo, a to až o 80 %.

Naproti tomu pri cene 1000 kusov šindľov možno v druhej polovici 16. stor. a v priebehu 17. stor. pozorovať postupný pokles o 5 až 50 %.

Podobnú vývojovú tendenciu má aj cena 1000 kusov murivových tehál. V druhej polovici 16. stor. sa ich cena postupne znižuje, začiatkom 17. stor. možno pozorovať nepatrné zvýšenie. V posledných dvoch tretinách 17. stor. a začiatkom 18. stor. opäť prichádza k poklesu ceny, a to až o 30 % v porovnaní s úrovňou z prvej polovice 16. stor.

Iný vývoj sa pozoruje pri cene jednej fúry vápna. V druhej polovici 16. stor. sa postupne zvyšuje, a to až o 60 %, v r. 1620 až o 90 %. Po r. 1630 prichádza k poklesu, cena vápna je o 32 až 50 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor., okrem r. 1680, kedy je len o 10 % vyššia.

Z iných remeselníckych výrobkov budeme sledovať vývoj ceny 1 lakťa vrecoviny, 1 centnára železa, 1000 kusov šindľových a 1000 kusov latových klinec.

Cena vrecoviny sa v priebehu druhej polovice 16. stor. postupne zvyšovala až do r. 1580, keby je o 75 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. V r. 1590 a v nasledujúcich prichádza k poklesu, no v r. 1620 opäť dosiahla úroveň z r. 1580. Po r. 1630 prichádza k ply-

---

¹² Jedna budínska hoľba na víno má obsah 0,8484 l. Používala sa v severnom a západnom Uhorsku (Ledererová, E., l. c., 307). Jeden žajdl sa rovná 0,4242 l.

nulému znižovaniu ceny a v r. 1710 je cena vrecoviny o 20 % nižšia ako v prvej polovici 16. stor.

Jeden centnár železa v druhej polovici 16. stor. združuje a začiatkom 17. stor. je jeho cena o 150 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. Po r. 1640 prichádza k nie veľkému zníženiu ceny, až do konca 17. stor. sa udržuje približne na dvojnásobku z prvej polovice 16. stor.

Cena šindľových klinecov zaznačuje v druhej polovici 16. stor. maximálne zvýšenie o 50 %. Po r. 1630 sa začína postupne znižovať a v r. 1710 je o 10 % nižšia ako v prvej polovici 16. stor.

Latové klince zaznačili v druhej polovici 16. stor. len nepatrné zvýšenie svojej ceny a po celé 17. stor. sa ich cena udržuje pod úrovňou z prvej polovice 16. stor.

Vo vývoji cien remeselníckych výrobkov v Banskej Bystrici možno pri väčšine artiklov pozorovať podobné tendencie ako v Trnave, tj. nie prílišné zvýšenie ceny v druhej polovici 16. stor. a začiatkom 17. stor. a v 17. stor. plynulé znižovanie ceny, aj pod úroveň z prvej polovice 16. stor.

Vývoj cien na východnom Slovensku. Určitejšie môžeme hovoriť o vývoji cien vo východoslovenských lokalitách: v Bardejove, v Kežmarku a v Levoči. Tu budeme pre 21 druhov tovarov sledovať vývoj cien v ich desaťročných priemeroch, taktiež v reálnej hodnote vo váhe čistého zlata v gramoch. V Bardejove budeme sledovať vývoj cien v oboch storočiach. Na Spiši, vzhľadom na to, že súvislá rada levočských počtových kníh začína až rokom 1580, čerpáme údaje pre staršie obdobie z kežmarských materiálov. Predpokladáme totiž, že pôsobenie miestnych činiteľov, ktoré by mohli vývoj cien v podstatnejšej miere ovplyvniť, nemôže byť vzhľadom na geografickú blízkosť oboch miest príliš rozdielne.

Z poľnohospodárskych výrobkov rastlinného pôvodu pozorujeme vývoj cien pšenice, raži a ovsu.

Jeden košický gbel¹³ pšenice v Bardejove nezaznačil v svojej cene až do 8. desaťročia 16. stor. väčšie výkyvy. Prišlo k maximálnemu

---

¹³ Podľa Ledererovej, E., l. c., 143, košický gbel sa rovnal 2 $\frac{1}{2}$ trnavskej merice, tj. mal obsah 83 litrov, od konca 17. stor. mal obsah 125,06 l. Ak toto zväčšenie obsahu vezmeme do úvahy (tj. takmer o 50 %), tak koncom 17. stor. sotva možno v Bardejove hovoriť o tom, že ceny obilnín sú tu vyššie ako v prvej polovici 16. stor.

zvýšeníu o 44 % v pomere k cene z r. 1521—30. V 9. desaťročí 17. stor. je cena pšenice už o 80 % vyššia a v prvom desaťročí 17. stor. až o 165 %. V 2. a 3. desaťročí 17. stor. sa cena prechodne znížila, v nasledujúcich desaťročiach prišlo opäť k zvýšeniu, a to v r. 1661—70 až o 215 % v pomere k r. 1521—30.

Jeden spišský gbel¹⁴ pšenice aj na Spiši od desaťročia 1541—50 postupne zdražoval a v 1. desaťročí 17. stor. bola cena pšenice až o 240 % vyššia. V 2. desaťročí 17. stor. prišlo k zníženiu až o 145 % a v 3. a 4. desaťročí k zvýšeniu o 195—230 %. Od 5. desaťročia 17. stor. sa udržuje približne na dvojnásobku ceny z 1. polovice 16. stor. Začiatkom 18. stor. je cena pšenice v Levoči len o 75 % vyššia ako v 1. polovici 16. stor.

Cena 1 košického gbelu raži v Bardejove v 2. polovici 16. stor. taktiež zaznačuje postupný rast a začiatkom 17. stor. dosahuje až trojnásobok ceny z prvej polovice 16. stor. V ďalších desaťročiach 17. stor. prichádza k zníženiu zhruba o 50 %, v druhej polovici 17. stor. cena raži prevýšila úroveň z 1. desaťročia. V poslednom desaťročí 17. stor. je cena raži len o 50 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor.

Tak isto aj na Spiši je druhá polovica 16. stor. obdobím rastu ceny raži. Koncom 16. a začiatkom 17. stor. je cena raži o 145—150 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. Po prechodnom znížení v 2. desaťročí 17. stor. prichádza k zvýšeniu približne na úroveň z 1. desaťročia. Koncom 17. a začiatkom 18. stor. sa cena raži znížila, je o 50—70 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor.

Nie príliš odchylný cenový vývoj má aj ovos, v Bardejove v košických gbeloch, na Spiši, v spišských gbeloch. Po postupnom raste v druhej polovici 16. stor. sa cena ovsa v Bardejove zvýšila začiatkom 17. stor. o 240 %, na Spiši približne o 150 %. Po prechodnom poklese v 2. desaťročí 17. stor. sa cena ovsa opäť zvýšila a približne do r. 1680 sa udržuje zhruba na dvojnásobku ceny z prvej polovice 16. stor. Po r. 1680 aj pri ovse možno pozorovať pokles ceny.

Poľnohospodárske produkty živočíšneho pôvodu majú na východnom Slovensku v hlavných obrysoch tento cenový vývoj:

---

¹⁴ Obsah spišského gbelu sa udáva na 45 až 48 litrov. Rovnal sa polovici košického gbelu (Ledererová, E., l. c., 143). Je otázne, či sa aj obsah spišského gbelu koncom 17. stor. nezáväčšil v súhlase s košickým gbelom.

Cena 1 pôltu¹⁵ slaniny sa v Bardejove v druhej polovici 16. stor. zvýšila až o 150 % a začiatkom 17. stor. v porovnaní s cenou z r. 1521—30 až o 250 %. V 4. desaťročí 17. stor. sa pozoruje pokles ceny o 20 % v porovnaní s cenou zo začiatku 17. stor. a približne na tejto výške sa udržala do sedemdesiatich rokov a potom zaznačila nápadný pokles na výšku z prvej polovice 16. stor.

Cena 1 hoľby¹⁶ medu v Bardejove sa v druhej polovici 16. stor. taktiež zvyšovala, koncom tohto storočia je o 80 % vyššia, začiatkom 17. stor. o 110 % vyššia a v 3. desaťročí 17. stor. o 140 % vyššia. Potom možno pozorovať postupný pokles ceny medu a po r. 1670 má med len o 10—15 % vyššiu cenu ako v prvej polovici 16. stor.

Jeden funt hovädzieho mäsa v Levoči sa v prvom desaťročí 17. stor. zdražil o 70 %. V nasledujúcich desaťročiach 17. stor. možno pozorovať postupný pokles ceny.

Tak isto aj 1 funt surového loja v Levoči zaznačil najvyššiu svoju cenu na začiatku 17. stor.

Z výrobkov živočíšneho pôvodu pokladáme za potrebné zmieniť sa ešte o vývoji cien živých hospodárskych zvierat.

Cena 1 kusa bravu v Bardejove sa v druhej polovici 16. stor. zvýšila o 100 %. Približne na tejto výške sa okrem 3. desaťročia 17. stor. udržala do r. 1670. Potom sa pozoruje prudký pokles a koncom 17. stor. je cena bravu až o 20 % nižšia ako v prvej polovici 16. stor.

Cena 1 kusa ovce v Bardejove i v Levoči taktiež zaznačuje v druhej polovici 16. stor. postupný rast, koncom 16. a začiatkom 17. stor. sa zvýšila na dvojnásobok až dvaaplnásobok. V priebehu 17. stor. i pri tomto tovare prišlo k poklesu ceny podobne ako pri bravu.

Cena 1 kusa teľaťa v Levoči sa na začiatku 17. stor. zdvojnásobila a v priebehu 17. stor. možno badať tendenciu k poklesu a koncom 17. stor. je cena teľaťa v Levoči o 25 % nižšia ako v desaťročí 1581—90.

Z nápojov budeme sledovať vývoj ceny vína a piva.

---

¹⁵ Tu treba pamätať na to, že váha pôltu slaniny nie je vždy rovnaká, závisí od veľkosti zabitého kusa. Váha pôltu slaniny v Bardejove máme udanú v r. 1660 ako 16,5 funta a v r. 1661 ako 20 funtov. Teda rozdiel zhruba 15 %. Táto rozdielnosť vo váhe sa do veľkej miery paralyzuje tým, že sa udáva cena v desaťročných priemeroch.

¹⁶ Pozri pozn. 10.

Jedna hoľba¹⁷ tokajského vína v Bardejove i v Levoči zaznačuje v druhej polovici 16. stor. postupné zdražovanie, i keď nie v takej miere ako iné rastlinné výrobky. Koncom 16. stor. sa cena vína zvýšila o 80 až 100 %. V 17. stor. možno pri cene vína pozorovať značné nepravidelnosti, výšku z konca 16. a začiatku 17. stor. však nedosiahla.

Cena 1 osminy pšeničného piva v Bardejove zaznačila po dosť pravidelnom raste v druhej polovici 16. stor. maximálne zvýšenie o 60 % koncom tohto storočia. Začiatkom 17. stor. možno pozorovať zníženie ceny piva, v 4. desaťročí 17. stor. sa však cena piva zvýšila približne na úroveň z konca 16. stor. a na tejto výške sa v nasledujúcich desaťročiach aj udržala.

Dosť rozdielny vývoj možno pozorovať pri cene 1 hoľby piva v Levoči. Tu sa v r. 1581 až 1600 zvýšila cena piva až o 120 %. V 17. stor. možno však pozorovať plynulý pokles ceny a začiatkom 18. stor. je cena piva približne na tej istej úrovni ako v desaťročí 1581—90.

Stavebné materiály mali v spišskej oblasti tento cenový vývoj:

Cena 1000 kusov murivových tehál v Levoči nezaznačuje v r. 1581 až 1710 väčšie výkyvy. Najvyššiu úroveň dosiahla v 5. desaťročí 17. stor. (7%-né zvýšenie v porovnaní s desaťročím 1581 až 1590) a najnižšiu v 3. desaťročí (31%-né zníženie).

Cena 1000 kusov šindľov na Spiši po postupnom raste v 2. polovici 16. stor. dosiahla najvyššiu úroveň začiatkom 17. stor., kedy je o 45 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. V priebehu 17. stor. sa ich cena udržuje málo nad úrovňou z prvej polovice 16. stor.

Cena 1000 kusov šindľových klinecív na Spiši zaznačuje trvalú tendenciu k poklesu a začiatkom 18. stor. je približne o 40 % nižšia ako v polovici 16. stor.

Textilné výrobky domáceho pôvodu mali tento cenový vývoj:

Jeden ľakeť vrecoviny zaznačuje len nepatrné zmeny svojej ceny. začiatkom 17. stor. je táto cena o 15 % vyššia a začiatkom 18. stor. o 15 % nižšia.

Rozdielny cenový vývoj než vrecovina na Spiši malo hrubé spišské súkno určené na oblečenie služobníctva. Cena hrubého súkna po postupnom zvyšovaní vzrástla začiatkom 17. stor. až o 100 %,

¹⁷ Pozri pozn. 12.

v 3. desaťročí 17. stor. ešte o ďalších 30 %. Potom až do konca storočia sa udržalo približne na polovici svojej ceny z 3. desaťročia.

Výrovy z kože mali v Bardejove tento cenový vývoj:

Pri mužských čizmách možno koncom 16. stor. pozorovať zvýšenie až o 165 % v porovnaní s cenou z 3. desaťročia. Začiatkom 17. stor. sa cena čižiem znížila a po r. 1631 je ich cena o 65 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor. Koncom 17. stor. majú o 40 % vyššiu cenu ako pred r. 1550.

Pri cene 1 páru mužských topánok možno pozorovať pokojnejší vývoj. Začiatkom 17. stor. sa zdražil len o 40 % v porovnaní s cenou z prvej polovice 16. stor. Približne na tejto výške sa ich cena udržala po celé 17. stor.

Jeden funt tyčového železa na Spiši má v sedemdesiatich rokoch 16. stor. o 50 % vyššiu cenu ako v r. 1541. Potom prišlo k poklesu o 20 až 40 %. I pri určitých výkyvoch nedosiahla cena železa v 17. stor. úrovne z r. 1570. Začiatkom 18. stor. je o 40 % vyššia ako v prvej polovici 16. stor.

Jedna kniha papiera neoznačenej kvality má v priebehu skúmaného obdobia takmer tú istú cenu. Začiatkom 17. stor. sa pozoruje nepatrné zvýšenie o 10 % a v 3. desaťročí 17. stor. o 8 %. Začiatkom 18. stor. je papier o 3 % lacnejší ako v prvej polovici 16. stor.

Stručne zhrnújúc naše doterajšie poznatky o vývoji cien na východnom Slovensku, možno povedať, že k zvýšeniu cien poľnohospodárskych produktov prišlo v druhej polovici 16. stor. Ceny týchto výrobkov dosiahli svoj vrchol na prelome 16. a 17. stor. V 17. stor., okrem druhého desaťročia, sa vysoké ceny poľnohospodárskych produktov udržiavajú približne do predposledného desaťročia. Potom prichádza k dosť výraznému poklesu cien týchto tovarov. Ceny poľnohospodárskych produktov živočíšneho pôvodu, ako aj ceny živých zvierat, nezvýšili sa v takej miere ako ceny rastlinných výrobkov. Naproti tomu remeselnícke výrobky, až na určité výnimky, zaznačujú v priebehu skúmaného obdobia len chabé zvýšenie cien, ba vo viacerých prípadoch možno pozorovať aj pokles ich cien.

Pri porovnávaní vývoja cien na východnom Slovensku s vývojom v Banskej Bystrici a v Trnave je nápadná podobnosť vo vývoji cien poľnohospodárskych produktov v hlavných obrysoch. Podobne

aj vo vývoji cien remeselníckych produktov sa medzi slovenskými oblasťami uplatňuje zhodná tendencia, tj. ich ceny sa vo veľkej väčšine prípadov len málo zvýšili a vo viacerých prípadoch prišlo aj k poklesu cien.

Ako všeobecné tendencie možno vo vývoji cien na Slovensku v 16. a 17. stor. pozorovať:

1. v druhej polovici 16. stor. a začiatkom 17. stor. značné zvýšenie cien poľnohospodárskych produktov rastlinného pôvodu. Najvyššie zvýšenie cien týchto tovarov možno pozorovať v Trnave. V Banskej Bystrici, vzhľadom na skúmané slovenské lokality, možno pozorovať pomerne menšie zvýšenie cien týchto výrobkov. Neúmerné vysoké ceny z prelomu 16. a 17. stor. mali len prechodný ráz, na začiatku 17. stor. možno pozorovať tendencie k poklesu, no približne od začiatku 3. desaťročia 17. stor. prišlo opäť k zvýšeniu cien poľnohospodárskych produktov rastlinného pôvodu, v priemere však nie v takej miere ako koncom 16. stor. V druhej polovici 17. storočia možno pri cenách rastlinných výrobkov i pri značných výkyvoch pozorovať tendenciu k poklesu.

2. pri cenách poľnohospodárskych výrobkov živočíšneho pôvodu, ako aj pri cenách živých zvierat možno taktiež v druhej polovici 16. stor. pozorovať dosť rapidný rast, i keď nie v takej miere ako cien rastlinných výrobkov. Ceny týchto výrobkov zaznačujú v priebehu 17. stor. pomerne pokojný vývoj, už na začiatku 17. stor. prišlo k poklesu a koncom 17. stor. vo viacerých prípadoch ani neprevýšili ceny z prvej polovice 16. stor.

3. pri cenách remeselníckych výrobkov rozličného druhu sa v druhej polovici 16. stor., až na určité výnimky, nepozoruje väčšie zvýšenie cien. Všeobecne možno povedať, že ich ceny v tomto období za rastom cien poľnohospodárskych produktov značne zaostali a najmä v 17. stor. je pri nich zjavná tendencia k poklesu a ich ceny v mnohých prípadoch poklesli aj pod úroveň z prvej polovice 16. stor.

Teda aj na Slovensku, a najmä v jeho juhozápadnej a východnej časti, možno vo vývoji cien pozorovať podobné tendencie ako v susedných krajinách: v Rakúsku a v Poľsku.¹⁸

¹⁸ Porovnaj: Pribram, A. F., *Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich*, Bd. I., Wien 1938; Hoszowski, S., *Rewolucja cen w Polsce w XVI–XVII wieku*, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 1960, 105–120.

Vývoj miezd. V tejto stati budeme skúmať vývoj miezd niektorých kategórií námedzne pracujúcich v tých istých lokalitách, ako sme sledovali vývoj cien. Vzhľadom na nedostatok údajov v materiáloch nie je nám možné sledovať vývoj miezd v Bardejove.

Najprv budeme sledovať vývoj niektorých kategórií miezd na Spiši.

Mzda nádenníka vyjadrená vo váhe čistého zlata v gramoch poklesla tu v r. 1541—1590 o 9 až 17 % v porovnaní s desaťročím 1531—40. V poslednom desaťročí 16. stor. zaznačuje táto denná mzda zvýšenie o 8 % a začiatkom 17. stor. o ďalších 9 % v porovnaní s reálnou hodnotou z prvej polovice 16. stor. V ostatných desaťročiach 17. stor. vystúpila táto mzda nad úroveň z r. 1531—40 len v desaťročí 1661—70, ináč bola o 6 až 25 % nižšia.

Denná mzda tesárskeho tovaryša na Spiši mala tento vývoj: V porovnaní s desaťročím 1531—40 poklesla jej reálna hodnota v r. 1541—70 o 3 až 10 %. Po r. 1571 sa táto mzda zvyšuje o 16 %, na zlome 16. a 17. stor. o 22 až 25 %. V r. 1611—20 je len o 11 % vyššia ako v desaťročí 1531—40. Po roku 1621 sa zaznačuje postupný pokles v reálnej hodnote a na začiatku 18. storočia predstavuje sotva 70 % svojej reálnej hodnoty z desaťročia 1531—1540.

Denná mzda murárskeho tovaryša na Spiši taktiež zaznačuje v r. 1541—80 pokles svojej reálnej hodnoty o 6 až 14 %. V r. 1581 až 1590 sa zvýšila o 3 %, v r. 1591—1620 o 25 až 28 %. V r. 1621 až 1690 sa udržuje približne na úrovni z desaťročia 1531—40, okrem rokov 1651—60, kedy je o 15 % vyššia.

Úkolové mzdy v Levoči mali tento vývoj:

Mzda nekvalifikovaného robotníka za zloženie jednej fúry paliového dreva zaznačuje postupné trvalé znižovanie svojej reálnej hodnoty až do desaťročia 1651—60, kedy predstavuje len 45 % hodnoty z r. 1581—90. V nasledujúcom desaťročí sa zvýšila o 12 % a po r. 1671 je o 30 % nižšia ako v deviatom desaťročí 16. stor.

Mzda kvalifikovanej sily, kominára, za vyčistenie jedného komína zaznačuje trvalý pokles svojej reálnej hodnoty až do r. 1641—50, kedy predstavuje 55 % svojej hodnoty v porovnaní s úrovňou z r. 1581 až 1590. V nasledujúcom desaťročí sa zvýšila o 33 % a v r. 1681 až 1690 klesla na $\frac{3}{4}$ svojej reálnej hodnoty z r. 1581—90.

V Banskej Bystrici mali časové mzdy niektorých kategórií tento vývoj:

Výška týždennej mzdy mestského tesára vyjadrená vo váhe zlata sa v druhej polovici 16. stor. málo udržala nad úrovňou z prvej polovice, maximálne o 19 %, okrem rokov 1550 až 1560, kedy bola o 2 až 4 % nižšia. V 17. stor. zaznačuje tento druh mzdy trvalý postupný pokles a v r. 1710 dosahuje sotva 70 % výšky z prvej polovice 16. stor.

Týždenná mzda tesárskeho tovaryša vyjadrená vo váhe zlata prevýšila hodnotu z prvej polovice 16. stor. len v r. 1571, a to len o 2 %, ináč sa v priebehu druhej polovice 16. stor. udržovala pod touto úrovňou, a to v rozpätí mínus 3 až 16 %. V 17. stor. len v r. 1620 dosiahla 80 % svojej hodnoty z prvej polovice 16. stor., v ostatných rokoch tohto storočia sa pohybuje pod touto úrovňou a v r. 1710 dosahuje sotva $\frac{2}{3}$ hodnoty z prvej polovice 16. stor.

Týždenná mzda mestského povozníka mala naproti tomu až do r. 1620 priaznivejší vývoj. V druhej polovici 16. stor. sa zvýšila o 20 až 36 % nad úroveň z r. 1550, v r. 1620 sa zvýšila až o 45 %. Po r. 1631 prichádza k poklesu, táto mzda sa pohybuje na výške mínus 8 až 27 % pod úrovňou z polovice 16. stor.

Týždenná mzda murárskeho majstra sa v druhej polovici 16. stor. zvýšila sotva o 10 až 17 %. V 17. stor. dosiahla výšku z polovice 16. stor. len v r. 1690, v ostatných skúmaných rokoch tohto storočia je približne o 10 % nižšia.

Týždenná mzda murárskeho tovaryša má takmer ten istý vývoj ako mzda majstra, v 17. stor. však zaznačuje oniečo menší pokles svojej reálnej hodnoty.

Výška dennej mzdy nádenníka sa v priebehu 16. stor. dlhý čas udržiavala na svojej nominálnej hodnote. Okolo r. 1580 sa malo nádenníkom pomôcť tým, že sa im zimná mzda platila v tej istej výške ako mzda v letnom období. V 16. stor. sa nádennícka mzda pohybuje v rozpätí mínus 2 až mínus 16 % pod úrovňou z r. 1521, pričom najnižšie mzdy možno pozorovať v r. 1560 a 1571. V r. 1580 prichádza k určitému zlepšeniu, avšak ani tak sa úroveň z r. 1521 nedosiahla. V 17. stor. možno pozorovať ďalší pokles nádenníckej mzdy. Najnižšie mzdy sa pozorujú v r. 1641 a 1710, kedy sú zhruba o 25 % nižšie ako v prvej polovici 16. stor.

V Trnave budeme sledovať len vývoj dennej mzdy murárskeho a tesárskeho tovaryša. Záznamy o denných mzdách nádenníkov sa v 17. stor. vyskytujú pomerne zriedka, takže nám v skúmaných ro-

koch nebolo možno zostaviť súvislú radu vývoja tohto druhu mzdy.

Denná mzda murárskeho tovaryša v Trnave v druhej polovici 16. stor. zaznačuje postupný pokles svojej reálnej hodnoty a v r. 1590 bola o 18 % nižšia. V r. 1600 prišlo k zvýšeniu a v r. 1610 prevyšuje o 20 % úroveň z prvej polovice 16. stor. Potom možno pozorovať pokles tejto mzdy až pod úroveň hodnoty z prvej polovice 16. stor. V r. 1650 prichádza k určitému zlepšeniu a v r. 1659 k zvýšeniu o 15 % nad úroveň z prvej polovice 16. stor. Koncom 17. a začiatkom 18. stor. možno pozorovať pokles a v r. 1711 má táto mzda o 20 % nižšiu reálnu hodnotu ako v prvej polovici 16. stor.

Denná mzda tesárskeho tovaryša v Trnave má v druhej polovici 16. stor. ten istý vývoj ako mzda denná murárskeho tovaryša. Začiatkom 17. stor. možno pozorovať zvýšenie len o 3 až 5 % nad úroveň z prvej polovice 16. stor. Po r. 1630 sa táto mzda udržuje približne na tejto úrovni a koncom 17. s začiatkom 18. stor. dosahuje sotva 70 % hodnoty z prvej polovice 16. stor.

Celkove možno o vývoji miezd vo všetkých skúmaných slovenských lokalitách povedať, že pri neúmernom raste cien, predovšetkým potravných článkov, výška časových miezd v období najvyššieho zvýšenia cien v druhej polovici 16. stor. a začiatkom 17. stor. zaznačuje veľmi chabý rast svojej reálnej hodnoty, pričom mzda nekvalifikovaného robotníka zaznačuje najnižší rast. V 17. stor., v období vysokých cien potravín, neudržali sa vo väčšine prípadov časové mzdy trvale ani na úrovni z prvej polovice 16. stor. Koncom 17. a začiatkom 18. stor. je badateľný najväčší pokles reálnej hodnoty časových miezd. Vývoj úkolových miezd v Levoči bol ešte menej pružný ako pri časových mzdách. Na svojej nominálnej hodnote, i pri poklese reálnej hodnoty mincí a pri neúmerne zvýšených cenách, sa udržali približne do polovice 17. stor. a potom zaznačili zvýšenie sotva 12—33-%né, pričom zostali hlboko pod úrovňou zo 16. stor.

Pri porovnávaní vývojových tendencií cien a miezd v období 16. a 17. stor. na Slovensku je zrejmé, že druhá polovica 16. a celé 17. stor. prinieslo dosť značné zníženie životnej úrovne rodín odkázaných len na príjem mzdy. I keď sme si vedomí toho, že v skúmanom období bolo v pomere k dnešku omnoho nižšie percento obyvateľstva v námedznom pomere, pokladali sme za potrebné vy-

zdvihnúť aj túto skutočnosť. Táto skutočnosť bola zaiste nie nedôležitým podnetom k sociálnym pohybom v tomto období.

Vývoj cien a miezd nemožno skúmať oddelene. Vzájomná konfrontácia výšky cien a miezd v jednotlivých časových úsekoch môže prispieť k lepšiemu poznaniu života nášho ľudu v minulosti.

K METODICKÝM OTÁZKÁM STUDIA DĚJIN TZV. POHYBLIVÝCH CEN ZBOŽÍ A MEZD V 16.—17. STOLETÍ

Vladimír Bystrický

Studiu dějin tzv. pohyblivých cen zboží a mezd byla v dosavadní literatuře věnována oproti cenám nemovitostí značně větší pozornost. Práce byla však dosti roztržštěná a bylo použito řady postupů a hledisek často od sebe odlišných. Tato nejednotnost v metodických otázkách snižuje ovšem hodnotu a dosah publikovaných prací v celku i jednotlivě a umožnila, aby se do nich snáze vloudily prohrěšky proti základním požadavkům kladeným na historicko-statistická díla.

Pestrost názorů v přístupu k tomuto studiu se projevila i v naší dosud nepřilíš početné literatuře o dějinách cen a mezd. V současné době, kdy se výzkum této problematiky začíná u nás rozvíjet na širší základně, je třeba se vynasnažit, abychom se těchto nedostatků vyvarovali předběžným společným posouzením hlavních zásad, jimiž se budeme v další práci řídit.

Vytyčení takových zásad k diskusi je úkolem tohoto článku. Nejde tedy o úplné shrnutí a opakování dosud používaných způsobů, ani o vytvoření vlastních nových metodických postupů, ale o sjednocení stanovisek při zpracování našeho materiálu 16. a poč. 17. stol. na základě nového přístupu k celému problému i na základě dosavadních zkušeností. Takto vytyčená problematika je ovšem značně široká a její zpracování nemůže být beze zbytku úplné. Při práci s prameny se vyskytne mnoho dalších konkrétních problémů, které bude nutno řešit individuálně jako aplikaci celkových obecných zásad.

Předmět a obsah studia. Na otázku po předmětu našeho studia nemůžeme dosud odpovědět definicí (v pravém smyslu tohoto slova) ceny a mzdy za feudalismu. Marxistické pojetí těchto ekonomických kategorií (cena jako peněžní vyjádření hodnoty zboží, mzda jako

peněžní vyjádření hodnoty pracovní síly, tedy její cena)¹ bylo vytvořeno na základě zkoumání kapitalistických poměrů s rozvinutými zbožními a peněžními vztahy, při nichž se plně uplatňuje působnost zákona hodnoty.

Je možno předpokládat, že i v období vrcholného feudalismu u nás, v období převládání peněžní feudální renty tržní cena zboží zhruba odpovídá jeho skutečné hodnotě², avšak otázka tvorby cen a mezd v tomto období, otázka významu různých mimoekonomických vlivů na výši cen a mezd, otázka intenzity uplatnění zákona hodnoty ap. nebyla dosud blíže osvětlena.³

Zatím bylo pro tzv. pohyblivé ceny zboží a mzdy vcelku přijímáno jen určení formální, obvyklé v dosavadní literatuře. Podle něj je cena vyjádřením poměru zboží k penězům nebo násobkem jednotky míry či váhy a jednotky peněžní.⁴ Tyto formulace odrážejí jen povrchovou, nikoli podstatnou stránku jevu a dovedeny do důsledků umožňují považovat za ceny a mzdy i různé platy, dávky ap., které z ekonomického hlediska cenami nemohou být (např. reluce naturálních platů). Je proto nezbytné v první etapě práce používat pokud možno pouze údajů, u nichž je nesporné, že o ceny a mzdy skutečně jde, tj. zejména zpráv z účtů, při čemž ovšem musíme neustále sledovat, do jaké míry jsou tyto ceny ovlivňovány mimoekonomickými faktory. Pro vlastní výzkum přitom použijeme vždy ceny jednotky zboží, nebo mzdy za časovou (úkolovou) jednotku, ať už v prameni přímo uvedené, nebo na jeho základě spolehlivě vypočítané.

Podobnými teoretickými úvahami se zabývalo zatím jen málo autorů studujících dějiny cen a mezd. Stejně tak se málokterý z nich hlouběji zamýšlel i nad cíli cenového a mzdového zkoumání,

¹ Srv. Politická ekonomie, učebnice, 2. vyd., SNPL, Praha, 1959, str. 60 a 104.

² Srv. Fr. Graus: Dějiny venkovského lidu v době předhusitské II, NČSAV, Praha 1957, str. 407.

³ Jen stručně a na okraji se o této problematice zmiňuje B. F. Poršněv: Nástin politické ekonomie feudalismu, SNPL, Praha 1959 na několika místech.

⁴ G. Skalský: K otázce zkoumání dějin cen a mezd, Sborník pro hospodářské a sociální dějiny II, Praha 1947, str. 51. G. Skalský zde vychází z práce H. Hausera, který opět přejímá názory dřívější literatury. Starší formulaci nacházíme ve stati G. Skalského: O převodech starých cen s hlediska numismatického, Pekařův sborník I, Praha 1930, str. 449: „Cena jest poměrem hodnoty některého zboží k hodnotě zboží druhého. Cena v penězích vyjadřuje tedy poměr zboží k penězům.“

což bylo nepochybně jednou z příčin, které přivedly mnohé badatele k nedůvěře ve výsledky pracného studia.

Za jeden z hlavních úkolů studia dějin cen a mezd bylo označováno zjištění kupní síly, směnné hodnoty peněz.⁵ Tento požadavek má sice tu kladnou stránku, že usiluje o postižení širších souvislostí, avšak vychází do značné míry pouze z požadavků numismatických a vytyčen jako hlavní úkol zužuje celou problematiku i možnost bezprostřednějšího uplatnění výsledků studia dějin cen a mezd.

Náš postup perspektivně rovněž směřuje k obecnějšímu obrazu, zejména k hledání zákonitostí feudální ekonomiky. V současné době, téměř na počátku soustavné práce na zkoumání tzv. proměnlivých cen zboží a mezd by však nebylo únosné ani účelné klást si ihned a přímo tak vysoké cíle, zejména vzhledem k tomu, že dosud nemáme ani shromážděn dostatek materiálu. Vhodnější tedy bude nejprve připravovat pramenné podklady a zároveň na jejich základě studovat a objasňovat konkrétní drobnější otázky, jejichž řešení má svůj význam pro řadu historických (nikoli jen cenových) a metodických problémů.⁶ Tuto problematiku můžeme shrnout zhruba ve čtyři hlavní okruhy studia :

1. Pohyb mezd jednotlivých kategorií obyvatelstva, vývoj jejich vzájemného poměru a z toho vyplývající sociální a jiné důsledky.

2. Pohyb cen jednotlivých druhů a skupin zboží, vývoj jejich vzájemného poměru a z toho vyplývající důsledky pro jednotlivá pracovní a výrobní odvětví, skupiny obyvatelstva atd. (např. změny cen surovin, potravin, řemeslnických výrobků, zemědělských produktů).

3. Vývoj poměru mezi úrovní cen a mezd v jednotlivých kategoriích i celkově a jeho důsledky (mj. vývoj reálných mezd, životních nákladů různých skupin obyvatelstva).

---

⁵ G. Skalský: Numismatické podmínky převodu starých cen, Věstník ČAZ XI, Praha 1935, str. 264. Týž autor se ovšem dříve vyjádřil značně skepticky k dosažení tohoto cíle: „Největší obtíž tkví právě v tom, že není vůbec objektivního měřítka kupní síly peněz“. G. Skalský: O převodech starých cen . . . , str. 450.

⁶ V tomto smyslu jsou krokem vpřed některé z nedávných prací našich historiků (Graus, Kavka, Janáček, Míka atd. — přesné citace viz u Jar. Honce: Přehled literatury k dějinám cen a mezd za léta 1788—1962, uveřejněný v tomto svazku), většinou nezaměřené speciálně na studium dějin cen a mezd, ale užívající k všestrannému osvětlení problému, který jejich práce zkoumá, systematicky, nikoli tedy již jen ilustrativně, sebraných cenových a mzdových údajů.

4. Pohyb cenové a mzdové hladiny vcelku, příčiny a důsledky tohoto pohybu (mj. proces tzv. cenové revoluce, vlivy mimořádných událostí, srovnání s různými platy, dávkami a peněžními částkami vůbec jako přímus, výhost, podd. platy, pokuty, obraty, výnosy atd.).

Tyto hlavní okruhy je ovšem možno dále kombinovat např. podle hledisek teritoriálních (srovnání situace různých míst a území) a event. i dalších.

Zvláštní důraz kladu, jak je z předcházejícího výčtu patrné, na studium mezd, které nelze v žádném případě zanedbávat, jak se to někdy děje. Mzdy jsou sice cenami zvláštního druhu zboží — cenami pracovní síly, a proto je vždy odlišujeme, avšak právě proto jejich využití podstatně rozšiřuje rejstřík možností, které cenová zkoumání poskytují, propůjčují jejich číslům rozsáhlejší společenský význam a nabízejí i jedno z možných měřítek reálnosti cenových a mzdových změn.⁷

Při stanovení cílů a obsahu studia dějin tzv. proměnlivých cen zboží a mezd je tedy nutno vždy vycházet z reálných současných možností a usilovat nejprve o spojení cenového studia i jeho výsledků s jednotlivými historickými problémy, které jsou právě aktuální, a jejichž řešením nebo účastí na něm zbavujeme toto odvětví historie jisté příchutě samoučelnosti. Zároveň však musíme mít neustále na mysli i úkoly širšího dosahu, zasahující historickou problematiku ve větším záběru a řešitelné teprve po delší době, po shromáždění a zhodnocení značného množství pramenného materiálu.

Prameny. Nejspolehlivějším a také nejobsažnějším i chronologicky nejrozsáhlejším typem pramenů, které máme pro studium dějin tzv. proměnlivých cen zboží a mezd k dispozici, jsou účty, v nichž nacházíme zpravidla údaje, které byly za zboží či jako mzda skutečně zaplacený. Je takřka samozřejmé, že hledáme řady co nejdélejší a nejsouvislejší (o zlomkovitých cenových a mzdových zprávách viz dále na str. 135), z nejrůznějších míst po celém zkoumaném území,

---

⁷ Růst nominální cenové a zároveň i mzdové hladiny může znamenat např. pouze inflaci, nikoli však skutečné změny v poměru hodnot různých druhů zboží. Skutečné změny vyjádří převod nominálních cen na váhu drahého kovu (za předpokladu, že si drahý kov uchovává neměnnou hodnotu) nebo — do určité míry — právě i změny ve vzájemném poměru různých skupin cen a mezd.

s bohatým výběrem druhů zboží a mezd, s velkým každoročním počtem údajů pro všechny druhy i s dostatečným popisem a charakteristikou zboží a mezd i všech okolností koupě, prodeje a práce. Zdá se, že pramenná základna vhodných účtů není u nás pro 16. stol. natolik rozsáhlá, aby nutila k zásadnímu vyřazení některých typů účtů ze zkoumání. Za předpokladu, že pramenné zprávy vyhovují ostatním požadavkům srovnatelnosti atd. bude se úvaha spíše týkat priority jejich zpracování. Podobně se u nás asi nebudeme omezovat na prameny z míst hospodářsky významných⁸ na úkor míst menších. Důležitým střediskům přiznáme bezpochyby větší váhu, avšak pro poznání celkového stavu je nutno brát v úvahu i místa a oblasti méně vynikající, zato často početnější.

Účty umožňují získání dlouhých řad statisticky zpracovatelného materiálu, avšak většinou zachycují jen malou část prodeje a koupí, uskutečněných na území některého trhu.⁹ V této souvislosti je třeba položit si otázku, zda část, kterou prostřednictvím svého účtu poznáváme, je dostatečně reprezentativní pro celý původní soubor a jeho jednotlivé skupiny — druhy zboží a práce, zda neobsahuje ceny a mzdy co do výše netypické, ovlivněné postavením majitele účtu či jinými okolnostmi.¹⁰ Tento problém můžeme řešit jen na základě poznání ekonomicko-sociálních, právních aj. poměrů zkoumané doby, místa i majitele účtu v co nejširším měřítku.

Úvodní partie k pracím, věnovaným dějinám cen a mezd, by tedy neměly být jen studiemi, rozebírajícími samotný pramen z vnějšího i vnitřního hlediska (vnější popis, vznik a původní účel pramene, jeho autor, postavení mezi ostatními písemnostmi, úplnost zápisů, možnost úmyslných či neúmyslných písařských a početních chyb, používaný metrický a měnový systém atd.). Měly by se stát také co nejvšestrannějším rozbořem a charakteristikou

---

⁸ Tento aspekt viz u M. J. Elsave: *Umriß einer Geschichte der Preise u. Löhne in Deutschland I*, Leiden 1936, str. 84.

⁹ Výjimkou jsou účty některého monopolního odvětví, např. solní rejstříky zpracované J. Honcem: *Obchod solí a tvorba cen solí ve Frýdlantu v Čechách v letech 1557–1619* (Osnova a diskusní podklady). Materiál k diskusi na pracovním zasedání skupiny pro dějiny cen a mezd při katedře čs. dějin a arch. studia na FF UK (dále jen „Materiály...“) dne 25. 9. 1961, str. 9–15.

¹⁰ Sem patří m. j. např. otázka, do jaké míry byly rozšířeny preferenční cenové přehrady mezi měšťany a přespolečnými, jak je zjišťuje B. Nechvátal: *Poznámky k charakteristice vývoje cen a mezd v Lounech v letech 1520–1630*, These, Materiály... 4, Praha, duben 1962, str. 17–18.

všech důležitých aspektů hospodářsko-společenské situace, v níž k zachyceným transakcím docházelo (výrobní a tržní poměry v místě nebo na území, k němuž se pramen vztahuje, a jejich změny — i ve srovnání s místy dalšími, dále činnost majitele účtu, jeho postavení vzhledem k trhu vůbec i k jednotlivým jeho účastníkům, pravidelnost transakcí během roku nebo využívání doby extrémních výkyvů, zprávy o jednotlivých druzích zboží, jejich původu — zda kupováno od výrobců či překupníků, o rozšířenosti, kvalitě, výrobních nákladech, o neúrodách, požárech, průtazích vojsk aj. vnějších vlivech atd.). Velmi výhodný pro určení postavení majitele účtu a ovlivnění cen v účtu uváděných tímto postavením je případ, kdy máme k dispozici dva nebo více účtů z téhož místa a doby, jejichž zápisy však na sobě nezávisí (účty kupecké a městské nebo špitální ap. — u nás např. v Lounech).

Požadavek takto pojaté kritiky pramenů v nejširším slova smyslu je zároveň v souladu jak s úsilím o hospodárnost práce, neboť je zkoumán naráz celý komplex spolu souvisejících problémů, nikoli jen jeden z nich, tak i se snahou vyhnout se při studiu cen a mezd samoúčelnému hromadění tabulek.¹¹ Bylo chybou dosavadních význačnějších zahraničních prací, že omezily své úvody na vylíčení použité techniky, formální popis pramene, přehled metrického a mincovního systému a několik často roztržštěných dat z dějin zkoumaných míst, aniž věnovaly pozornost širším souvislostem, v nichž ceny a mzdy plnily svou hospodářskou a společenskou funkci.

S kritikou pramene souvisí i další důležitá otázka, kterou však nebude možno řešit v každém jednotlivém případě. Účty informují o těch druzích zboží, které účtující instituce prodávala či kupovala, a to v těch množstvích a takové struktuře, jaká odpovídala jejím potřebám a možnostem. Snadno pak může vzniknout nesprávný dojem o větším nebo menším významu toho či onoho druhu zboží v celkovém obchodním obratu zboží, a tedy i v celkovém úhrnu cen a mezd. O podílu jednotlivých druhů zboží v úhrnném objemu prodeje a koupí, a tedy i na vytváření cenové hladiny, jsme pro nedostatek materiálu velmi málo informováni, ačkoli jde o otázku pro celkové hodnocení cenového a mzdového vývoje dosti závažnou.¹²

¹¹ Poslední dva zřetele zdůraznil i J. Honc ve svých cyklostylovaných Poznámkách k metodice studia dějin cen a mezd — text referátu pro pracovní poradou Komise pro dějiny zemědělství a lesnictví 9. 6. 1958.

Podobně ovšem zase naopak při posuzování jednotlivých problémů z dějin cen a mezd nelze hodnotit situaci jen na základě celkového úhrnu cen a mezd, ale pouze té jeho části, která se skutečně k problému vztahuje (např. pro reálné mzdy nádeníků mají význam především ceny potravin, méně už řemeslnických výrobků, téměř bezvýznamné jsou ceny stavebnin a surovin, ačkoli v celkovém souhrnu cen a mezd mají důležité místo).

Doplňkový význam mají pro dějiny cen a mezd zprávy o jejich výši z dalších typů pramenů: narračních (kronikářské zprávy, zápisy pro paměť), normativních (cenové sazebníky, stanovení maximálních cen) a další nepřímé údaje (odhady majetku, reluce naturálních dávek, robot, deputátů atd.), jichž je nutno užívat s náležitou opatrností; základem musí zůstat skutečně placené ceny a mzdy.

Lze tedy vcelku říci, že považujeme-li účty za nejdůležitější pramen pro dějiny tzv. pohyblivých cen a mezd, nikterak nerezignujeme na účelné a kritické využití pramenů ostatních, které jsou pro nás především prostředkem pro kritické zhodnocení vlastních účetních řad, pro jejich zasazení do rámce soudobých společenských a hospodářských poměrů, a které v určitých případech pomáhají i doplnit mezery v nich jak zprávami o cenách a mzdách, tak i nezbytnými údaji metrologickými, numismatickými aj.

Příprava materiálu (excerpce z pramenů). V první fázi vlastní práce na dějinách tzv. pohyblivých cen zboží a mezd, při excerptci pramenů shromažďujeme materiál k vytvoření statistických souborů, a proto již nyní musí být uplatněny některé zásady platné pro práci se statistikou. Jelikož jich všechny práce nedbají v dostatečné míře, ač jsou to zásady běžné, je nezbytné alespoň stručně na ně upozornit.

Za hlavní musíme považovat požadavek, že do jednoho souboru

---

¹² Zběžné představy o poměru druhů prodávaného zboží je možno nabýt z českobudějovického rejstříku vybírání tzv. alcavaly z r. 1534/5, který je ovšem neúplný a pouze o málo delší než půlletý. Píše o něm Fr. Kavka: Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. Sborník historický IV, NČSAV, Praha 1956, str. 141–162. S přihlédnutím k výsledkům této studie nelze souhlasit s vytvářením tzv. společných indexů např. pro obilí a další skupiny cen prostým vyčíslením aritmetického průměru z indexů cen jednotlivých druhů zboží, jak to dělají práce polské a i A. G. Maňkov: Ceny i ich dviženije v ruskom gosudarstvė XVI. věka, Izd. AN SSSR, Moskva—Leningrad 1951.

statistických údajů (charakteristiku souboru viz dále na str. 141) můžeme zařadit pouze data plně srovnatelná, tj. taková, o nichž je v prameni doloženo (nebo to můžeme zjistit s jistotou z jiných okolností), že jde o kvalitativně stejný druh zboží nebo práce, kvantitativně vyjádřený mírou či váhou a mincí vždy stejnou (nebo takovou, kterou můžeme na stejnou přesně převést), prodáváný, kupovaný nebo u mezd odpracovávaný za stejných okolností a podmínek. Je tedy nutno vždy rozlišovat např. ceny zboží kupovaného a prodáváného, s dopravou či bez dopravy, ceny vápna hašeného a nehašeného, různých druhů vína a dalších zboží stejného typu, která se uvnitř svou kvalitou navzájem lišila, ceny maloobchodní a velkoobchodní, mzdy letní a zimní, se stravou nebo jinými naturálními požitky a bez nich atd. Odděleně je zatím nutno uvádět i údaje z různých pramenů pro jedno místo a jednu dobu.

Výjimku z tohoto pravidla je možno, podle mého názoru, připustit pouze u některých druhů jednoduchých řemeslnických výrobků, které se od sebe nemohly v dané situaci příliš podstatně lišit (lopata, rybářské škorňe, kolečko, chomout, atd.), avšak jen za předpokladu, že se nám podaří shromáždit delší souvislé řady, v nichž nedochází k větším náhlým cenovým výkyvům. Při opatrném postupu tak můžeme získat údaje o některých předmětech hmotné kultury, která by jinak zůstávala stranou naší pozornosti, ač její, byť i jen informativní znalost, je nezbytná.

Podobná výjimka má své oprávnění i u cen dobytka, zejména nemáme-li k dispozici ceny masa, kůží ap. U těchto zvláštních případů, které najdeme i v dosavadních pracích, je však na místě neustálá opatrnost a zvláště sledování, zda i pozvolné změny cen nejsou vyvolány postupnými málo znatelnými změnami kvality zboží. Pozorování event. změn kvality je ovšem, i když snad v menší míře, nezbytné také u všech ostatních druhů zboží i u mezd (ve Stříbře např. na poč. 17. stol. zůstává nominální mzda mlaticů stejná, ale objevuje se nejprve výjimečně, později jako pravidlo, přidávání stravy, uváděné však v jiné účetní položce).

I v pečlivě vybraných řadách stejnorodých údajů se ovšem vyskytnou extrémní ceny a mzdy. Vysvětlení bližších okolností jejich vzniku i důvodů, proč byly do tabulek pojaty musí být podáno v poznámkách. Některé zahraniční práce podobné mimořádné a podezřelé případy sice uvádějí, ale nezaražují je do výpočtu více-

letých průměrů,¹³ což je možno akceptovat i pro naše poměry.

Údaje nezbytné pro charakteristiku statistického souboru, jež je nutno z pramene excerpovat, uvádím dále na str. 141 při výčtu dat potřebných k charakteristice souboru.

Výběr druhů cen a mezd, které podrobíme zkoumání, je v 16. stol. do značné míry závislý na omezené pramenné základně. Jako v části o pramenech je i zde možno říci, že by měly být shromážděny a vzaty v úvahu všechny dostupné druhy cen a mezd, které je možno zkoumat v delších řadách, a které alespoň minimálně splňují shora vyčtené podmínky srovnatelnosti. Byly sice činěny pokusy kvůli úspornosti vyřadit některé druhy cen a mezd z programu bádání a ponechat v něm jen jakýsi soubor cen a mezd prvořadě důležitosti, avšak toto stanovisko nesdílím. Ceny každého zboží i mzdy mají vždy význam při nejmenším pro dvě skupiny obyvatelstva — pro dodavatele (zaměstnance) a odběratele (zaměstnavatele), vytvářejí mezi nimi určitý vztah a působí na jejich finanční rozpočet. Je sice zřejmé, jak bylo zdůrazněno shora, že ne každý typ zboží a mezd má pro vytváření cenové a mzdové hladiny stejně velký význam, avšak těžko bychom hledali objektivní měřítko pro určení, kdy je tento význam tak malý, že je zanedbatelný. Jen ve velmi výjimečných případech pak budeme mít k dispozici zprávy o všech tzv. prvořadých cenách a mzdách. Chybějící data mohou být do jisté míry nahrazena jinými druhy zboží, nebo, podaří-li se srovnáním vývoje příbuzných druhů zboží v jiných místech spolehlivě zjistit vzájemnou závislost jednoho zboží na druhém, mohou z nich být i zhruba odvozena, ovšem za současného ověření tohoto vývoje dalšími doklady.¹⁴ Konečně ani úspory času a místa dosažené vynecháním některých druhů cen a mezd nejsou tak výrazné, aby plně ospravedlnily možné ochuzení celého zkoumání.

Tím ovšem nemá být řečeno, že všechny shromážděné údaje pak musí mít své místo ve zpracování cenových a mzdových řad. Některé z nich se bezpochyby ukáží jako bezcenné, příliš zlomkovité a kolísavé, takže bude nutno je vyřadit.

¹³ Např. A. F. Pribram: *Materialien zur Geschichte der Preise u. Löhne in Österreich 1332–1913*, I, Wien 1938.

¹⁴ Tak Josef Janáček: *Rudolfínské drahotní řády*, *Rozpravy ČSAV* 67, 1957, řada SV, seš. 4, str. 11 zjišťuje souvislost vývoje cen dobytka a masa s vývojem cen loje, kůží, mýdla a svíček.

Abychom se však již předem podle možností vyhnuli zbytečnému studiu mnoha druhů cen a mezd, které by se svou zlomkovitostí nakonec ukázaly jako zcela bezvýznamné, a i dalším počátečním chybám, začali jsme u delších pramenných řad (Louny, Stříbro) pracovat metodou sond¹⁵, které jsme vypracovali pro pěti-až dvacetileté intervaly. Pokud je možno již nyní tento způsob ohodnotit, lze říci, že poskytuje dobré předběžné pracovní zkušenosti dříve než začneme systematicky probírat celou řadu, upozorní na většinu druhů zboží a mezd, se kterými se v prameni v dostatečné míře setkáme, a dává i přibližnou představu o celkovém vývoji jak obsahu pramene (v některých případech se účty stávají postupem let málomluvnými nebo naopak), tak i přímo cen a mezd. V tomto směru tedy jde o vhodný a metodicky správný začátek práce.

Pro vlastní výzkum, pro poznání vývoje cen a mezd se metoda sond osvědčuje jen částečně a nelze se na ni plně spolehnout. Značně zkreslené výsledky dostáváme zejména u sezónního zboží, kde je celkový vývoj naznačen jen přibližně.¹⁶ Lepší je situace u cen zboží, které nepodléhalo každoročním výkyvům, a jejichž pohyb byl proto pravidelnější a méně rozkolísaný. Poměrně dobrý obraz pak sondy poskytují i o vývoji mezd až na to, že nezaznamenávají přesněji body význačnějších zlomů. Celkový vývojový směr je však dobře patrný.

Spolehlivost takto získaných výsledků roste ovšem s hustotou sond. Jinak však sondy přinášejí ještě další drobnější nevýhody. Především zachytí jen velmi málokdy takové ceny a mzdy, které se v pramenech vyskytují jen sporadicky, z nichž však přesto můžeme pro delší období sestavit dosti průkaznou řadu, zejména jsou-li k dispozici i údaje jiné, podpůrné.¹⁷ Při studiu souvislých řad je také možno spolehlivě určit kvalitu některých druhů zboží s výraznou cenou ap., ačkoli je tato kvalita výslovně vyjádřena jen někdy,

---

¹⁵ Podobný postup ze stejného důvodu volil např. i M. J. Elsas (l. c., str. 85), avšak podrobněji se k metodě sond nevyjádřil. Některé z našich výsledků srv. *Materiály*... 4, duben 1962.

¹⁶ Svědčí o tom názorně sondy k cenám ovsu ve Stříbře v l. 1470, 1500, 1520 a 1540, které je možno srovnat s prací A. Míky: *Nástin vývoje cen zemědělského zboží v Čechách v letech 1424–1547*, ČSČH VII, 1959, str. 554, graf na str. 565, kde jsou excerповány každoroční údaje o cenách ovsu. První tři ze čtyř sondovaných let vykazují ceny značně odchylné od cen okolních let, nezachycují však jiné několikaleté, byť i značné výkyvy (1542–1545), ani neinformují o počátku prudkého růstu cen spojeného se značným kolísáním od počátku 30. let – sondy ho zachytí až k r. 1540.

což sondy často neumožňují.¹⁸ Problematickým zůstává u sond také stanovení výchozího bodu při vypočítávání indexů pro srovnávání cen jednotlivých druhů zboží a mezd navzájem. Náhodně excentrická cena některého druhu zboží ve výchozím roce může vyvolat mylné zdání o příliš prudkém nebo zas pomalém růstu této ceny vzhledem k ostatnímu zboží v letech dalších¹⁹ a indexní číslo tedy není dostatečně směrodatné (o indexech srv. i dále na str. 142).

Zabýval jsem se věrohodností a nevýhodami sond poněkud podrobněji, než by snad odpovídalo významu, který jim v postupu své práce připisujeme. Činím tak proto, že ocenění sond dává podklady i pro hodnocení přerušovaných cenových a mzdových řad, dále zlomkovitých údajů z jednotlivých krátkodobých účtů a konečně i ilustrativního využití náhodně nalezených cenových a mzdových údajů.

Přerušované cenové a mzdové řady, kdy v prameni jsou několikaleté mezery a kdy tedy jde vlastně do určité míry o nedobrovolné užití metody sond, mohou přinést, jak již bylo poznamenáno u prací Grausových a Janáčkových, vcelku dobré, i když nikoli úplně přesné výsledky tehdy, jestliže zprávy zahrnují několik desetiletí, při čemž bílá místa mezi jednotlivými údaji nejsou přílišná, dále, je-li při práci s materiálem postupováno s náležitou metodickou přísností a opatrností a jsou-li závěry z ne dost bohatých tabulek podpořeny dalšími doklady.

---

¹⁷ Příkladem jsou exkursy Fr. Grause v knížkách: Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949, Exkurs I: Mince a ceny, str. 174n. a Dějiny venkovského lidu... II, Exkurs IV: Ceny (str. 406n.) a V: Mzdy (str. 434n.) i zmíněné Janáčkovy Rudolfínské drahotní řady.

¹⁸ Tak např. ve stříbrských knihách počtů lze tímto způsobem přesně odlišit vedle sebe se vyskytující ceny obyčejného a rýnského vína. Rýnské je pravidelně o třetinu až polovinu dražší, avšak jmenovitě je označeno občas. Podobně můžeme určit i mnohem víc údajů o tesařských mzdách, při nichž je mistr nebo tovaryš uváděn někdy jménem i povoláním, jindy však pouze nám již známým jménem atd.

¹⁹ Otázka základu pro indexní čísla je jedním z hlavních problémů velmi záslužné (viz recenzi J. Honce: Práce o průběhu cenové revoluce na Slovensku, Materiály... 5, květen 1962, str. 1–5) na sondách založené práce Št. Kazimíra: Vývin cien miezd a platov v Trnave v r. 1532–1600, Historické štúdie VII, Bratislava 1961, str. 97–131. Zcela je nutno souhlasit s J. Janáčkem (Rudolfínské drahotní řady), který se musel opírat o poměrně malý počet údajů, takže jeho tabulky mají do jisté míry charakter sond, a proto vypočítával indexy teprve pro desetileté průměry.

Ojedinelé krátkodobé účty,²⁰ jsou-li dostatečně obsažné, poskytou alespoň horizontální obraz situace v místě, jehož se týkají, ovšem statický a svou ojedinelostí nezaručující, že není z mimořádného období. Tento obraz je nutno pro získání závěrů o typičnosti cen a mezd v uvedeném místě i pro zjištění pravděpodobného vývoje konfrontovat s delšími řadami podobného cenového a mzdového materiálu z podobných míst za pomoci dalších doplňkových pramenů. Bez této možnosti musíme považovat platnost ojedinelých účtů za značně omezenou.

Ilustrativní použití náhodně sebraných cen a mezd jak se s ním setkáme zejména u Z. Wintra, je nutno pro vědecké účely odmítnout jako zcela nepostačující a metodicky nevyhovující východisko z nouze, zejména jsou-li navzájem srovnávány ceny a mzdy z různých let a různých míst.

Již při excerpce z pramene je nezbytné zabývat se další složitou otázkou, totiž jaká období vzít za základ při studiu cen sezónního zboží, hlavně obilí. V literatuře bylo použito snad všech způsobů, které vůbec připadají v úvahu, počínaje rokem kalendářním přes jednotlivé měsíce a čtvrtletí až k roku hospodářskému s různými počátečními daty, avšak nebylo, a jak se zdá ani nemohlo být, dosaženo naprosté shody. Většina badatelů se vcelku právem kloní k hospodářskému roku a jeho částem (čtvrtletím nebo měsícům), ale domnívám se, že na otázku nelze vždy zcela jednoznačně odpovědět, jelikož některé důvody mohou svědčit i proti tomuto obecnému mínění, resp. vést k jeho volnější aplikaci.

Záleží především na tom, jak nás informuje pramen. Ne vždy — konkrétně právě ve Stříbře — je datace jednotlivých záznamů tak přesná, aby bylo možno vřadit je s jistotou do určitého měsíce. Se-stavení čtvrtletních nebo dokonce měsíčních řad předpokládá, mají-li být vytvořeny řady souvislé, poměrně značný počet údajů pro každý rok, a to údajů buď dosti rovnoměrně rozložených v celém průběhu roku, nebo pravidelně koncentrovaných do jednoho jeho období. Pro určení hospodářského roku je třeba znát také dosti přesně obvyklou dobu žní, resp. dobu, kdy vyhlídky na novou sklizeň již začaly ceny obilí ovlivňovat. Nepoštizitelná zpravidla zůstá-

---

²⁰ Takový příklad viz M. Bělohlávek: *Kniha počtů města Plzně 1524 až 1525, Plzeň 1957.*

vá řada místních činitelů, kteří ovlivňovali ceny obilí během roku, takže předpokládaná schematická křivka cenového vývoje uvnitř hospodářského roku (po žních pokles cen, v zimě opět růst) mívá i jiný tvar.^{20a} Konečně otázka zda užívat hospodářský či kalendářní rok pozbývá do jisté míry na významu, považujeme-li pro výsledky práce za směrodatné především víceleté průměry, v nichž rozdíl jednotlivých let částečně zanikají.

Váha argumentů podporujících nezbytnost diferenciacce podle hospodářských fází roku na jedné straně (je to ostatně zčásti i otázka shromažďování plně srovnatelných údajů) i nevýhody tohoto postupu na straně druhé nutí přistoupit k určitému kompromisu a nevyžadovat striktně jedinou metodu.

Ideální pro zjišťování *směru vývoje* (nikoli průměrné ceny, za níž byla celková suma obilí v roce kupována a prodávána) by bylo srovnávat v jednotlivých letech a v jejich souhrnech vždy především stejná období, mezi nimiž bych dal přednost čtvrtletím před měsíci, neboť to jsou až příliš krátké časové úseky. Za nejprůkaznější pro změny cen způsobené hlavně úrodou bych považoval čtvrtletí čtvrté a první, u nichž je největší pravděpodobnost, že jsou v zásadě ovlivněna skutečně jen jednou sklizní — sklizní minulou. Ze zkoumání ovšem nelze vyloučit ani ostatní čtvrtletí.

Hospodářský rok by začínal třetím čtvrtletím kalendářního roku a obsahoval dále čtvrté čtvrtletí a první a druhé čtvrtletí následujícího roku. Byl by směrodatný zejména pro *výši* průměrné roční ceny, a to hlavně v těch letech, kde by bylo možno opřít se o údaje ze všech čtvrtletí.²¹ V místech, kde prameny poskytují jen ojedinělé údaje o cenách obilí, je pak vcelku lhostejné, zda zvolíme rok kalendářní nebo hospodářský, spíše by se snad osvědčil první z nich vzhledem k tomu, že ostatní druhy cen a mezd jsou uváděny zpravidla rovněž v letech kalendářních. Nejsměrodatnější pro celkový

---

^{20a} Dva poslední poznatky uvádí též A. Míka, l. c., str. 567. A. G. Maňkov v cit. díle na str. 36–37 jako další faktor, omezující význam jednorázových neúrod, uvádí vliv zásob z úrodnějších let (podobně i M. J. Elsas, l. c., str. 91 až 94) a vcelku soudí, že sezónní výkyvy byly nevelké, nivelizované.

²¹ Podle zjištění Fr. Kavky (cit. dílo, str. 145) se zatím nedá předpokládat, že by se prodej a koupě zemědělských produktů soustřeďovala do některého ročního období (v práci jde ovšem jen o situaci ze třetí třetiny r. 1534 a celé první čtvrtiny r. 1535), naopak probíhal dosti rovnoměrně. Proto by zde měl být brán za základ aritmetický průměr z vážených čtvrtletních průměrů.

vývoj však zůstávají víceleté průměry, sestavované jako nevážené průměry z vážených průměrů jednotlivých let. Při určování celkové cenové hladiny je nutné vzít v úvahu, že v některých letech byl celkový objem obilí procházejícího trhem vyšší, v jiných nižší.

Vcelku lze k této otázce shrnout, že je třeba vycházet z konkrétní dané situace, kombinovat různé metody a pokud možno opírat své závěry o víceleté průměry. Celý problém by bylo ovšem nutno řešit v širších souvislostech a na bohatším materiálovém základě, než to bylo možno učinit v tomto příspěvku.²²

Podobný postoj jako ke studiu cen obilí zaujmeme event. i k některým dalším druhům sezónního zboží, zejména vínu, ovšem s ohledem na jeho specifické vlastnosti (pozdější sklizeň).

Od této fáze zpracování dějin cen a mezd, od shromáždění pramenných údajů tedy vyžadujeme, aby byl připraven materiál v každém směru co nejúplnější, při tom však všestranně vyhovující požadavkům srovnatelnosti a tedy vhodný pro statistické zpracování.

Statistické zpracování materiálu. Statistika jako matematická disciplína vypracovala velké množství různých metod, z nichž mnohé jsou zaměřeny ke studiu přírodovědeckému, u něhož se může plně uplatnit zákon velikých čísel, a kde jsou statisticky srovnávány jevy, jejichž stejnorodost je mimo veškerou pochybnost. Při aplikaci statistických metod na společenské a hospodářské jevy, jejichž kvantitu ani kvalitu nemáme zachycenu v náležitě úplnosti, nemůžeme a ani nechceme od statistického zkoumání požadovat onu exaktnost do všech důsledků, jíž se vyznačují přírodní vědy. Proto při zpracování údajů o tzv. pohyblivých cenách zboží a o mzdách zvolíme jen několik základních statistických metod, které a) nejlépe charakterizují každý náš statistický soubor a b) usnadňují jeho všestranné využití.

Za statistický soubor považuji v našem případě souhrn cen (mezd) jednoho druhu zboží (za stejně kvalifikovanou práci), vyjádřených ve stejné metrické a měnové soustavě v průběhu celé řady

---

²² Jednalo by se např. o využití publikovaných našich a zejména zahraničních cenových řad obilí k propočtům a grafickému znázornění vzájemných odchylek čtvrtletních cen i celoročních průměrů a k hledání nejvýhodnějšího způsobu vyjádření cenového vývoje sezónního zboží. Ekonomičtější však bude provádět tyto zkoušky teprve po shromáždění našeho vlastního materiálu přímo s ním.

let z období, které studujeme. Údajů za jeden rok je zpravidla příliš málo, proto je sotva můžeme považovat za samostatný soubor, ač teoreticky jím rovněž jsou.

K charakteristice takového souboru jsou nezbytná tato základní data pro každý rok: místo, pramen, přesné označení zboží (práce), druh transakce (koupě, prodej), jednotka míry (váhy) a peněz, počet (četnost) údajů, množství prodaného (koupeného) zboží (odpracovaných dní, vykonaných úkolových prací), celková zaplacená částka, vážený roční průměr jednotkové ceny (mzdy), maximální a minimální údaj jednotkové ceny (mzdy) a poznámky o mimořádných cenách a mzdách apod. Ve zvláštních případech velmi vysoké každoroční četnosti údajů by bylo možno užít též modu.²³

Stalo se již téměř vžitým zvykem, že název zboží (práce) je uváděn i v původním znění a s co nejpřesnější charakteristikou, a že je užíváno původních měr, vah i peněžních jednotek, uváděných ovšem, je-li to možné, na společný základ (např. pinty a žejdlíky na žejdlíky atd.). Rovněž roční vážený průměr je skoro úplně přijímán; ve spojení s maximálním a minimálním údajem charakterizuje vcelku dostatečně každoroční souhrn údajů. Mimořádně rozsáhlé koupě a prodeje, vychylující svými neobvyklými cenami i množství směřovaného zboží průměr příliš na svou stranu, a všechny další podezřelé případy je nutno uvést v poznámkách.

K využití souboru jsou vhodné kromě již jmenovaného ročního váženého průměru, maximálního a minimálního údaje, event. i modu zejména víceleté průměry a metoda indexních čísel, které jsou běžně používány; dále by bylo možno uplatnit klouzavé průměry a roční zvýšení (snížení) v procentech proti minulému roku.

Všechny tyto způsoby můžeme zachytit buď v tabulkách, které podávají údaje přesněji, nebo v grafech, které jsou přehlednější a instruktivnější.

Při sestavování víceletých průměrů bude správnější vypočítávat je nikoli jako vážené průměry, ale jako aritmetické průměry z vážených průměrů jednotlivých let dotyčného období.²⁴ Odstraníme tím příliš zkreslující vliv náhodně velikého nákupu (prodeje) v ně-

---

²³ Tímto výčtem nenavrhuji ovšem pravidelné rubriky pro cenové tabulky, poněvadž mnohé z požadovaných údajů mohou být souhrnně uvedeny v záhlavích nebo v textové části.

²⁴ Takto postupuje i J. Janáček, l. c., str. 48 a další badatelé.

kterém (možná cenově mimořádném) roce. Tato úvaha se ovšem netýká případů, kde v pramenech máme zachycen skutečně celý souhrn všech koupí a prodejů na území některého trhu, a kde je tedy vážený průměr na místě vždy. Zvláště je také nutno hodnotit případy mimořádně vysoké krátkodobé (několik let) poptávky po některém druhu zboží, kdy jeho větší prodané množství než obvykle ve stejném období může ovlivnit víceletý průměr (např. ceny stavebnin po požárech). Ne dost ověřené excentrické údaje je lépe z výpočtu vůbec vyloučit a uvést tento zásah v poznámce.

U velmi často užívané metody indexů bývá různě řešeno stanovení základu 100 pro indexní čísla. Většinou je bráno za základ některé období na začátku zkoumané řady bez ohledu na to, zda jeho ceny a mzdy nejsou mimořádné. Při sestavení indexní řady, jejíž základ je nasazen ve výjimečném období, se sice v indexním vyjádření nezmění vzájemný poměr jejich jednotlivých členů, intenzita jejího růstu či poklesu, avšak zdánlivě se změní poměr mezi vývojem této řady a řady jiné, začínající sice ve stejném roce, ale cenou typickou.²⁵

Je proto správnější nevolit základ formálně, ale stanovit ho pro všechny zkoumané druhy cen a mezd z víceletého průměru období, pro něž máme dostatek údajů, a v němž pozorujeme poměrně značnou stabilitu celkové úrovně cen a mezd, určitou ustálenost jejich vzájemných poměrů.

V těch případech, kdy v období zvoleném za základ přes pečlivost výběru úplně chybí údaje o některém druhu zboží nebo mezd, je možno využít pomocných indexů ve spojení s podobným typem zboží nebo mezd, u nichž lze předpokládat analogický vývoj.²⁶

²⁵ Tak např. při práci na sondách ke stříbrským dějinám cen a mezd byl za základ zvolen r. 1540. Letní denní mzda nádeníka na rybnících byla v tomto roce oproti ostatním letům výjimečně 4 gr. m. Ostatní nádeníci (na stavbách, na cestách, v lese) však dostávali v r. 1540 obvyklých 5 gr. m. Další vývoj nádenických mezd byl nominálně shodný, tj. stoupl postupně na 6 gr. m., což by se však v indexech, jejichž základ by byl bez další úvahy vzat z výše mezd z. 1540 projevilo jako stoupnutí mezd nádeníků na rybnících na index 150, ostatních pouze na 120.

²⁶ Např. ceny vápna jsou ve Stříbře pravidelně uváděny ve kbelcích, ale od sondy v r. 1580 i v tzv. auborcích, jejichž přesný poměr ke kbelci není znám. Jelikož však jde o stejné zboží, je možno vzít r. 1580 za pomocný základ a pro počítat další vývoj řady s auborky podle něj. Podobně je tomu např. u různých měř železa (bractea, šina, štaf) ap. Tyto zásady viz též u A. F. Příbrama, l. c., str. XXII–XXIII.

Pro možnosti vzájemného srovnání by bylo žádoucí, aby pokud možno všechny práce, zabývající se cenovým a mzdovým vývojem na určitém větším území (např. Čechy) měly základ indexních čísel stanoven stejně. Zatím však nebylo dosaženo shody v tom, které období by to mělo být a zdá se, že s řešením bude třeba vyčkat, až bude nashromážděno více materiálu. Návrhy na zpracování několika indexních řad pro každý soubor, tedy se základy v několika různých, ne-li všech zkoumaných víceletých obdobích nebude pro jejich náročnost asi možno realizovat, ačkoli by to byla práce a pomoc právě pro srovnávací studie velmi účinná.

Klouzavých průměrů ani výpočtu ročních zvýšení (snížení) v procentech dosud nebylo, pokud je mi známo, užíváno a nejsou s nimi tedy zkušenosti. Zdá se, že klouzavé průměry by mohly pomoci při hodnocení silně rozkolísaných řad, při čemž by citlivěji než aritmetické průměry zachycovaly jejich významné výkyvy. Každoroční zvýšení či snížení cen a mezd v procentech by bylo ukazatelem prudkosti a intenzity vzestupu či poklesu.

Použití statistických metod při studiu tzv. proměnlivých cen zboží a mezd je tedy prostředkem, který nám pomůže uspořádat zdánlivou změť jednotlivých údajů, nalézt v ní základní vývojové rysy a získat tím spolehlivou základnu pro využití cenového a mzdového materiálu.

Využití výsledků studia tzv. proměnlivých cen a mezd. Bezprostředních cenových a mzdových zkoumání je možno využít dvěma způsoby. Prvním z nich je zpracování monografických studií k jednotlivým otázkám dějin cen a mezd a s nimi souvisejících obecně historických i metodických problémů, jak bylo naznačeno shora. To je alespoň zatím hlavním úkolem, bez jehož plnění se práce snadno mění v samoučelnou. Tato cesta byla již našimi historiky s úspěchem nastoupena²⁷ a je nutno v ní nadále pokračovat.

Současně je však třeba přikročit i ke zpracování syntetických prací, zachycujících dlouhodobě a v plné šíři vývoj cen a mezd a zpřístupňujících v již zpracované formě nejdůležitější naše cenové a mzdové řady.

---

²⁷ Srv. pozn. 6. Ke jmenovaným autorům se řadí i Št. Kazimír, l. c. V pracovní skupině pro dějiny cen a mezd při katedře čs. dějin a archivního studia FF UK byla zatím práce zaměřena spíše k prozkoumání sond a k metodickým otázkám.

Musíme se však poučit z neúspěchů dosavadních zahraničních pokusů, které ztroskotávaly hlavně na tom, že své téma pojaly úzce jako pouhou edici cenového a mzdového materiálu. Samoučelnost a omezený dosah takto chápaných prací odstraní důkladné studie, začleňující, jak již bylo zdůrazněno shora, cenový a mzdový vývoj do širokého rámce tehdejší hospodářské a sociální situace.

Podobné široké práce, vycházející z našeho nejvýznamnějšího cenového a mzdového materiálu, u nás dosud nemáme a každý badatel, který na otázky cen a mezd narazí, je nucen sám a bez širšího přehledu vykonat zdlouhavou a namáhavou heuristickou i počítařskou práci nebo se této problematice ke škodě věci vyhnout.

Zatímní konkrétní výsledky pracovní skupiny. Z nepublikovaných prací o českém vývoji, které zahrnují delší období, čerpal prof. S. Hoszowski²⁸ a jeho závěry nelze zatím podstatně doplnit či zpřesnit. Práce členů skupiny, zabývajících se dějinami tzv. pohyblivých cen zboží a mezd, byla zaměřena na dokončení sond k delším řadám a dále na metodické otázky. V nedávné době přibýlo několik pracovníků z různých míst a oblastí Čech, takže se pracuje zhruba na těchto tématech: Děčín (dr. M. Košťál), Frýdlant a Karlovy Vary (dr. J. Honc), jižní Čechy (prom. hist. J. Zálaha a prom. hist. J. Hanzal), Louny (prom. hist. B. Nechvátal) a Stříbro (prom. hist. Vl. Bystřický).

Závěr. Jestliže v celé této práci je kladen důraz na přesnost, přibližování se matematickým metodám ap., je nutno zmínit se na závěr ještě o možné krajnosti tohoto úsilí, zdánlivě velice správné, ve skutečnosti však značně formální. Je to bezvýhradná důvěra v průkaznost shromážděných čísel jako takových, důvěra ve směrodatnost jejich vzájemných, byť často i nepatrných rozdílů. Při studiu cen a mezd, stejně jako v mnoha jiných případech použití statistické metody pro historické zkoumání, však není nezbytné vyžadovat vždy a za každou cenu naprostou matematickou přesnost, přesnost na několik desetinných míst. Takové přesnosti při studiu složitého společensko-ekonomického vývoje s mnoha protichůdnými tendencemi a zároveň s neúplnými informacemi, které máme k dispozici, není možno dosáhnout a tak ulpívání na pouhých numerických

---

²⁸ Srv. St. Hoszowski: *Rewolucja cen w środkowej Europie w XVI. i XVII. w.*, *Kwartalnik historyczny* LXVIII, 1961, str. 297–314.

rozdílech, bez ohledu na okolnosti jejich vzniku a existence, může snadno zavést na scestí. Vracíme se tedy znovu k několikrát zdůrazňovanému požadavku mnohostranného studia dějin cen a mezd jako neoddelitelné součásti společenských a hospodářských dějin, jimi ovlivňované a je zase zpětně ovlivňující.

Takové bádání přináší mnoho různých problémů a hledisek, více eventualit a možných aspektů, než bylo možno vyčerpat v tomto stručném článku. Nebylo ostatně jeho úkolem, aby se o všech zmínil. Pokusil jsem se vyslovit jen hlavní zásady, s nimiž přistupujeme ke studiu tzv. pohyblivých cen zboží a mezd, zásady, které by vylučovaly hrubé nepřesnosti, zkreslující vývojové linie, a napomohly správnému pochopení a výkladu takto zjištěných skutečností.

K PROBLEMATICE STUDIA CEN NEMOVITOSTÍ V 15. A V 16. STOLETÍ DO DOBY PŘEDBĚLOHORSKÉ

Miloslav Bělohávek — Miloslav Košťál — Jindřich Tomcs

Přehlížíme-li dosavadní literaturu o studiu dějin cen a mezd, seznáváme pozoruhodnou okolnost. Ačkoliv se velmi často setkáváme s údaji o cenách stavebního materiálu a cenách zemědělských produktů, mzdách stavebních po případě i zemědělských dělníků, nenacházíme zpracování cen nemovitostí. Je třeba uvést, že teoreticky se o studiu cen nemovitostí zmiňoval V. Pešák;¹ šlo mu o sledování cen podle gruntovních knih — jednoho objektu či více objektů blízkých po řadu let při zachycení povahy místa a všech okolností převodu nemovitostí. Zdůrazňuje, že cenový vývoj domů aj. nemovitostí ve městech se řídí více podmínkami volného trhu než u poddanských nemovitostí. Práce s přehledy cen se nejčastěji o cenách nemovitostí ani nezmiňují nebo jen tak, jako o cenách nemovitostí mluví M. J. Elsas,² který poznamenává, že do své práce nezahrnuje ceny pozemků a nájemné. Tvrdí, že jen ty ceny by mohly být považovány za typické a použitelné, které se vztahují na stejné či podobné pozemky, jinak že je nebezpečí, že budou srovnávány heterogenní věci; uvádí, že nemohl nalézt materiál, který by těmto požadavkům vyhovoval. Ze starších prací se zabýval vývojem cen ve Francii v l. 1200—1800 G. d'Avenel.³ Zjišťoval 25leté průměry cen pro provincie a celou Francii z pramenů značně rozptýlených a srovnával

¹ V. Pešák, Poznámky ke studiu cen v arch. min. vnitra, Věst. ČAZ 1935, 3, str. 272.

² M. J. Elsas, Umriß einer Geschichte der Preise u. Löhne in Deutschland I, 1936, str. 2.

³ G. d'Avenel, Histoire économique de la propriété, des salaires, des denrées et de tous les prix en général depuis l'an 1200 jusqu'en l'an 1800. I. Paříž, 1. vyd. 1894, 2. vyd. 1913.

ceny se současnou měnou. Zdůrazňoval srovnávání cen s výnosem pozemků kapitalisovaným podle průměrného úroku, i když tu zjistil značné rozdíly. Z jeho práce můžeme přijmout leda hlavní zásadu — zkoumání cen v souvislosti s ostatními problémy hospodářských dějin, nikoliv však jeho metody a většinou nepřesvědčující výsledky. H. Hauser ve své práci podal v metodickém úvodu též návrh kartotečního lístku pro pozemky.⁴

A tu je nutno si položit otázky, zda při zkoumání dějin cen nemovitostí jde o oblast, v níž nám prameny nemohou poskytnout dosti jisté informace, či zda jsou potíže při kritice pramenů tak velké, že nelze materiál zpracovat takovým způsobem, aby nám podal spolehlivý obraz skutečnosti nebo zda snad tyto výsledky jsou tak nepatrné, že by nemělo význam věnovat jim práci a námahu při studiu.

Na všechny tři otázky lze podle našeho mínění odpovědět tak, že výsledek mluví pro to, aby ceny nemovitostí byly studovány. Je ovšem jisté, že problémy způsobu práce i výsledky nejsou zcela stejného charakteru jako při studiu jiných cen. Ale sondy, které byly dosud provedeny nám dávají důvod k tvrzení, že jsou naopak zřetel, kde nám ceny nemovitostí dají při pečlivém kritickém zhodnocení jednak daleko větší možnosti ve způsobu a rozmanitosti zpracování pramenného materiálu, jednak závěry, které ukazují velmi těsnou souvislost s celkovým hospodářským a sociálním vývojem a které mohou nově osvětlit různé stránky tohoto vývoje.

Je nutno uvést, že práce a sondy jakož i teprve připravovaný materiál, které byly použity pro tento referát, nebyly zpracovány podle jednotného plánu. Právě to však má svou cenu v tom, že ukazuje různé možnosti zpracování, různé aspekty zkoumané skutečnosti a tím i výhledy další práce na tomto poli. Byly použity materiály pro tato města: — městské domy — Praha, Kutná Hora, Hradec Králové, Plzeň, Děčín, Pardubice, Turnov, — vinice — Praha. Jde o prameny, které jsou z oblasti hlavního města, velkého horního

---

⁴ H. Hauser, *Recherches et documents sur l'histoire des prix en France de 1500 à 1800*, Paříž 1936.

města, velkých královských měst i větších a menších měst poddanských z různých míst Čech.

Cena nemovitosti za feudalismu. Prvé zmínky o prodeji nemovitostí (či o určitém odškodném v penězích za nemovitost) se vyskytují v pramenech od 11. stol. Jde tu ovšem o majetek feudálů nejčastěji v souvislostech k církevním institucím; častěji se cena půdy projevuje až s přechodem na peněžní rentu.⁵ Nepochybně i tyto záznamy bude nutno do budoucna zkoumat, pro náš referát však nepřicházejí v úvahu. Ceny městských nemovitostí jsou pak — po stránce pramenného studia — úzce spojeny se vznikem, rozvojem a zachováním městských knih, které se vyskytují od 14. stol. Použili jsme však teprve některé Mendlovy práce pro poč. 15. stol. Právě jako u městských nemovitostí je úzká souvislost se studiem městských knih, tak studium cen nemovitostí poddanských souvisí s rozvojem pozemkových knih (nejstarší ojedinele z konce 15. stol.).

Pro náš referát byly použity výhradně ceny nemovitostí z měst a jejich okolí. Je však třeba poznamenat, že i ceny jiných druhů zboží běžně studovaných pocházejí většinou z měst či městských trhů. Ceny nemovitostí v držení feudálů samotných (panství apod.) tvoří sice bohatý materiál, ale metody k jeho studiu a zásadní otázky problematiky toho studia možno považovat zatím za neprozkoumané. Jde tu zvláště o problém možnosti srovnávání jednotlivých celků, možnosti mimoekonomických vlivů, složení ceny, ovlivňující prvky, které nejsou zatím objasněny ani v základních otázkách. Rovněž problematiku cen nemovitostí poddanských považujeme prozatím za nepřipravenou k řešení — jde tu rovněž o zvážení vlivů mimoekonomických mimo jiné problémy.

Nelze studovat ceny nemovitostí bez předchozího ekonomického rozboru jak oceňovaného objektu tak i cen samotných. Pokusy o přiblížení se k tomuto hledisku mohly být zatím učiněny jen u městských nemovitostí — i když je nutno uvážit, že město bylo institucí, která poněkud ze skladby feudální společnosti vybočovala. Také ekonomický rozbor je založen na kategoriích, které v politické ekonomii vznikly ze studia společnosti kapitalistické a k tomu je nutno

---

⁵ F. B. Poršněv, *Nástin politické ekonomie feudalismu*. 1959, str. 64.

přibírat zřetel na feudální složky. Dosavadní průzkum ukazuje, že bude možno — v příznivých případech — odlišovat některé kategorie jako rentu feudální a rentu pozemkovou apod. Po této stránce se nám jeví charakter měst ve svém zvláštním postavení ve feudální společnosti s relativně nejčilejším hospodářským životem a rozšířením užívání peněz, s některými prvky kapitalistického způsobu hospodaření právě ve stavebnictví a vinařství, jako zvláště příznivé východisko studia, které nám pomůže překlenout potíže, jež přináší rozdíl mezi společensko-ekonomickými formacemi kapitalismu a feudalismu. Celkově nutno očekávat za feudalismu větší ztrnulost, větší ovlivnění mimoekonomickými vlivy, které nelze ani u měst vyloučit — např. ovlivnění ceny nemovitosti příbuzenskými svazky apod.

Ceny městských domů. Typem ceny městských nemovitostí, který se přímo nabízí ke studiu, jsou ceny městských domů. Je nutno se tedy zmínit o základním rozdělení, které musíme mít pro města předbělohorské doby na zřeteli; je to členění města na vnitřní město v hradbách a na předměstí. Je třeba si uvědomit, že to byl rozdíl právní i ekonomicko-sociální. Význam této skutečnosti vysvitne z faktu, že v 16. stol. řada velkých českých měst měla co do počtu domů mnohem rozsáhlejší předměstí než vnitřní město v hradbách (Hradec Králové, Litoměřice, Žatec). Neplatí to ovšem všeobecně. Jiná byla situace u hlavního města Prahy (kde vlastně tím předměstím, ale se všemi náležitostmi města, bylo Nové Město pražské) a též např. v Plzni. Pro rozbor ceny městského domu jsou důležité tyto složky:

1. Stavební pozemek (městiště) tvoří povšechně menší část ceny. Jde tu vlastně o kapitalizovanou rentu, na níž se v pozdějším vývoji můžeme dívat jako na diferenciální rentu. Vývoj cen městišť v Praze sledoval do jisté míry B. Mendl, který ukazuje, že cena půdy je v poměru k hodnotě budovy malá.⁶ Pokus stanovit cenu půdy učinil i Jar. Honc pro Hradec Králové podle rozdílu průměrných cen v souvislosti s požárem — shořelé domy na předměstí měly průměrně kolem 20 % ceny jiných, ve vnitřním městě kolem 50 %⁷ — tady však zřejmě zasahují i jiné složky (různé výsady spojené s místem a pa-

---

⁶ B. Mendl, Z hospodářských dějin středověké Prahy (Sborník příspěvků k dějinám hlav. m. Prahy V/2, 1932, str. 240.

trně nešlo o úplné zničení stavby). Je třeba se zmínit o způsobu, s kterým se setkáváme zvláště v poddanských městech, že jsou totiž do ceny domu zahrnovány i pozemky, které k domu patří — většinou bez kvantitativního uvedení výměry. To je okolnost značně znesnadňující studium vlastních cen domovních.

2 a). — Hodnota vlastní stavby domu — jen ojediněle se vyskytuje cena stavebních celků sama o sobě, případně s podrobnějším popisem, ač na druhé straně jsou dosti časté ceny stavebního materiálu a mzdy stavebních dělníků. Máme však doloženo, že se např. v Praze v pol. 16. stol. tato hodnota zjišťovala kvantitativně podle rozměrů a kvality stavební hmoty (počet sáhů), že tedy současníci měli prostředky jak tuto hodnotu zjistit.⁸

b) — Mimo domu jako objektu pro bydlení byl dům i místem živnostenského, průmyslového a obchodního podnikání. Někdy jde o samostatné objekty toho rázu (sladovny apod.), které jsou však v ceně s domem často spojené a je nutno je i společně posuzovat (i u obyčejných domů nemůžeme nijak vydělit dílny apod.). Někdy se též samostatně vyskytují masné krámy, sladovny, barvírny aj.

c) — V některých městech bylo do ceny zahrnováno i vybavení domu — např. zbroj (Děčín). Někdy se též vyskytuje částečné zařízení, při pivovarských domech i várečná zařízení. Tu však nejde zřejmě o ukazatele, který by mohl mít podstatný vliv na celkovou cenu.

Feudální složky ceny domu:

3. Platy na domech, které je nutno kapitalizovat a přičítat k ceně domu; tato složka, která výrazně umožňovala úvěr ve starší době formou do jisté míry podobné hypotéce, byla podrobně studována B. Mendlem, zvláště v pražských městech.⁹ Šlo původně o plat, který byl v podstatě feudální rentou, zvláště pokud šlo jen o platy

⁷ Jar. Honc, Nejstarší tržová kniha města Hradce Králové z r. 1532 a ceny domů a nemovitostí v Hr. Kr. 1532—1576, Materiál k diskusi na pracov. zased. skupiny pro dějiny cen a mezd při kat. čs. dějin na filos. fak. univ. Karlovy v Praze, č. 3, 1962 str. 9.

⁸ Archiv hl. m. Prahy, rkp. č. 1048, fol. 207, dům Cypriana Bilka, 1569, hodnotu stavby zjišťovali přísední cechmířtři zedníci a tesaři.

⁹ B. Mendl, l. c., a Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských 1378—1434, ČCH 1916, 1917.

z městiště — platy arcální. Mendl ukázal význam, který mělo přetížení chudých a středních měšťanů těmito platy pro příčiny husitského revolučního hnutí. Z Mendlových prací je však zcela zřejmé, že šlo o složku v husitském revolučním hnutí zanikající. Pro posuzování těchto platů (a má to význam nejen pro domy) je důležité, že z pramenů vyplývá, že byly kapitalizovány a tento kapitalizovaný obnos byl běžně připočítáván k prodejní sumě jako složka ceny celého objektu.

4. Různé feudální výsady a) hospodářské — např. právo piva vaření, jejich podíl na ceně je těžko zachytitelný, ale ceny jsou tím zřejmě ovlivňovány. Podle předběžných průzkumů M. Košťála v Děčíně poklesly na poč. 17. stol. ceny patricijských domů oproti jiným domům v době, kdy vrchnost odňala děčínským měšťanům právo vaření piva. Může tu jít i o různá obchodní práva apod. b) Logicky je třeba uvážit v této souvislosti i politické či politicko-hospodářské výsady, které však zatím nebylo možno nějakým způsobem číselně vyjádřit (např. rozdíl politických a hospodářských výsad měšťanů ve vnitřním městě a na předměstí, právo zemskodeskových vkladů některých měst, osvobození od platů a povinností apod.). Lze předpokládat, že s poklesem politického významu měst i ovlivňování ceny z tohoto hlediska se zmenšovalo.

Z rozboru je zřejmé, že největší podíl na ceně měla a pro změny cen nejdůležitější byla druhá složka — hodnota stavby. V pramenech však nemáme většinou stavební změny výslovně zachyceny. Tu je důležité poznamenat, že stavba domu ve městě je z největší části výsledkem námezdné práce dělníků, že tedy pro určující složku ceny měšťského domu platí, že byla vytvořena prací námezdných dělníků za podmínek vykořisťování — mzdy stavebních dělníků nejsou svým vývojem obdobné cenám domů. Změny v cenách stavby domu jsou možné dvojího druhu. Může se měnit cena stavby jednotlivého domu (novostavby, přístavby, chátrání), ale může se měnit i celkový charakter města nebo jeho částí po stránce stavební, např. dřevěné stavby v celé části města se přestavěly na kamenné, měnila se dispozice a velikost domu podle nových stavebních slohů apod. Tady je asi klíč k vysvětlení neobyčejně vysokého růstu cen domů na Staroměstském nám. v Praze zjištěném Jar. Honcem na poč. 17. stol. Po této stránce měly velký význam i požáry. To je třeba při cenovém zkoumání uvážit; tu jsou některá

úskalí pro ocenění směrů celkového vývoje cen domů. Bude třeba do budoucna vyhledávat pomoc historiků umění a urbanistů-historiků při oceňování stavebního vývoje.

Je třeba též v přehledu uvést, která data můžeme z pramene (většinou městské knihy) získat. Jednotlivý zápis vesměs obsahuje jména a někdy zaměstnání kupujícího a prodávajícího, polohu domu (většinou podle sousedů), sjednanou cenu, případný závdavek a stanovení splátek, závazek právního očištění, datum, případně v juxtách kvitance o splátkách. Zřídka kdy je v zápise více údajů. Zápisy jsou v 15.—16. stol. vedeny většinou chronologicky, jen v Hradci Králové a z části také pro Děčín byla zjištěna reálná folia pro jednotlivé nemovitosti. Je málo edic těchto pramenů — je za ně možno považovat některé práce Mendlovy, Teigeho místopis apod. Místopisy nejsou však často pro naše účely použitelné, protože v nich nejsou obsaženy všechny údaje, které jsou potřebné pro přesné určení ceny (např. splátky, rod. vztahy apod.).

Pro naše studium má nedocenitelný význam ta okolnost, že změny v držbě městských domů (zvl. prodeje) musely být do městských knih zapisovány. Z toho vyplývá, že naprostá většina koupí a prodejů, při nichž byla určována a placena cena, je v zápisech zachycena. Taková situace se ve starší době nevyskytuje u běžných druhů zboží, nenajdeme nikde v úplnosti zachyceno, kolik se kdy na kterém trhu prodalo strychů pšenice a jaké množství v jednotlivých rozdílných cenách. Způsob zachycování cen v pramenech závisí též na rozvoji městské správy. Ceny většinou nejsou zachyceny v knihách soudních, ale v knihách radních. I doba od kdy se ceny v zápisech začínají objevovat, je v různých městech různá, zřejmě podle vyspělosti městské správy.

Nelze ovšem popírat, že jakkoliv solidní se na prvý pohled zdá údaj o ceně nemovitosti, je přece použitelnost nutno podrobit kritice. Nemáme sice žádné důvody předpokládat, že by v knihách byly uvedeny ceny nesprávně, ale jde o jinou okolnost. Většina cen nemovitostí byla stanovena na splátky a je třeba uvážit ráz těchto cen. U městských domů byla zjištěna dosti značná typičnost výše průměrného závdavku a průměrné splátky (Hradec Králové kolem poloviny 16. stol. 25,32 % závdavek, 4,43 % splátka, Nové Město Pražské kolem 20 % závdavek a 10 % splátka — zkoumáno ve čtyřech rozdílných letech 2. a 4. desetiletí 16. stol.). Je třeba si uvědomit,

že podle toho při placení cen nemovitostí — a tu šlo o značné částky — měly peníze ve větší míře (3:1 či 4:1) funkci platidla než oběživa, což má význam pro posuzování úlohy peněz v tehdejších městech. Pro rok 1557 byl pro Prahu zjištěn poměr ceny v hotovosti a na splátky, tento údaj nemá však jen individuální význam, protože jde o odhad provedený cechmistry zednickými před městskou radou. Zachycuje zřejmě poměr tehdy v Praze platný jako 3:4 cena v hotovosti ku ceně na splátky pro touž nemovitost.¹⁰ Obojí typ cen můžeme tedy v prameni najít. Je naším přesvědčením (i když věc byla diskutována a plné prozkoumání není možno v současnosti přinést), že větší výši ceny na splátky lze vysvětlit jako zúročení částek teprve v budoucnu splatných. Jde o souvislosti jaké měl tento vztah k celkovému hospodářskému životu ve městě, k jiným půjčkám, možnostem hotového placení a potřebě hotových peněz.

Je zřejmé, že možnosti placení hotovými byly u většiny měšťanů omezené (i když některé splátky velkých domů jsou značné sumy). Splátkové formy trhů nemovitostí a časté změny v držení nemovitostí způsobily však situaci, že téměř každý měšťan na nějakou nemovitost platil splátky nebo je bral. Očekávané splátky bylo možno za nižší sumu v hotových prodat (prodej peněz domových) či pokázat jako platbu (bezpeněžní forma placení — vzdání peněz domových). Pokud jde o hodnocení možností zpracování cen je třeba uvážit, že prameny nám dávají ceny sjednané — (většinou na splátky, málo za hotové) a ty bude nutno rozlišovat, zvláště při vytváření cenových řad jednoho objektu. Nelze klást na roveň stejnou sumu za hotové a na splátky a opačně (neuvedení splátek tu např. omezuje použitelnost Teigeheho místopisu). Je též potřebí věnovat zvláštní pozornost té okolnosti, zda ceny týchž domů prodávaných při různých příležitostech na nestejně splátkové období lze bezpečně bez dalších přepočtů srovnávat. Na druhé straně vidíme, že při určité typičnosti lze důvodně předpokládat, že při propočítávání údajů pro větší celky (např. celé město) zákon velkých čísel vyrovná individuální rozdíly a že tedy údaje pramene — ceny sjednané jsou z tohoto hlediska použitelné. Z těchto zkoumání a úvah vyplývá opačný závěr než byl dosud pro studium cen nemovitostí činěn, že totiž spolehlivěji bude možno zatím pro-

---

¹⁰ Archiv hl. m. Prahy, rkp. č. 1048, fol. 210, dům Tochovský.

vádět cenové průzkumy větších celků nemovitostí než vytvořit časové řady pro jednotlivé nemovitosti. Nebude tu ani bránit rozdíl v kvalitě objektů — jak se někdy uvádí — je třeba vzít v úvahu, že i při studiu cen běžného zboží jsou v různých druzích značné rozdíly v kvalitě (a nejsou v pramenu uvedeny) a přece jsou data o těchto cenách zpracovávána do jednotných řad pro celý druh.

Pražské údaje o průměrných splátkách (10 % ročně) při závdavku 20 % a zjištění z 1557 o poměru ceny hotové a ceny na splátku (3:4) dává při propočítání výši předpokládaného úroku ve splátkách 7,2 % ročně. Úroky z úroků se nepočítaly; učebnice matematiky z 16. století¹¹ nám ukazují, že tehdejší měšťané (alespoň nejvzdělanější z nich) byli se svými znalostmi matematiky schopni takové úroky propočítat i když se tak zřejmě dělo jen v některých, lze říci typových případech, a ostatní se podle toho odhadem přizpůsobovali. K usnadnění propočtu mělo zřejmě sloužit i to, že poměr obou cen byl vyjádřen v celých číslech (3:4), ač se tím výše úroku ve splátce obsaženého poněkud odlišila od běžné úrokové míry platné v té době (6 % od r. 1543). Přece však malý rozdíl výše obou úroků ukazuje na jejich souvislost. Pro poměry před r. 1543 při 10 % úrokové míře mohl obdobně platit jednotný poměr 2:3 (znamenal by 9,2 %) — pro něj však je teprve třeba hledat pramené doklady.

Je nutno při budoucím studiu pramenů klást důraz na pečlivé zachycení všech údajů týkajících se vztahu ceny sjednané a ceny za hotové a na splátky, případně ceny skutečně zaplacené a způsobů tvoření a odhadování cen nemovitostí. Tak bude možno stanovit zásady jak převádět ceny na splátky na ceny za hotové (pro tento případ převodu je navrhován termín cena základní).

V této souvislosti nemůže zůstat bez povšimnutí ani výnos domovního majetku, pro nějž však máme dosud málo údajů — ukazuje se však, že se zřejmě nelišil od běžné výnosnosti jinde tj. mezi 6—10 % ceny.

¹¹ Např. Ondřej Klatovský — Nové knížky vo počtách na cyfry, 1558, a zvl. Jiří Goerl z Goerlštejna, Arithmetika, 1577, kapitola „Vo lichvě“. Způsob výpočtu naznačil Jaroslav Honc: Jest proplácená cena za prodaný dům skutečnou cenou prodaného domu nebo je skutečnou cenou jen cena splacená hotově při uzavření kupní smlouvy? (diskusní náměty), Materiály č. 7. I když se výpočet zdá složitý, byl podle znalostí z uvedených učebnic matematiky plně zvládnutelný — nutno též uvážit, že propočítávání se dělo jen někdy.

Ceny vinic. Zvláštní druh pozemků, který nám umožňuje cenová zkoumání jsou vinice, zvláště v okolí Prahy. V předbělohorské době mělo české vinařství značný rozsah — ač bylo samozřejmě omezeno na teplejší části Čech — a mělo velký význam hospodářský. V 14. až 16. stol. bylo městske vinařství na vrcholu své slávy. Mělo i velký význam sociální — u městského (zvláště pražského) vinařství zjišťujeme, že je již vedeno povětšinou kapitalistickým způsobem. Množství vinic, které mohl mít měšťan v majetku nebylo jinak omezeno než bohatstvím nákladníka (kapitalisty), o vinice se staral odborný pracovník — vinař a pro vlastní práce byli najímáni na různou dobu (ne dlouhou, šlo o sezónní práce) viniční dělníci, většinou příslušníci městské chudiny, kteří nebyli na nákladníkovi jinak osobně závislí nebo mu poddání. Mzdové sazby nebyly zcela ztrnulé, perkmistrovský úřad určoval mzdy zřejmě podle nabídky a poptávky na „nájmu“ (jakýsi trh pracovních sil) a ovlivňoval je ve prospěch nákladníků. Mzdy byly již plně peněžní (nezahrnovaly stravu apod.), každý nákladník mohl mít tolik dělníků, kolik měl strychů vinic, jiné omezení počtu dělníků neexistovalo. Víno pěstovali měšťané většinou na prodej, jen u majitelů malých viniųek lze předpokládat, že šlo o vlastní spotřebu. Ačkoliv jevílo městské vinařství kapitalistické rysy, nelze mluvit celkově v tehdejších městech o kapitalismu, protože ostatní hospodářská odvětví neměla takový charakter. Pro ceny vinic je to však důležité tím, že můžeme užít kategorií platných v kapitalistické skladbě ceny nemovitosti. Cena pozemku je v podstatě kapitalizovaná renta.¹²

Složky ceny městské vinice:

1. kapitalizovaná feudální renta placená feudálnímu vlastníku vinice (v pramenech obvykle jako úrok), sem rovněž možno zařadit stabilní státní daň — perkrecht.

2. pozemková renta kapitalizovaná:

- a) absolutní, která se musela ukazovat i u jiných pozemků,
- b) diferenční I, podle úrodnosti půdy a polohy vinic — speciálně

---

¹² K. Marx, Kapitál III, vyd. r. 1956 str. 349 — kapitalistická výroba v zemědělství zasahuje postupně zprvu jen takové komplexy půdy, které mohou platit diferenciální rentu.

pro vinice jako takové, pak i rozdíly mezi úrodností jednotlivých vinic.

c) v nepatrné míře i diferenční II — investice do půdy (vysazení révy, tyčky, lepší zpracování apod.).

Lze uvážit i význam monopolu prodeje vína (zákaz dovozu cizích vín), který mohl mít vliv na zvýšení renty jako monopolní. V pramenech se nám projevuje 1. jako plat, kdežto 2. jako určitá suma — u vinic většinou měl vlastník zároveň i průměrný zisk i rentu. Kapitalizovaná renty je závislé na průměrné výši úroků — tu je nutno zdůraznit, jak již výše uvedeno, že do r. 1543 platí oficiálně 10 % úrok, po r. 1543 6 %.

Zápisy o trzích vinic jsou v Praze v knihách úřadu perkmistrovského, jsou v nich jména (zaměstnání) kupujícího a prodávajícího, poloha vinice (podle sousedů), rozloha vinice ve stryších a dílech, cena (závdavky, splátky), údaj o úroku a datum, případně údaj o splácení. Velkým kladem pražských zápisů je uvedení rozlohy vinic, což umožňuje kvantitativní zpracování údajů — to u mnohých jiných měst není uvedeno, tam jsou zápisy jen o prodeji vinice bez uvedení rozlohy. I u pražských vinic je výhoda působení zákona velkých čísel a opět tu je naprostá většina prodejů zachycena. Forma zápisů je taková, že můžeme odlišit složky ceny uvedené v rozboru jako kapitalizovaná feudální renta a kapitalizovaná pozemková renta. Složku ceny, která je kapitalizovanou feudální rentou získáme kapitalizováním v zápisu uvedených úroků — nejlépe podle procent výkupu těchto úroků. Tyto výkupy se občas vyskytují a procentuálně kolísají. Perkrecht byl pro každou vinici stejné výměry stejný a v relacích vinic mezi sebou je ho možno vypustit. Pro splácení cen vinic se někdy užívalo formy splácení polovinou užitku viničního z roku splátky; užitek je však v kvitanci vyjádřen v penězích. To je údaj, který má cenu i pro posouzení jednotlivých let podle úrodnosti (srovnáním s cenami vína).

Dosavadní sondy ukázaly trvalý pokles podílu feudální složky ceny vinice, označené jako kapitalizovaná feudální renta; ta měla ještě v 15. století na ceně značný podíl, ale koncem 16. stol. se stává prakticky bezvýznamnou.

Do zápisů v knihách perkmistrovských jsou zahrnuty i některé jiné pozemky — bývalé vinice (pole, štěpnice), ty nutno vyloučit, i ty vi-

nice, které ukazují minimální ceny, protože v nich jsou zřejmě též zahrnuty bývalé vinice, jenž nejsou v zápisu tak označeny.

Bohužel nebyl dosud zjištěn spolehlivý rozbor nákladů hospodaření na určité městské vinici za určitou dobu, pro vinici, pro kterou bychom měli též údaje o rozloze a ceně pozemku. Lze však sledovat ceny vína a mzdy viničních dělníků, i když zde nejsou zmínky zdaleka tak hojné jako u pozemků.

U vinic jako u městských domů se vyskytuje běžně způsob splácení místo placení hotovými, ale není tu tak výrazně převládající jako u domů (nejde obvykle o tak velké sumy) a je tu i dosti značná rozmanitost splátek. Zatímní sondy nerozebíraly ceny podle tohoto hlediska, řešení problému bude možno docílit asi nejlépe některými statistickými metodami.

Jiné ceny. Jiné ceny než městských domů a vinic se vyskytly v dosavadním zkoumání jen ojediněle a nebylo z nich možno vytvořit souvislejší řady, které by ukazovaly na některé závěry s širší platností. Šlo hlavně o hutě, dvory, pole u Kutné Hory a dvory, sladovny, měštiště, mlýny, pole, vinice a stodoly u Hradce Králové.

Zpracování. Z velké úplnosti pramenného materiálu vyplývají i mnohem bohatší možnosti zpracování než u jiných cen. Jde tu hlavně o zpracování statistické, které nám po předchozí pečlivé kritice pramenné může být velmi cennou metodou pro poznání okolností vývoje i rozložení těchto cen a jejich vztahu k hospodářskému a sociálnímu dění ve městech.¹³

Možnosti zpracování cen nemovitostí — hlavní formy:

1. vytvoření řad pro jednotlivé nemovitosti v časovém vývoji,
2. průřezy z určitého období na podkladě působení zákona velkých čísel (rozložení četností podle velikosti cen),
3. časové řady pro větší celky na základě působení zákona velkých čísel (průměry a jiné způsoby zachycení),
4. kombinace předchozích forem.

O určitých výhradách k metodě č. 1, které však mají dočasný ráz

¹³ W. Kula, *Statystyka historyczna (Historia gospodarcza Polski, 1960)*, str. 30, jde v podstatě o 3. typ pramenů podle dělení Kulova — prameny týkající se jevů individuálních v masovém měřítku.

vzhledem k dosud ne plně rozřešeným problémům, jsme se zmínili již dříve.

Statistické zpracování. Základem tu musí být určitý statistický soubor, to je v našem zkoumání soubor cen určitého typu nemovitostí vyjádřený při prodeji v určitém místě za určitou dobu. Je nutno uvážit, že není totožný se souborem, který by vznikl ze zjištění (případně odhadu) všech cen nemovitostí v určitém místě v určitém okamžiku. Pokusy překlenout tento rozdíl se zabýval J. Honc.¹⁴ Označuje běžné aritmetické průměry za mechanické a pokusil se je srovnat s průměry, jež nazval anonymní (při nichž vyloučil dvojí prodej téhož objektu v uvažovaném období) a průměry synonymními (při nichž srovnal jen průměry cen stejných objektů, které byly opětovně prodány v následujících dobách — ostatní objekty vyloučil). Do budoucna bude též třeba prozkoumat souvislost s berními odhady, které jsou často jakýmsi statickým průřezem k určitému datu. Mendlovy práce o Praze v 1. pol. 15. stol. ukazují, že tyto záznamy jevily těsnou souvislost se skutečnými cenami. Je však nutná značná opatrnost, protože prameny povahy berního katastru jeví značný sklon k stabilizaci údajů k době vzniku a většinou nezachycují další vývoj. Lze vyslovit předběžný závěr (podle studií Honcových se průměry všech tří typů málo liší), že tu nejsou velké rozdíly, že průměry cen prodejů — je-li jejich počet dostatečně velký — jsou skutečně reprezentativní pro celkové rozložení cen všech nemovitostí zkoumaného druhu, že tedy tyto rozdíly nebude asi třeba zvláště zjišťovat.

Střední hodnoty charakterisující soubor. Pro studium cen nemovitostí nebyl používán střed rozpětí mezi maximálním a minimálním údajem — je to hodnota velmi nevyhovující, podléhá extrémům a lze ji nouzově užívat při malém rozsahu materiálu. Použit nebyl ani medián, je obtížné jej stanovit a pro naše studium nemá velký význam.

Při cenových zkoumáních je běžně používán aritmetický průměr. Tento nejčastější způsob charakterizování souboru byl použit i u cen nemovitostí — zvláště průměr vážený. Vzhledem k velkému počtu údajů je možno pro ceny nemovitostí v určitém období stanovit rozložení četností podle velikosti cen. Pro stanovení inter-

¹⁴ J. Honc, Ceny domů na Staroměstském náměstí v Praze v letech 1434 až 1618, Materiál k diskusi .... č. 3, 1962, str. 13n.

valu bylo zjištěno, že ceny domů ukazují zaokrouhlování kolem desítek a stovek kop grošů. Je tedy interval 10 kop materiálem zcela odůvodněn a nelze ho považovat za náhodně stanovený. Rozložení četností cen souboru je vesměs asymetrické. Bude třeba do budoucna sledovat odchylky od průměru (směrodatnou aj.), srovnávat průměr s modem a stanovit míru nesouměrnosti souboru. Toto zkoumání bude mít význam pro sociální vývoj ve městě, zvláště měšťanského obyvatelstva. Křivka rozložení četností cen nemovitostí ukazuje někdy určitý hrbol; tuto okolnost bude třeba blíže zkoumat, zda nejde o náběh k druhému vrcholu, vzniklý smíšením dvou souborů (mohlo by jít např. o rozdíly souboru cen placených hotově a cen na splátky).

Rozložení četností cen umožňuje pokus o stanovení jiné střední hodnoty — modu, tj. nejčastěji se vyskytujícího údaje, který je nejlepší charakteristikou souboru, ale který je možno zjišťovat jen při dostatečně bohatém materiálu. Velkou výhodou modu je, že není vůbec ovlivňován extrémními hodnotami jako do jisté míry je průměr. Pokus o to byl učiněn u cen domů Nového Města pražského v 1. pol. 16. stol. a u cen pražských vinic na počátku 16. a 17. století. Výpočet byl proveden ze tří nejčetnějších intervalů.¹⁵ Jsou to zatím jediné pokusy — pokud jde nám známo — o použití této střední hodnoty pro charakteristiku cen 16. století. Předběžný výsledek těchto pokusných výpočtů ukazuje, že se modus vyvíjel jinak než aritmetický průměr, tzn., že se změnilo rozložení četností souboru; ukazuje to nutnost sledování modu a jeho srovnávání s průměrem.

Pro vyjadřování vztahů mezi jednotlivými výpočty je nutné užítí indexů. Tu je ještě ne zcela rozřešený problém výchozího bodu indexů (100), tak, aby byly srovnatelné i ty řady, které začínají v různých letech. Bude snad třeba uvážit i možnost, že hodnotu 100 by měl konec řady nebo vyjadřovat indexy vztahy mezi dvěma sousedícími obdobími.

Časové řady. Z různých statistických údajů lze vytvářet časové řady, hlavně tu jde o časové řady sestavené z průměrů, ačkoliv bude třeba zkoumat i časové řady z modů. Časové řady mají různé individuální výkyvy, je však třeba zachytit pravidelnost časového vývoje — trend. Tu jsou možné různé způsoby — zachycení pomocí

¹⁵ St. Kohn, *Základy teorie statistické metody*, 1929, str. 78.

přímky nebo křivky vypočítané metodou nejmenších čtvercových odchylek.¹⁶ Zatím se jako nejvýhodnější jeví metoda použití pohyblivých průměrů (propočítání přímky, paraboly 2. stupně a pětiletých klouzavých průměrů bylo zkusmo užito u cen pražských novoměstských domů 1518—1547). Matematické propočítání křivek charakterisujících trend by mělo význam až po zjištění souvislosti cenových řad různých typů — pak by bylo možno podle nich doplňovat chybějící části jiných obdobně se vyvíjejících cenových řad (jejich trendy).

Technika zpracování:

Úplnost údajů je zvláštní předností cen nemovitostí. Z tohoto hlediska jsou sondy jen prvním stupněm k seznámení se s materiálem a jeho problematikou. Pro poznání zákonitostí vývoje bude nutné jíti dále než k sondám a zpracovat materiál pokud možno v úplnosti. Tady však vzniká problém množství materiálu, některé soubory obsahují již značně velká množství jednotlivých dat (jde tu o tisíce, v kombinacích o desetitisíce, které lze různě spojovat a propočítávat). Tady bude třeba použít způsoby práce, které dosud pro tyto účely nebyly běžně používány. Skutečně spolehlivé a vyčerpávající zpracování bude možné za použití děrných štítků ve strojné početní stanici. Děrné štítky by bylo nejlépe použít sdružené (tzn. na nichž je písemný zápis i vyděrované hodnoty). Toto zpracování by mělo význam jak pro jednotlivá třídění tak pro početní úkony. Na děrnóštítkových počítacích strojích lze běžně provádět všechny čtyři základní početní úkony a zdvojnásobování. Případná potřeba použití odmocňování, které je těžko na těchto strojích provádět, není velká. Mluvíme tu zatím o mechanizačních prostředcích, nikoliv o samočinných počítacích strojích. Uvažuje se o použití tohoto způsobu při zpracování cen pražských vinic.

Výsledky: Městské domy. Praha: Ve svých studiích o hospodářském a sociálním vývoji v předhusitské a husitské Praze věnoval B. Mendl pozornost též cenám domů.¹⁷ Zaměřil se zvláště na rozbor rent vázoucích na domech, jejich souvislosti s feudální rentou, jejich vývoj

¹⁶ St. Kohn, l. c., str. 389n. F. Egermayer—V. Grazín—V. Vlach, *Základy statistiky*, 1958, str. 264 n.

¹⁷ Viz pozn. č. 9.

a zánik za husitského revolučního hnutí. Stanovil jejich souvislost s úvěrovým a hospodářským životem ve městě, se sociálním rozvrstvením i revolučním vyřešením problému, tj. jejich normativním odstraněním. Všiml si i jinak cen domů, staveb, nájmu, vztahu k ceně konfiskovaných domů, vývoje cen pražských domů za husitského revolučního hnutí (značný pokles), což je potvrzením vlivu, který měly války, mory, živelní pohromy na vývoj cen nemovitostí. Mendl ukázal rovněž na souvislost studia cen domů podle trhových knih a podle knih berních. Mendlova příloha E — Ceny domů a platy domovní na Starém Městě pražském (1400—1427) ve studii „Z hospodářských dějin středověké Prahy“ je vlastně edicí nejen pro místopis, ale i pro vývoj cen domů před a za husitského revolučního hnutí. Opravil v ní starší práci Tomkovu.

Rovněž jako edici, která má význam pro studium dějin cen pražských staroměstských domů je třeba uvést Teigeho práci.¹⁸ Je to edice velmi podrobná, tím cennější, že ty městské knihy, které jí byly podkladem, shořely v r. 1945, přece však bychom pro ceny potřebovali ještě více údajů. Nejsou tu totiž data o závdavku a splátkách ceny, které mají — jak jsme výše uvedli — zvláštní důležitost.

Vývoji cen domů na Staroměstském nám. v Praze v l. 1434—1618 věnoval pozornost Jar. Honc.¹⁹ Propočítával cenové průměry v 25letých obdobích a studoval — jak již výše poznamenáno — srovnání různých typů aritmetických průměrů (mechanické, anonymní a synonymní). Celkem zjistil rovnoměrný vývoj cen domů do pol. 16. stol., za 25 let cena vzrostla průměrně o 50 %. K prudkému vzestupu cen domů na Starom. nám. došlo v l. 1576—1618, kdy cena domů se dvakrát zdvojnásobila. (Neuvažoval zatím přepočítání na drahé kovy.) Indexy vyjadřuje vztah dvou sousedních období. Průměrná výše cen domů kolem pol. 15. stol. činila 120 kgč, v 2. čtvrtině 16. stol. přesáhla 400 kop a po r. 1600 se přiblížila 2200 kopám. Jde o mechanické průměry — Honc však pokládá za nejvýhodnější průměry anonymní. Činí srovnání s cenami domů v Hradci Králové z let 1526—1550 a uvádí, že ceny domů na Starom. nám. byly asi o čtvrtinu vyšší. Indexové zvýšení se shoduje. Srovnává též tyto ceny

¹⁸ Jos. Teige, Základy starého místopisu pražského, 1437—1620, odd. I., Staré Město. 1910.

¹⁹ Jar. Honc, Ceny domů na Staroměstském nám. v Praze (pozn. č. 10).

s plzeňskými a klatovskými, které považuje za velmi nízké, ale indexové vztahy se shodují. Studie cen domů na Starom. nám. je prací o domech výrazně patricijských.

Cenami novoměstských domů v l. 1518—1547 se zabýval J. Tomas.²⁰ Je třeba poznamenat, že Nové Město Pražské bylo městem, které mělo největší počet domů mezi městy v českých zemích (cca 1600) a nejlépe tu působí zákon velkých čísel (kolem 100 prodejů ročně). Byly zjišťovány okolnosti prodeje, průměrná výška závdavků a splátek, koupě domů podle nejbohatších živností ve srovnání s lidmi živícími se převážně námezdnou prací (u těch se ukazovala stagnace v průměrné nominální ceně). Roční průměry a jejich vývoj nasvědčují zřetelně, že počátek vzestupu cen je třeba hledat ke konci 30. let. Pohyblivé pětileté průměry se ukázaly jako nejvýrazněji charakterizující i proti propočítané přímce a křivce. Byla provedena rozložení četností u domů novoměstských, staroměstských (té části, která je obsažena v Teigeheho místopisu) a malostranských. Rozložení četností výrazně svědčí o charakteru Nového Města pražského jako města malých domů, což ukazuje na sociální ráz města a vysvětluje i radikálnější polit. postoj. Převaha domů v ceně od 10—20 kgč; průměr před 1549 — 44 kgč, 1541—1546 — 60 kgč. Pro dvě údobí byl propočten modus, který prokázal menší vzestup než aritmetický průměr. Při celkovém vývoji průměrných cen byla zjištěna závislost na nabídce a poptávce a ovlivnění cen (snížení) výjimečnými událostmi (mor, požár, politické nepokoje). Byl srovnán vývoj průměrných cen s vyšší daňových příznání před r. 1547 a bylo zjištěno, že probíhal zcela opačně, což má význam pro posouzení daňového zatížení měst před r. 1547.

Kutná Hora: Ed. Šimek zkoumal ceny kutnohorských nemovitostí v 2. pol. 15. století.²¹ Zjistil nejvíce případů mezi 10—50 kgč, s celkovou stoupavou tendencí v nominálních cenách, která se však neukazuje při přepočtu cen na drahý kov. Šimek se však nespokojuje jen přepočtem a předpokládá i jiné příčiny stoupání. Základem mu je cena trhov. pomíjí povinnosti na domě váznuoucí. Stoupající ceny

²⁰ J. Tomas, Ceny pražských domů v l. 1518—1547, Materiály č. 5, str. 6n 1962.

²¹ Ed. Šimek, Ceny nemovitostí v Kutné Hoře v druhé polovině 15. stol., Materiál k diskusi... č. 2. 1961, str. 1n.

zjišťuje i u hutí a u dvorů, pro zachycení cen polí nenašel dosti materiálu.

Hradec Králové: O cenách městských nemovitostí v Hradci Králové v l. 1532—1576 vypracoval studii Jar. Honc.²² Trhové knihy jsou vedeny podle reálných folií a nezahrnují všechny domy jak v městě tak na předměstí, které bylo podstatně rozsáhlejší než vnitřní město (reálná folia jsou jen asi pro polovinu domů ve vnitřním městě), takže není zcela jasno jak dalece jsou údaje reprezentativní pro celé město. To je tím důležitější, že nejvíce domů ve vnitřním městě mělo cenu mezi 300—600 kgč, což je neobvykle vysoký údaj nepotvrzený u jiných měst a srovnatelný jedině s cenami patricijských domů na Staroměstském nám. v Praze. Šlo v Hradci Králové snad o zvláště významné patricijské domy ve středu města se zvláštními výsadami, především s velkým výstavem piva, které měšťané dodávali do krčm celého svého panství i okolí. U cen předměstských domů zjišťuje Honc rychlejší vzestup cen než u domů vnitřního města, což by ukazovalo na zlepšování stavební úrovně předměstí. Stanoví průměrné závdavky a splátky. Všímá si i toho, že očekávané splátky jsou prodávány za nižší sumu hotově a vykládá to ne jako úrok, ale jako využití finanční tísně těch, kteří potřebovali hotové peníze. Zajímavé je zjištění cen vyhořelých domů po požáru. Srovnává ceny Plzně a Klatov, zjišťuje v Plzni nižší ceny, ale prudší vzestup. Mimo městské domy si všímá Honc i cen dvorců, sladoven, polí, vinic v okolí Hradce Králové.

Plzeň: M. Bělohlávek zkoumal vývoj cen plzeňských domů v 16. století tím, že srovnává rozložení četností cen domů v 1. polovině a v 2. polovině století (pro jednotlivé domy uvádí vždy největší cenu).²³ V 1. pol. 16. stol. je nejvíce domů mezi 50—190 kopami grošů, v 2. pol. od 350 do 400 kop. Malý počet domů byl prodáván za hotové, většina na splátky. Cena se zvýšila průměrně na trojnásobek. Bělohlávek zdůrazňuje i některé neekonomické vlivy např. příbuzenské vztahy a též okolnost (i jinde pozorovanou), že městská rada zamezovala hromadění domovního majetku.

Pardubice: E. Kadlecková zkoumala vývoj cen domů od r. 1500

²² Viz pozn. č. 7.

²³ M. Bělohlávek, Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v 16. stol., (vývoj cen domů v Plzni v 16. stol.), *Mínulost Plzně a Plzeňska II*, 1959, str. 32.

do 1850.²⁴ Práce má příliš velký časový rozsah, Kadlečková se vyslo-
vuje o možnostech studia značně pesimisticky — v Pardubicích jsou
v ceně domu spojovány s vlastním domem i pozemky, které k němu
patřily. Splátky byly převládající formou placení. Ceny doznaly
pokles v letech války a moru, vzestup v letech uklidnění a míru.
Celková tendence vývoje je vzestupná. Kadlečková si též všimla
konkrétně domů, jejichž ceny studovala (indentifikuje je a připo-
juje jejich fotografie).

Turnov: O vývoji cen domů v l. 1600—1627 zpracoval studii
M. Bělohlávek podle Šimákova místopisu²⁵ (nemá uvedeny závda-
vky a splátky). Značná část domů nebyla v měšťanském majetku.
K cenám domů byly běžně připočítávány ceny pozemků. Průměr
cen je pod 200 kgm. Bělohlávek provedl rozdělení četnosti, které
však ukazuje dva vrcholy (není jasná příčina). Jeví se vzestup cen
v l. čtvrtině 17. stol.

Děčín: M. Košťál připravuje práci o cenách domů v l. 1596 až
1630.²⁶ V úvodu k této práci provedl velmi důkladný rozbor prame-
nů i ceny domů samotné. Ukazuje, že v Děčíně byly některé složky
vybavení domu připojovány k ceně, někdy se vyskytuje i spojování
pozemků s domem v jedné ceně. Zvláště rozbírá nutnost převádění
cen sjednaných na jednu cenu základní (tj. za hotové nebo odúro-
čenou splátkovou).^{26a}

Vinice. Vinice v okolí Prahy: Sondy z cen vinic zpracoval
J. Tomas;²⁷ šlo o 5 let na poč. 16. a 5 let na poč. 17. stol., pak jed-
notlivá léta po 10 letech. Je to velmi bohatý pramenný materiál
(na poč. 16. stol. přes 100 prodejů ročně). Byla zjišťována průměrná
cena, kapitalizovaný úrok, rozložení četností cen, modus cen na poč.

---

²⁴ E. Kadlečková, Vývoj cen domů v Pardubicích na náměstí od r. 1500 do
r. 1850, diplomová práce na katedře čs. dějin filos. fak. KU.

²⁵ M. Bělohlávek, Ceny domů v Turnově v letech 1600—1627, Materiál
k diskusi... č. 7, 1962.

²⁶ M. Košťál, Ceny domů v Děčíně v letech 1596—1630, úvod, rozbor pra-
menů, problematika, Materiál k diskusi... č. 7, 1962.

^{26a} Dodatečně bude v Materiálech č. 8 (květen 1963) uveřejněna studie Jiřího
Zálohy: Ceny domů v Českém Krumlově v letech 1511—1539. Nezjišťuje prů-
měrnou cenu a vývoj cen, jen rozložení četností cen ve vnitřním městě a na před-
městí. Ukazuje se převaha malých domů do 100 kgm i ve vnitřním městě.

²⁷ J. Tomas, Ceny pražských vinic v 16. a na počátku 17. stol., Materiály...
(č. 1) 1961, str. 4n. J. Tomas, Poznámka k vývoji reálných mezd v Praze
v 15.—poč. 17. stol., Materiály 2, str. 7.

16. stol. a na poč. 17. stol. (nestoupá poměrně tolik jako průměr). Průběhem 16. stol. stoupla cena v nominále více než čtyřikrát, v podstatě obdobně cenám potravin. Bude možno propočítávat souvislou cenovou řadu pro celé 16. stol. i část století 15. a upravit ji prostřednictvím pohyblivých průměrů a tak získat trend, který bude mít význam pro posuzování průběhu cenové revoluce i cenového vývoje 15. stol. Ceny vinic mají úzkou souvislost s výrobou, bude třeba zjišťovat souvislosti s cenami vína a mzdami viničních dělníků. Ačkoliv ceny ku konci 16. stol. prudce stoupají, klesá počet trhů, mění se skladba četností cen; zdá se, že v Praze již tehdy začíná určitá krise vinařství. Feudální složka ceny — kapitalizovaný úrok neustále klesá v podíle ceny.

Dosavadní sondy a zpracování ukazují — domníváme se — dosti přesvědčivě oprávněnost a potřebnost studia cen nemovitostí — jak domů tak pozemků. Ceny ukázaly velmi těsnou souvislost s hospodářským a sociálním vývojem ve městech. Dávají nám nové poznání o sociálním rozvrstvení obyvatelstva vlastníčího nemovitosti a o vývoji tohoto rozvrstvení, o vztahu jednotlivých měst po této stránce a situaci jednotlivých řemesel a živností. Použité práce by se daly jistě rozšířit o další místopisná zpracování nebo podrobné dějiny měst, je však nutno postupovat dosti kriticky.

Nejde jen o ceny samotné, ale i formy prodejů a splácení, které nám dávají možnost poznat peněžní vztahy, možnosti akumulace i prosperitu měšťanů. V cenách nemovitostí se velmi dobře odráží celkový cenový vývoj 16. stol., cenová revoluce, její počátek i průběh může tu být hlouběji poznán. I po stránce ekonomické poznáváme více o ekonomických zákonech, o cenách po stránce ekonomické, souvislostech s nabídkou a poptávkou; způsoby placení mají význam pro posouzení funkce peněz ve společnosti. Vývoj cen jednotlivých částí města i celých měst nebo jednotlivých domů pomůže k lepšímu poznání stavebního vývoje architektonického.

Ceny vinic napomáhají hlubšímu prozkoumání tohoto výrobního odvětví i hospodaření měšťanů, vztahů jednotlivých výrobních a sociálních skupin (námezdně pracující jako vlastníci apod.). Bude třeba porovnat vývoj a časové řady těchto cen s cenami vína a mzdami viničních dělníků, podobně jako u cen domů bude třeba porovnávat i ceny stavebního materiálu a mzdy stavebních dělníků.

V širším dosahu jsou ceny městských nemovitostí prostředkem, kterým se můžeme přiblížit k poznání přechodu společnosti feudální ve společnost kapitalistickou — v tom je právě důležité městské prostředí. Města jsou tu složkou feudální společnosti, která je zároveň potenciálním nositelem následující společensko—ekonomické formace — kapitalismu.

Na druhé straně bude možno od městských nemovitostí přistoupit ke zkoumání cen nemovitostí poddanských a šlechtických — i když tu bude třeba pečlivého kritického zhodnocení metod i předpokladů studia; nedomníváme se, že lze mechanicky přenášet závěry získané z městských nemovitostí na nemovitosti poddanské.

Studium cen nemovitostí je zároveň způsobem zpracování, který nám pomůže využít ohromného bohatství našich městských a pozemkových knih (popřípadě i knih berních) pro celkové poznání historické.

РЕЗЮМЕ

Настоящий сборник содержит тексты докладов, прочитанных на коллоквиуме по истории цен и заработной платы в XVI—XVII вв., происходившем 20—21 сентября 1962 г. на философском факультете Карлова университета в Праге.

Коллоквиум был организован творческой группой по истории цен и заработной платы, созданной в 1958 году при кафедре истории Чехословакии и архивистики философского факультета.

Основным объектом исследования этой творческой группы является история развития цен и заработной платы в чешских землях и Словакии в XVI—XVII вв. и, особенно, в период так наз. революции цен.

Творческая группа придает особое значение критической оценке результатов международного исследования истории цен и заработной платы и стремится выяснить принципиальные методологические точки зрения с которых решается и должна решаться эта задача.

Творческая группа считает, что исследование истории цен и заработной платы не может быть самоцелью и проводится изолированно от изучения экономического и социального развития общества. Изучение процесса изменений в области производства товаров и продажи рабочей силы не может принести положительные результаты если оно происходит в отрыве от исследования общего развития производства с одной стороны и условий жизни и социальной борьбы трудящихся масс со стороны другой.

Творческая группа стремится также объяснить основные понятия, такие как цена и заработная плата в условиях феодальной экономики, «революция» цен и т.д. — и использует, при этом, результаты и следования в области нумизматики, метрологии и исторической демографии.

Из семи докладов, прочитанных на коллоквиуме, в настоящем

сборнике напечатано шесть (в большинстве случаев в расширенном варианте).

Статья Вацлава Гусы и Йозефа Петраня — *«Международное изучение истории цен и зарплаты в XVI—XVII вв.»* дает критический обзор основных работ международной исторической литературы вплоть до последних лет.

Она знакомит с методологическими спорами, которые в период перед второй мировой войной проходили во Франции по вопросу об исследовании истории цен и зарплаты и высказывает свою точку зрения по вопросу о причинах так наз. революции цен.

Ярослав Гонц в своем *«Обзоре литературы по истории цен и зарплаты в Чехии и Словакии за период с 1788 по 1962 гг.»*, обращает внимание на некоторые интересные попытки систематизации источников о развитии цен в Чехии, Моравии и Силезии (Riegger, Ch. d'Elvert, Edm. Schebek). Эти первые попытки, к сожалению, дальше не были развиты и исследованию истории цен и зарплаты в современной чехословацкой исторической литературе не уделялось такого внимания, которого оно заслуживало.

В заключение автор оценивает первые марксистские работы о развитии цен в XVI—XVII вв. в Чехии и Словакии и информирует о деятельности пражской творческой группы по истории цен и зарплаты, руководимой проф. В. Гусой и канд. истор. наук Й. Петранем — и аналогичной творческой группы на философском факультете университета им. Пуркыне в Брно (руководители проф. Й. Мацурек и проф. Й. Пошварж).

Статья четырех авторов — Эм. Ногейловой-Пратовой, А. Малой, Л. Немешкала, и З. Елинека — *«Нумизматические данные по истории цен и зарплаты в период с 1462 по 1612 гг.»* — содержит, с одной стороны изложение методических принципов с точки зрения нумизматики, а с другой — таблицы меновой и денежной систем. В статье также дается обзор официального курса и цены драгоценных металлов (серебра и золота) в исследуемый период.

Словацкий историк Ш. Казимир в статье *«К вопросу о развитии цен и зарплаты в Словакии в XVI—XVII вв.»* излагает результаты своих предварительных исследований в ряде словацких городских архивов, где ему удалось найти большое количество данных как о ценах на сельскохозяйственные и промышленные товары, так и о зарплате наемных рабочих.

Автор приходит к выводу, что развитие рассматриваемых явлений в Словакии в XVI—XVII вв. в основном имеет те же тенден-

ции, что и в соседних странах, особенно в Польше и Австрии.

Вл. Быстрицкий в статье *«К вопросу о методике исследования истории так наз. подвижных цен на товары и зарплату»* говорит о трудностях, которые необходимо иметь в виду и преодолеть при исследовании огромного количества данных о ценах и зарплате, содержащихся, прежде всего, в учетных книгах городских управлений. Автор говорит об объективных возможностях исследования и принципах статистического метода, особенно если речь идет о среднегодовой величине цен и зарплаты.

Заключаящая сборник статья М. Белоглавека, М. Коштяла, и И. Томаса *«Цены на недвижимое имущество в Чехии в XV—XVI вв.»* излагает результаты исследования изменения цен на дома и земельные участки (главным образом виноградники) в ряде чешских городов за долгий период.

Авторы приходят к выводу, что при тщательном и обдуманном использовании основных методических правил возможно и полезно включить и цены на недвижимое имущество в комплекс исследования цен XV—XVI столетий.

Седьмой доклад, прочитанный на коллоквиуме (Й. Петрань, *«К вопросу о причинах и результатах революции цен в Средней Европе»*), по своему объему превосходящий возможности настоящего сборника, будет напечатан в следующем томе «Нумизматического сборника», который уже находится в печати.

R É S U M É

Le présent volume contient les textes des rapports faits au Colloque consacré à l'histoire des prix et des salaires aux 16e et 17e siècles et tenu les 20 et 21 septembre 1962 à la Faculté de philosophie de l'Université Charles de Prague. Le Colloque a été organisé par les soins du groupe des travailleurs scientifiques faisant à la chaire d'histoire tchécoslovaque et des chartes de la même Faculté des recherches sur l'histoire des prix et des salaires. Au centre de l'intérêt de ce groupe de travailleurs se trouvent les problèmes de l'évolution des prix et des salaires aux 16e et 17e siècles dans les pays tchèques (Bohême, Moravie, Silésie) et en Slovaquie, surtout en ce qui concerne la période de la „révolution des prix“.

Dans ses travaux, le groupe met l'accent sur la nécessité qui s'impose de soumettre à une appréciation critique les résultats acquis jusqu'à présent par les recherches internationales sur l'histoire des prix et des salaires. Les travailleurs du groupe s'appliquent à éclaircir les points de vue méthodologiques fondamentaux à partir desquels il est indispensable d'accéder à cette appréciation critique. Les membres du groupe s'accordent à croire que les recherches ayant trait à l'histoire des prix et des salaires ne doivent pas se faire isolément et pour elles-mêmes, mais doivent faire partie de l'examen structural de l'évolution économique et sociale. En effet, les études des phénomènes qui se produisent dans le domaine de l'échange de produits et dans celui du marché de la main-d'œuvre ne peuvent aboutir à des résultats de quelque importance si elles ne se font dans les contextes inséparables de l'évolution générale de la production d'un côté et, de l'autre côté, en rapport avec l'évolution des conditions de vie et des luttes sociales soutenues par les classes laborieuses.

Les travailleurs du groupe s'attachent également à jeter une lumière nouvelle sur quelques notions fondamentales, telles que les notions du prix et du salaire dans les conditions de l'économie féodale, la notion de la „révolution des prix“, etc. Dans leurs travaux, les membres du groupe mettent aussi à profit les résultats des recherches numismatiques, métrologiques et historico-démographiques.

Des sept rapports faits au Colloque le présent volume en contient six, en versions plus approfondies dans la plupart des cas. En voici un résumé succinct.

L'article de Václav Husa et de Josef Petrů intitulé *Etudes internationales de l'histoire des prix et des salaires aux 16e et 17e siècles* offre une revue d'ensemble critique de principaux travaux historiques internationaux parus jusqu'à présent. Les auteurs cherchent surtout à faire connaître les discussions méthodologiques soulevées en France avant la deuxième guerre mondiale au sujet des problèmes de base des recherches sur l'histoire des prix et des salaires et prennent position à l'égard de différentes opinions concernant la „révolution des prix“.

Dans son *Aperçu de la littérature relative à l'histoire des prix et des salaires en Tchécoslovaquie au cours des années 1788—1962*, Jaroslav Honc attire l'attention sur quelques-unes des tentatives remarquables d'une date plus ancienne faites en vue de recueillir les sources pour servir à l'histoire de l'évolution des prix en Bohême, en Moravie et en Silésie (Riegger, Chr. d'Elvert, Edm. Schebek). Il est à regretter que ces tentatives n'aient pas eu de suite et que l'historiographie tchécoslovaque contemporaine n'ait pas apporté jusqu'à présent à l'histoire des prix et des salaires toute l'attention qu'elle mérite. En conclusion de son article, l'auteur apprécie à leur juste valeur les premières tentatives marxistes visant à éclairer l'évolution des prix en Tchécoslovaquie aux 16e et 17e siècles; il fait également état des travaux du groupe de travailleurs s'occupant, sous la conduite du professeur V. Husa et du candidat des sciences historiques J. Petrů, de l'histoire des prix et des salaires à l'Université de Prague ainsi que des travaux du groupe analogue des travailleurs scientifiques de la Faculté de philosophie de l'Université Purkyně de Brno (les professeurs J. Macůrek et J. Pošvár).

L'article intitulé *Contributions numismatiques à l'histoire des prix et*

des salaires au cours de la période comprise entre 1469 et 1612 est dû aux quatre auteurs: Mme Emanuela Nohejlová-Prátová, Mme Alena Malá, Lubomír Nemeškal et Zdeněk Jelínek. En partant de points de vue numismatiques, les auteurs y font valoir tout d'abord quelques remarques d'importance fondamentale concernant la méthode des recherches. Leurs contributions sont accompagnées de tableaux des systèmes monétaires et de monnayage ainsi que d'aperçus des alois des monnaies en circulation pendant la période examinée, aperçus établis à la base des évaluations officielles et des prix de métaux précieux (argent et or).

A l'historien slovaque Štefan Kazimír on doit l'étude intitulée *Contribution à l'histoire de l'évolution des prix et des salaires en Slovaquie aux 16e et 17e siècles*. L'auteur y présente les résultats de ses recherches faites par sondages dans plusieurs archives municipales en Slovaquie où il avait trouvé des séries de données s'étendant sur de longues périodes et concernant les prix des produits agricoles et industriels ainsi que les salaires des ouvriers. L'auteur en arrive à conclure que l'évolution ayant eu lieu en Slovaquie aux 16e et 17e siècles accusait, dans ses traits principaux, les tendances que nous connaissons déjà des pays voisins, notamment de la Pologne et de l'Autriche.

L'article de Vladimír Bystrický intitulé *Contribution aux problèmes de la méthode à suivre dans les recherches sur l'histoire des prix mobiles des marchandises et des salaires* s'occupe des écueils auxquels se heurtent les travailleurs lors de leurs examen des données des livres municipaux de comptes s'étendant sur de longues périodes et concernant les prix et les salaires. L'auteur examine les possibilités objectives de sondages ainsi que les principes d'une méthode statistique, surtout en ce qui concerne la fixation des moyennes annuelles.

L'article de Miloslav Bělohávek, Miloslav Košťál et Jindřich Tomas intitulé *Prix des immeubles en Bohême aux 15e et 16e siècles* présente les résultats des recherches sur l'évolution s'étendant sur le longues périodes et concernant les prix des maisons et des terres (notamment des vignes) dans plusieurs villes de Bohême. Les auteurs en arrivent à conclure qu'en observant minutieusement les règles méthodiques fondamentales, on peut faire profit des prix des immeubles lors des recherches complexes concernant les prix aux 15e et 17e siècles.

Le septième rapport fait au Colloque (Josef Petráň, *Contribution aux problèmes des causes et des conséquences de la „révolution des prix“ en Europe centrale*) dépassa par son ampleur le cadre des contributions du présent volume. Il va paraître dans le volume VIII du *Recueil des travaux numismatiques* qui est sous presse.

OBSAH

Předmluva	5
Václav Husa—Josef Petráň : Mezinárodní studium dějin cen a mezd 16.—17. století	7
Jaroslav Honc: Přehled československé literatury k dějinám cen a mezd za léta 1788—1962	27
Emanuela Nohejlová-Prátová—Alena Malá—Lubomír Nemeškal—Zdeněk Jelínek: Numismatické příspěvky k dějinám cen a mezd údobí 1469—1612	45
Štefan Kazimír: K vývoju cien a miezd na Slovensku v 16. a 17. stor.	103
Vladimír Bystriický: K metodickým otázkám studia dějin tzv. pohyblivých cen zboží a mezd	127
Miloslav Bělohlávek—Miloslav Košťál—Jindřich Tomas: Ceny nemovitostí v Čechách v 15.—16. století	147

КОЛЛОКВИУМ ПО ИСТОРИИ ЦЕН И ЗАРПЛАТЫ
В 16—17 ВВ

ПРАГА, 20—21 СЕНТЯБРЯ

Содержание

Предисловие	5
Вацлав Гуса—Йозеф Петрань: Международное изучение истории цен и заработной платы в XVI—XVII вв.	7
Ярослав Гонц: Обзор чехословацкой литературы по истории цен и зарплаты за период 1788—1962 гг.	27
Эмануела Ногейлова-Пратова, Алена Мала, Любомир Немешкал, Зденек Елинек: Нумизматические данные к истории цен и зарплаты в период 1469—1612 гг.	45
Штефан Казимир: К вопросу о развитии цен в Восточной Словакии в XVI—XVII вв.	103
Владимир Быстрицкий: К вопросу о методике исследования истории так наз. подвижных цен на товары и заработную плату	127
Милослав Белоглаvek, Милослав Коштял, Индржих Томас: Цены на недвижимое имущество в Чехии в XV—XVII вв.	147
Резюме	169

COLLOQUE SUR L'HISTOIRE DES PRIX
ET DES SALAIRES AUX 16e ET 17e SIÈCLES

PRAGUE, LE 20.—21. IX. 1962

Table des matières

Préface	5
Václav Husa—Josef Petrůň : Etudes internationales sur l'histoire des prix et des salaires aux 16 ^e et 17 ^e siècles	7
Jaroslav Honc : Aperçu de la littérature relative à l'histoire des prix et des salaires en Tchécoslovaquie au cours des années 1788—1962	27
Emanuela Nohejlová-Prátová—Alena Malá—Lubomír Nemeškal—Zdeněk Jelínek : Contributions numismatiques à l'histoire des prix et des salaires dans la période comprise entre 1469 et 1612	45
Štefan Kazimír : Contribution à l'histoire de l'évolution des prix et des salaires en Slovaquie aux 16 ^e et 17 ^e siècles	103
Vladimír Bystřický : Problèmes de la méthode à suivre dans les recherches sur l'histoire des „prix mobiles“ des marchandises et des salaires	127
Miloslav Bělohávek — Miloslav Košťál — Jindřich Tomas : Prix des biens-fonds en Bohême aux 15 ^e et 16 ^e siècles	147
Résumé russe	169
Résumé français	173

ZÁPISKY KATEDRY ČS. DĚJIN A ARCHIVNÍHO STUDIA
VI. ročník

Rediguje prof. dr. Václav Husa s kolektivem katedry
Tajemník redakce Jiří Švec

Vydala Karlova universita v Praze

Obálku navrhl J. Krouz

Formát papíru 86 × 122 cm — AA 10,86 — VA 11,12 — D-16*30303
Tematická skupina a podskupina 02/58

Vytiskla Polygrafia 3, závod Jiřího Dimitrova, Praha 7, Dobrovského 27

Cena brožovaného výtisku Kčs 13

Náklad 570 výtisků

E R R A T A

Nedopatřením se stalo, že v článku Em. Nohejlová-Prátová—Alena Malá—Lubomír Nemeškal—Zdeněk Jelínek: Numismatické příspěvky ke studiu dějin cen a mezd údobí 1469—1615 nebyly u grafů vytištěny titulky, čísla ani jména autorů. Doplňte si, prosíme:

u grafu na str. 70

titulek: Zrno pražského groše v l. 1469—1547

Příloha č. C 1 (Nohejlová a Tomas)

u grafu na str. 75 (č. C 2)

titulek: Cena stříbra (1 hřivna pražské váhy) v l. 1470—1547

u grafu za str. 86 (č. C 4)

titulek: Poměr pražského groše a uherského (českého) dukátu a poměr pražského groše a rýnského zlatého v l. 1469—1547

u grafu za str. 88 (č. C 5)

titulek: Hodnota pražského groše v gramech čistého zlata v l. 1469—1547

u grafu za str. 94 (č. C 6, A a B)

titulek: Poměr dukátu, tolaru a krejcaru v Čechách v l. 1547 až 1615 (1 zlatý rýnský = 60 krejcarů)

u grafu za str. 96 (č. C 7)

titulek: Hodnota $\frac{1}{60}$ krejcaru v gramech čistého zlata v l. 1547 až 1615

u grafu za str. 100 (č. C 8)

titulek: Cena mincovních kovů v l. 1547—1615 (1 hřivna stříbra pražské váhy = 253,17 g) (1 lot zlata pražské váhy = $\frac{1}{16}$ hřivny)

Přílohy č. C 2, 4, 5, 6, 7, 8 a 10 jsou dílem Em. Nohejlové

Na str. 101 doplň: Příloha C 10